

**EŞLER ARASI ÇATIŞMA VE BOŞANMANIN
FARKLI YAŞ VE CİNSİYETTEKİ ÇOCUKLARIN
DAVRANIŞ VE UYUM PROBLEMLERİ İLE
ALGILADIKLARI SOSYAL DESTEK
ÜZERİNDEKİ ROLÜ**

73777

Dilek ŞİRVANLI ÖZEN

[Handwritten signature]

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

16

T 73777

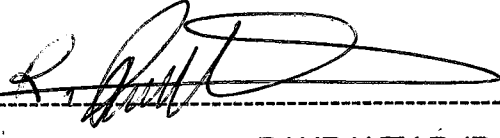
Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin
Psikoloji Anabilim Dalı için öngördüğü
DOKTORA TEZİ
olarak hazırlanmıştır.

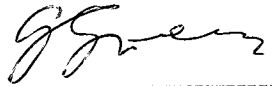
**T.C. YÜSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Ankara
Ocak, 1998

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

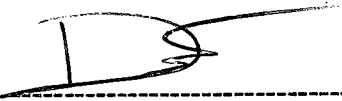
Bu çalışma, jürimiz tarafından Psikoloji Anabilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Prof. Dr. Rüveyde BAYRAKTAR (Danışman)

Üye
Doç. Dr. Gülden GÜVENÇ

Üye
Doç. Dr. Melike SAYIL

Üye
Doç. Dr. Hürol FIŞILOĞLU

Üye
Doç. Dr. İhsan DAĞ

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../1998

Prof. Dr. Hüsnü ARICI
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu tezle lisansüstü eğitimimin sonuna gelmiş bulunuyorum. Bu uzun ve zorlu süreçte bir çok şeyler öğrendim. En başta doğal olarak Gelişim Psikolojisinin ne olduğunu ve nasıl iyi bir Gelişim Psikoloğu olunur, onu öğrendim. Ancak bunun yanında öğrenmem gerekir miydi bilemiyorum ama, bu hayatta doğruları söyleyenlerin cezalandırıldığını; riyakarlığın en geçerli meziyetlerden biri olduğunu; ender de olsa bazı makam sahiplerinin, egolarını ayakta tutan tek dayanak olarak makamlarına on elle sarıldıklarını; akademisyen olmadaki esas zorluğun akademik yaşamdan değil, bunun dışında oluşturulan koşullardan kaynaklandığını öğrendim.

Elbetteki bu uzun ve zor olan süreçte tek başına değildim, bana gerçek anlamda destek olmayı amaçlayan insanlar da vardı. Bunların başında tüm yüksek lisans eğitimim süresince sadece akademik değil, manevi desteğini de esirgemeyen Tez Danışmanım Sayın Prof.Dr.Rüveyde Bayraktar'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, Bölüm Başkanım Sayın Prof.Dr.Orhan Aydın'a; akademik olarak daima desteğini gördüğüm Sayın Doç.Dr.Melike Sayıl'a; tez konumun belirlenmesinde bana ışık tutan ve daha sonraki süreç içinde de titiz yönlendirmeleriyle beni aydınlatan Sayın Doç.Dr.Hürol Fışılolu'na; jüri üyem Sayın Doç.Dr. Gülden Güvenç'e; burada tek tek adlarını anamadığım Araştırma Görevlisi arkadaşlarıma ve araştırmama katılan öğrencilere ve annelerine sonsuz teşekkürler.

Sadece bu tezin ortaya çıkmasında değil bu eğitimin tamamlanmasında da en az benim kadar hatta çoğu zaman benden fazla emek harcayan; beni benden fazla yaşayan; bence her insanın az ya da çok sahip olması gereken empati meziyetine çok nadir insanda görülebilecek düzeyde sahip olan; çoğu zaman aynı idealleri paylaştığım;

bir iş arkadaşından öte kolay kolay bulunamayacak bir dost olan Sayın Doç.Dr.İhsan Dağ'a (sevgili İhsan Abi'ye) teşekkür ederim demek ona karşı olan minnet duygularımı ifade etmeye yetmez.

Tüm eğitimim süresince maddi ve manevi desteğini benden hiç bir zaman esirgemeyen Sevgili Annem Semiha Şirvanlı başta olmak üzere tüm aileme; bu zorlu süreçteki yaşantımı benimle paylaşmayı göze alan ve takdirleriyle beni her zaman pekiştiren Sevgili Eşim Cem'e sonsuz teşekkürler.

Başlangıçta akademik çalışmalarımı onunla yürütebilirmiyim diye çok düşündüğüm ama sonunda o olmasaydı ne yapardım dediğim; hayatımın son dört yılı içinde sahip olduğum en değerli varlık olan; en kötü günümde bile o şirin güleryüzüyle beni tüm sorunlarımdan ve “iki yüzlü insanların” dünyasından uzaklaştırabilen tek insan canım oğlum ALPTUĞ'a da zorlu eğitim sürecimin getirdiği yüklere sabırla katlandığı için teşekkürler.

DİLERİM HERKES MUTLU OLUR !

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, eşler arası çatışma ve boşanmanın çocukların davranış ve uyum problemleri üzerindeki rollerini incelemektir. Bir diğer deyişle, çatışmasız anne-babaların çocukları ile anne-baba çatışmasının çok fazla yaşandığı aileler ve boşanmış anne-babaların çocuklarının gösterdikleri davranış ve uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek düzeylerinde yaş ve cinsiyete bağlı olarak bir farklılık olup olmadığının Türk örnekleminde belirlenmesidir.

Bu amaç doğrultusunda, Ankara'nın Çankaya İlçesindeki Anaokulu, İlköğretim Okulu ve Liselerden seçkisiz olarak belirlenen toplam onbeş kurumda 5, 10, 13 ve 16 yaş grupları için uygun sınıflar seçilmiş, bu sınıfların öğrencileri arasından anne ve babaları belirlenen ölçütlere uyanlar içerisinde seçkisiz olarak belirlenen 421 denekten oluşan bir örneklem üzerinde uygulama yapılmıştır. Deneklerin 196'sı erkek, 225'i kızdır. Anne-baba için belirlenen uygunluk ölçütleri ise, her ikisinin de en az lise mezunu ve halen çalışıyor olmalarıdır. Boşanmış annelerin ise, en az lise mezunu ve halen çalışan, boşanmasının üzerinden en az bir yıl geçmiş ve halen yalnız yaşayan kişiler olmaları koşuluna uymaları aranmıştır. Beş yaş grubu haricindeki deneklere, Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği, yaş grubuna uygun Sürekli Kaygı Ölçeği ve Sosyal Destek Ölçeği birarada ve grup halinde uygulanmıştır. Bu uygulamaların bitiminde deneklere, içinde Evlilikte Uyum Ölçeği, Çocuk ve Ergenler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği-Ebeveyn formu ve Demografik Bilgi Formu bulunan bir kapalı zarf verilmiş, deneklerden bunları annelerine götürmeleri ve içindekileri yanıtladıktan sonra getirip sınıf öğretmenlerine teslim etmeleri istenmiştir. Beş yaş grubundaki deneklere yaşlarının uygun olmaması nedeniyle herhangi bir ölçek uygulaması yapılmamış, yalnızca annelerinden veri toplanmıştır. Boşanmış annelere gönderilen zarfta eklenen yönergeyle de Evlilikte Uyum Ölçeğini yanıtlamamaları istenmiştir.

Elde edilen istatistiksel analiz sonuçlarına göre, (a) çatışmalı ve boşanmış anne-babaların çocuklarının ÇDDÖ toplam puanlarıyla belirlenen psikolojik problem düzeyleri ve kaygı düzeylerinin, çatışmasızlara oranla daha yüksek olduğu; (b) çatışmasız anne-babaların kız ve erkek çocuklarının, çatışmalıların kız ve erkek, boşanmışların da erkek çocuklarına oranla anlamlı düzeyde daha az toplam probleme sahip oldukları, boşanmışların kızlarında gözlenen farkın da anlamlı olmamakla beraber aynı yönde olduğu; (c) çatışmalı anne-babaların 13 yaşındaki kız çocuklarının depresyon düzeylerinin de, çatışmasız anne-babaların 13 yaşındaki çocuklarına oranla daha yüksek olduğu; (d) kız çocuklarının kaygı düzeylerinin, erkeklerinkine oranla daha yüksek olduğu; (e) çocukların toplam problem, depresyon ve kaygı düzeylerinde yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı; (f) çatışmasızların çocuklarının, çatışmalı ve boşanmışlarınkine oranla çevrelerinden daha fazla sosyal destek algıladıkları; (g) çatışmalıların 13 yaş çocuklarının çatışmasızların aynı yaş grubu çocuklarına, boşanmışların 16 yaş çocuklarının da çatışmalıların aynı yaş grubu çocuklarına oranla daha az sosyal destek algıladıkları; (h) kızların çevrelerinden daha fazla sosyal destek algıladıkları; (i) çocukların yaşları büyüdükçe daha az sosyal destek algıladıkları; (j) çocukların depresyon ve kaygı ölçeklerine verdikleri tepkilere dayanan kendini değerlendirme ölçümleri ile annelerinin değerlendirmelerine dayanan uyum ölçümleri arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğu; (k) çocukların algıladıkları sosyal destekteki artış ile toplam problem, depresyon ve kaygı düzeylerindeki azalma arasında ilişki olduğu; (l) anne-baba arasındaki evlilik uyumunun azalmasıyla çocuklardaki uyum problemlerinin artması arasında ilişki olduğu bulunmuştur. Bulguların ilgili literatürü büyük ölçüde desteklediği görülmüş, kültüre özgü farklılıklar üzerinde durulmuş ve olası doğurguları tartışılmıştır.

ABSTRACT

The purpose of this study was to investigate the effects of marital conflict and divorce on behavior and adjustment problems of children. More specifically, this study focused on the possible differences on psychological problems and perceived social support among the children of parents who had high and low marital conflict or of divorced parents depending on age and sex of the children from a Turkish sample.

The sample was randomly selected from the kindergarten, elementary and high schools of Çankaya district of Ankara. Representative classes of these schools for the age groups of 5, 10, 13 and 16 were determined, and a sample of 421 subject (196 boys and 225 girls) was randomly selected from the students of those classes whose parents fit the predetermined selection criteria. These criteria for parents were a minimum level of high school education and being currently employed. Additional conditions for divorced mothers were to be divorced and to live alone at least for the last year. The Depression Scale for Children, Trait Anxiety Scales for the respective age groups, and Social Support Scale were given to subjects except the 5 years old group due to their inability to respond to self-report scales. The Marital Adjustment Scale, the Child Behavior Check List-Parents Form, and Demographic Information form were sent to the mothers of all subjects via closed envelopes. They were instructed to bring the envelopes after their mothers respond to the scales. However divorced mothers were instructed not to respond to the Marital Adjustment Scale.

The results showed that (a) children of the more conflicted and divorced parents had more psychological problems depending on CBCL (Child Behavior Check List) total scores, and higher anxiety levels than the less conflicted ones; (b) sons and daughters of the less conflicted parents had significantly less total problems than sons and daughters of the more conflicted parents and than sons of the

divorced parents; (c) 13 years old daughters who had more conflicted parents revealed more depression than 13 years old daughters who had less conflicted parents; (d) girls had more trait anxiety than boys in general; (e) total problems, depression and anxiety levels of children were not significantly different in terms of age groups; (f) children of less conflicted parents perceived more social support from their environment than more conflicted and divorced ones; (g) 13 years old children who had more conflicted parents perceived less social support than the same age group children who had less conflicted parents, and 16 years old group who had divorced parents perceived less social support than the same age group who had less conflicted parents; (h) girls perceived more social support than boys in general; (i) children perceived more social support as they grow; (j) there were significant positive correlations between the self-report measures of psychological problems of children and that of their mothers; (k) there were significant negative correlations between levels of perceived social support and total problem, depression, anxiety scores; (l) there were significant negative correlations between the level of marital adjustment scores of parents and the psychological problem scores of their children. Results strongly support the relevant research findings. Cultural differences and implications of the study were also discussed.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TEŞEKKÜR	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar	xi
ŞEKİLLER	xiv
I. GİRİŞ	1
I.I EŞLER ARASI ÇATIŞMA ve BOŞANMANIN ÇOCUKLARIN	
DAVRANIŞ ve UYUM PROBLEMLERİ ÜZERİNDEKİ	
ETKİLERİ	10
I.I.I EŞLER ARASI ÇATIŞMANIN ÇOCUKLARIN DAVRANIŞ	
ve UYUM PROBLEMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	11
I.I.II BOŞANMANIN ÇOCUKLARIN DAVRANIŞ ve UYUM	
PROBLEMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	15
I.II EŞLER ARASI ÇATIŞMA ve BOŞANMANIN ÇOCUKLARIN	
CİNSİYETİNE BAĞLI ETKİLERİ	22
I.III EŞLER ARASI ÇATIŞMA ve BOŞANMANIN ÇOCUKLARIN	
YAŞINA BAĞLI ETKİLERİ	29
I.IV EŞLER ARASI ÇATIŞMA ve BOŞANMANIN ALGILANAN	
SOSYAL DESTEĞE BAĞLI ETKİLERİ	33
I.V ARAŞTIRMANIN AMACI	36
II. YÖNTEM	40
II.I DENEKLER	40
II.II VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	42
II.II.I EVLİLİKTE UYUM ÖLÇEĞİ	43
II.II.II 4-18 YAŞ ÇOCUK ve GENÇLER İÇİN DAVRANIŞ	
DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ	47
II.II.III ÇOCUKLAR İÇİN DEPRESYON ÖLÇEĞİ	52

II.II.IV ÇOCUKLAR İÇİN DURUMLUK-SÜREKLİ KAYGI	
ENVANTERİ	55
II.II.V DURUMLUK-SÜREKLİ KAYGI ENVANTERİ	56
II.II.VI ÇOCUKLAR ve ERGENLER İÇİN SOSYAL DESTEK	
ÖLÇEĞİ	58
II.II.VII KİŞİSEL BİLGİ FORMU	59
II.III İŞLEM	59
III. BULGULAR	62
III.I EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ, CİNSİYET ve YAŞ	
GRUPLARI DEĞİŞKENLERİNİN ÇOCUKLARIN	
DAVRANIŞ ve UYUM PROBLEMLERİ ÜZERİNDEKİ	
ETKİLERİNE İLİŞKİN BULGULAR	63
III.I.I EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ, CİNSİYET ve YAŞ	
GRUPLARI DEĞİŞKENLERİNİN ÇOCUKLARIN	
TOPLAM PROBLEM PUANLARI ÜZERİNDEKİ	
ETKİLERİNE İLİŞKİN BULGULAR	64
III.I.I.I EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ ve CİNSİYET	
DEĞİŞKENLERİNİN ÇOCUKLARIN TOPLAM	
PROBLEM PUANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE	
İLİŞKİN BULGULAR	69
III.I.I.II EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ ve YAŞ GRUPLARI ..	
DEĞİŞKENLERİNİN ÇOCUKLARIN TOPLAM	
PROBLEM PUANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE	
İLİŞKİN BULGULAR	72
III.I.II EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ, CİNSİYET ve YAŞ	
GRUPLARI DEĞİŞKENLERİNİN ÇOCUKLARIN	
DEPRESYON PUANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE	
İLİŞKİN BULGULAR	74

III.I.III EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ, CİNSİYET ve YAŞ	
GRUPLARI DEĞİŞKENLERİNİN ÇOCUKLARIN	
KAYGI PUANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE	
İLİŞKİN BULGULAR	80
III.II ÇOCUKLARIN DEPRESYON ve KAYGI ÖLÇEKLERİNE	
VERDİKLERİ TEPKİLERE DAYANAN KENDİNİ	
DEĞERLENDİRME ÖLÇÜMLERİ ile ANNELERİN	
DEĞERLENDİRMELERİNE DAYANAN UYUM ÖLÇÜMLERİ ..	
ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK BULGULAR	85
III.III ÇOCUKLARIN DAVRANIŞ ve UYUM PROBLEMLERİ	
GÖSTERMELERİ ile ALGILADIKLARI SOSYAL DESTEK	
ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK BULGULAR	87
III.IV EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ, CİNSİYET ve YAŞ	
GRUPLARI DEĞİŞKENLERİNİN ÇOCUKLARIN	
ALGILADIKLARI SOSYAL DESTEK ÜZERİNDEKİ	
ETKİLERİNE İLİŞKİN BULGULAR	89
III.V DİĞER BULGULAR	97
III.V.I EVLİLİKTE UYUM TESTİ ile ÇOCUKLARDAKİ.....	
DAVRANIŞ ve UYUM PROBLEMLERİ ARASINDAKİ.....	
İLİŞKİYLE İLGİLİ BULGULAR.....	97
III.V.II EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ, CİNSİYET ve YAŞ	
GRUPLARI DEĞİŞKENLERİNE GÖRE ÇDDÖ ALT.....	
ÖLÇEK PUANLARINA İLİŞKİN BULGULAR.....	98
IV. TARTIŞMA	105
IV.I ÇOCUKLARDAKİ DAVRANIŞ ve UYUM PROBLEMLERİNE ...	
İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI.....	106
IV.I.I ÇDDÖ ALT ÖLÇEK PUANLARINA İLİŞKİN.....	
BULGULARIN TARTIŞILMASI.....	113
IV.I.II EVLİLİKTE UYUM ile ÇOCUKLARDAKİ DAVRANIŞ.....	
ve UYUM PROBLEMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİYLE.....	
İLGİLİ BULGULARIN TARTIŞILMASI.....	116

IV.I.III ÇOCUKLARIN KENDİLERİNİ DEĞERLENDİRMELERİ	
ile ANNELERİN DEĞERLENDİRMELERİ ARASINDAKİ ...	
İLİŞKİYE YÖNELİK BULGULARIN TARTIŞILMASI	117
IV.II ÇOCUKLARIN ALGILADIKLARI SOSYAL DESTEĞE	
İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI	119
IV.II.I ÇOCUKLARIN DAVRANIŞ VE UYUM PROBLEMLERİ	
GÖSTERMELERİ ile ALGILADIKLARI SOSYAL.....	
DESTEK ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK.....	
BULGULARIN TARTIŞILMASI.....	123
IV.III SONUÇLAR	125
KAYNAKÇA	129
EKLER	160

TABLOLAR

Tablo No		Sayfa No
Tablo 2.1	Deneklerin Yaşlarına ilişkin İstatistiksel Bilgiler	41
Tablo 3.1	Eşler Arası Evlilik Niteliği, Cinsiyet ve Yaş Grupları..... Değişkenlerine Göre ÇDDÖ Toplam Problem Puanları..... Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerleri	65
Tablo 3.2	Cinsiyet Değişkenine Göre ÇDDÖ Toplam Problem..... Puanları Üzerindeki Ortalama ve Standart..... Kayma Değerleri	66
Tablo 3.3	Yaş Grupları Değişkenine Göre ÇDDÖ Toplam..... Problem Puanları Üzerindeki Ortalama ve Standart..... Kayma Değerleri.....	66
Tablo 3.4	Eşler Arası Evlilik Niteliği, Cinsiyet ve Yaş Grupları..... Değişkenlerinin ÇDDÖ Toplam Problem Puanları..... Üzerindeki Etkilerine İlişkin ANOVA Sonuçları	67
Tablo 3.5	Eşler Arası Evlilik Niteliği (A) Temel Etkisiyle İlgili..... Tukey Test Sonuçları	68
Tablo 3.6	Eşler Arası Evlilik Niteliği ve Cinsiyet Değişkenlerinin..... ÇDDÖ Toplam Problem Puanları Üzerindeki..... Etkilerine İlişkin ANOVA Sonuçları.....	69
Tablo 3.7	Eşler Arası Evlilik Niteliği (A) Temel Etkisiyle İlgili..... Tukey Test Sonuçları	70
Tablo 3.8	Eşler Arası Evlilik Niteliği x Cinsiyet (A x B)..... Ortak Etkisiyle İlgili Tukey Testi Sonuçları.....	72
Tablo 3.9	Eşler Arası Evlilik Niteliği ve Yaş Grupları..... Değişkenlerinin ÇDDÖ Toplam Problem Puanları..... Üzerindeki Etkilerine İlişkin ANOVA Sonuçları	73
Tablo 3.10	Eşler Arası Evlilik Niteliği (A) Temel Etkisiyle İlgili..... Tukey Test Sonuçları	74

Tablo 3.11	Eşler Arası Evlilik Niteliği, Cinsiyet ve Yaş Grupları..... Değişkenlerine Göre Depresyon Puanları Üzerindeki..... Ortalama ve Standart Kayma Değerleri	75
Tablo 3.12	Cinsiyet Değişkenine Göre Depresyon Puanları..... Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerleri.....	76
Tablo 3.13	Yaş Grupları Değişkenine Göre Depresyon Puanları..... Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerleri	76
Tablo 3.14	Eşler Arası Evlilik Niteliği, Cinsiyet ve Yaş Grupları..... Değişkenlerinin Depresyon Puanları Üzerindeki..... Etkilerine İlişkin ANOVA Sonuçları	77
Tablo 3.15	Eşler Arası Evlilik Niteliği, Cinsiyet ve Yaş Grupları..... Değişkenlerine Göre Kaygı Puanları Üzerindeki..... Ortalama ve Standart Kayma Değerleri	81
Tablo 3.16	Cinsiyet Değişkenine Göre Kaygı Puanları Üzerindeki.... Ortalama ve Standart Kayma Değerleri	82
Tablo 3.17	Yaş Grupları Değişkenine Göre Kaygı Puanları..... Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerleri	82
Tablo 3.18	Eşler Arası Evlilik Niteliği, Cinsiyet ve Yaş Grupları..... Değişkenlerinin Kaygı Puanları Üzerindeki Etkilerine..... İlişkin ANOVA Sonuçları	83
Tablo 3.19	Eşler Arası Evlilik Niteliği (A) Temel Etkisiyle İlgili..... Tukey Test Sonuçları	84
Tablo 3.20	Depresyon ve Kaygı Ölçen Kendini Değerlendirme..... Ölçek Puanları ile ÇDDÖ Alt Ölçek Puanlarının..... Pearson Korelasyonları.....	86
Tablo 3.21	Çocukların Algıladıkları Sosyal Destek ile..... Gösterdikleri Davranış ve Uyum Problemleri..... Arasındaki İlişkiye Yönelik Pearson Korelasyonları.....	88
Tablo 3.22	Eşler Arası Evlilik Niteliği, Cinsiyet ve Yaş Grupları..... Değişkenlerine Göre Sosyal Destek Puanları..... Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerleri.....	90

Tablo 3.23	Cinsiyet Değişkenine Göre Sosyal Destek Puanları.....	
	Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerler	91
Tablo 3.24	Yaş Grupları Değişkenine Göre Sosyal Destek Puanları...	
	Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerleri	91
Tablo 3.25	Eşler Arası Evlilik Niteliği, Cinsiyet ve Yaş Grupları.....	
	Değişkenlerinin Sosyal Destek Puanları Üzerindeki.....	
	Etkilerine İlişkin ANOVA Sonuçları	92
Tablo 3.26	Eşler Arası Evlilik Niteliği (A) Temel Etkisiyle İlgili.....	
	Tukey Test Sonuçları	93
Tablo 3.27	Yaş Grupları (C) Temel Etkisiyle İlgili Tukey Test.....	
	Sonuçları	94
Tablo 3.28	Eşler Arası Evlilik Niteliği x Yaş Grupları (A x C).....	
	Ortak Etkisiyle İlgili Tukey Testi Sonuçları	96
Tablo 3.29	Çocuklardaki Davranış ve Uyum Problemleri ile EUT.....	
	Puanları Arasındaki İlişkiye Yönelik Pearson.....	
	Korelasyonları	98
Tablo 3.30	Eşler Arası Evlilik Niteliği Değişkenine Göre ÇDDÖ.....	
	Alt Ölçek Puanlarının Ortalama ve Standart Kayma.....	
	Değerleri	100
Tablo 3.31	Cinsiyet Değişkenine Göre ÇDDÖ Alt Ölçek Puanlarının..	
	Ortalama ve Standart Kayma Değerleri	102
Tablo 3.32	Yaş Grupları Değişkenine Göre ÇDDÖ Alt Ölçek.....	
	Puanlarının Ortalama ve Standart Kayma Değerleri	103

ŞEKİLLER

Şekil No		Sayfa No
Şekil 3.1	Eşler Arası Evlilik Niteliği x Cinsiyet Ortak Etkisi	71
Şekil 3.2	Eşler Arası Evlilik Niteliği x Cinsiyet x Yaş Grupları.....	
	Ortak Etkisi	79
Şekil 3.3	Eşler Arası Evlilik Niteliği x Yaş Grupları Ortak Etkisi	95

BÖLÜM I

GİRİŞ

Eşler arasında yaşanan çatışma ve boşanmanın gerek çiftler üzerinde gerekse çocukları üzerinde bir çok toplumsal, ekonomik ve psikolojik sonuçları olan olgular olarak incelenmesi, son yıllarda giderek artan bir önem kazanmıştır. Özellikle de, yaşanan çatışma süreci içinde ve boşanma süreci sonrasında, çocuklarda ortaya çıkması olası psikososyal davranışların incelenmesi psikolojinin yoğun ilgisini çekmektedir.

Araştırmalar, çocukların boşanmadan hemen sonraki süre içinde “akut stres sendromu” yaşadıklarını (Rutter 1979); fakat bu sendromun, zaman içinde genellikle hafiflediğini göstermektedir (Hetherington 1979). Oysa, eşler arasında yaşanan çatışmanın, çocuklar üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin daha kalıcı olduğu görülmektedir (Slater & Haber 1984; Enos & Handal 1986; Shaw & Emery 1986). Bir çok eş, evliliklerinde uyumsuzluk yaşadıkları halde, boşanma olayından kaçınmakta ve bu tür ailelerde yaşayan çocuklar, çok daha ciddi problemlerle karşı karşıya kalmaktadırlar (Hetherington, Cox & Cox 1978). Dolayısıyla, boşanma, çocuk için acı verici olan anne-baba çatışmasını çoğu zaman bitirmekte, böylece çocukların psikolojik durumları düzelebilmektedir (Emery 1982; Çakmaklı 1992a).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, son yıllarda yapılan istatistikler, boşanma oranında önemli bir artış olduğunu göstermektedir. Glick (1989), 1987 verilerine dayanarak, her 1000 kadından 20'sinin boşanmış olduğunu belirtmektedir ki, bu oran, 1960 verilerinin tam iki katıdır. Ayrıca, 1970'lerin ortalarında yapılan

araştırmalar, her iki evlilikten birinin boşanma ile sonlandığını belirtirken (Weed 1986); bu tırmanışın günümüzde de devam ettiği görölmektedir. Visser (1986), günümüzde 18 yaşına ulaşmış çocukların % 45'inin boşanmış ailelerde yaşadığını belirtmektedir. Boşanma oranı açısından Türkiye (yıla göre boşanma oranı, binde 0.05) dünya ölkeleri arasında en alt sıralarda yer almakta ve bu oran henüz batılı ölkeler seviyesinin (yıla göre boşanma oranı, binde 4.7) çok gerisinde olmakla beraber; toplumdaki hızlı dönüşümün, tüm kurumları olduğu gibi aile kurumunu da etkileyeceği ve bu oranın gelecekte artış göstereceği açıktır (akt. Arıkan 1996). Tüm bu oranlara dayalı olarak, boşanmanın, çocuklar üzerinde ne gibi etkiler yaratabileceği, son yıllardaki araştırmalarda derinlemesine incelenmeye başlanmıştır (Abelsohn & Saayman 1991; Bossong 1995; Weiner ve ark. 1995; Schmidtdenter & Beelmann 1997).

Bu çalışmada eşler arası çatışma (marital conflict), evli eşler arasındaki anlaşmazlık, uyumsuzluk ve çocuk yetiştirme konusunda görüş birliğinin olmaması şeklindeki tanım (Reid & Crisafulli 1990) çerçevesinde ele alınmıştır. Ancak araştırmanın temel hedef kitlesi çocuklar olduğundan, eşler arası çatışma kavramı bu araştırmada, anne-baba çatışması olarak da anılmıştır.

Eşler arasında yaşanan çatışma, ebeveynlik rollerini üç yönden etkileyebilmektedir. Birincisi, çatışma, çocuklar üzerinde sağlanan disiplinin etkisinin ve tutarlılığının azalmasına; bu da, çocuklardaki antisosyal davranışların artmasına ve davranışlarının kontrolünün azalmasına neden olabilmektedir. İkincisi, çatışma, anne-babaların kendilerini çocuklarından uzaklaştırmalarına veya onları reddetmelerine neden olabilmekte ve buna bir tepki olarak da çocuklar uyum problemleri gösterebilmektedirler. Üçüncüsü, çatışma, anne-babaların çocuk üzerinde psikolojik ve duygusal kontrol kullanmalarını artırabilmekte; bu da, çocukta, kaygı ya da depresyon gibi içe yönelim türü problem davranış belirtilerinin görülmesine neden olabilmektedir (Faubert, Forehand, Thomas & Wiersen 1990).

Çocuklar, anne-baba arasında yaşanan çatışmaya, korku, öfke ve stres gibi olumsuz duygu durumları ile tepki vermektedirler. Ayrıca çocuklar, anne-baba çatışması karşısında, çoğu zaman birinin tarafını tutmak zorunda kalmakta; bunun sonucu olarak da, aile-içi genel uyum bozulmaktadır (Amato 1986; Johnston, Kline & Tschann 1989). Bunun da ötesinde, anne-babalar sözel veya fiziksel saldırgan davranışlar için model oluşturarak, çocuklarına, fikirbirliği olunmayan durumlarda nasıl davranılacağını dolaylı yoldan ve onaylanmayan bir şekilde öğretmektedirler (Tschann, Johnston, Kline & Wallerstein 1990). Dahası, özellikle küçük çocukların, benmerkezci olmaları nedeniyle eşler arası çatışmanın sorumlusu olarak kendilerini görmeleridir (Grynych & Fincham 1990).

Son 30 yıl içinde, eşler arası çatışmanın, çocuklar üzerindeki etkileri ile ilgili olarak bir çok çalışma yapılmış ve bu çalışmaların bulguları, bazı tarama makalelerinde özetlenmiştir (Reid & Crisafulli 1990). Bu çalışmalar gözden geçirildiğinde, anne-baba çatışmasının, okulöncesi dönem (Jouriles, Pfiffner & O'Leary 1988) ile okul dönemindeki (Shaw & Emery 1986) ve ergenlik döneminin başında olan çocukların (Long, Forehand, Fauber & Brody 1987) davranış problemleri gösterme olasılığını artırdığı görülmektedir.

Amato, Loomis ve Booth (1995), yaptıkları 12 yıllık bir boylamsal çalışma sonucunda, anne-baba çatışmasının çok fazla olduğu ailelerde yetişen çocukların, anne-babaları birlikte yaşamak yerine boşanmayı tercih ettiklerinde, daha sağlıklı yetişkinler olduklarını; bunun tersine, anne-baba çatışmasının az olduğu ailelerde yetişen çocukların, anne-babaları boşanmak yerine birlikte yaşamayı tercih ettiklerinde, bunların daha sağlıklı yetişkinler olduklarını bildirmektedirler.

Konuyla ilgili olarak 11 ve 12 yaşlarında 169 çocuk üzerinde gerçekleştirilen bir başka çalışma ise, eşler arası çatışmanın çocuk tarafından algılanmasının, aynı cinsiyetten ebeveyn-çocuk ilişkisinden çok, karşı cinsiyetten ebeveyn-çocuk ilişkisinin daha olumsuz etkilendiğini göstermektedir (Osborne & Fincham 1996).

Boşanma (divorce) ise, hukuki kurallar çerçevesinde yapılmış bir evliliğin, tarafların karı-koca olarak hiçbir bağları kalmaksızın; fakat varsa ortak çocukların hakları saklı kalmak üzere yargıç kanalıyla sona erdirilmesine ve tarafların başkalarıyla yeniden evlenmelerine olanak veren hukuki bir işlem olarak tanımlanmaktadır (akt. Arıkan 1996). Boşanmanın, çocuklar üzerinde yaratabileceği etkilere genel olarak bakıldığında, aynı evde her iki ebeveynle birlikte yaşayan çocukların gelişiminin, tek ebeveynle yaşayanlara oranla daha iyi olduğu gözlenmektedir. Bu bakış açısına göre, anne-babalar çocukları için, bilgi edinme, yol gösterme ve duygusal destek sağlama gibi konular açısından en önemli kaynaktır. Dolayısıyla, bunlardan birinin ev ortamından ayrılması, çocuğun gelişimi açısından olumsuz olmaktadır (Amato 1993). Boşanmayı takiben bir çok çocuk, ebeveyn desteğinde bir azalmayla karşılaşmakta ve buna bağlı olarak da, okul başarısı ve kendilik saygısında düşme ile hatalı davranış sayısında artış göstermektedir (Belsky 1990).

Konuyla ilgili olarak biriken araştırma bulguları, boşanmanın, aile üyelerinin psikolojik olarak kendilerini kötü hissetmelerini artırdığını göstermektedir. Bu bulgular Hindistan (Chawla & Grupt 1979), İngiltere (Rutter 1980), A.B.D. (Emery 1982) ve Yunanistan (Hatzichristou 1993) gibi farklı ülkelerde yapılan çalışmalarda tutarlık göstermektedir. Literatürde yer alan hem gözden geçirme çalışmaları hem de bağımsız araştırmalar, boşanmanın, özellikle çocukları olan aileler üzerinde olumsuz psikolojik etkileri olduğunu belirtmektedir (Bloom, Asher & White 1978; Hetherington 1979; Kurdek 1981; Emery 1982; Guibaldi, Perry, Cleminshaw & McLougin 1983; Wallerstein 1984; Schmidtdenter & Beelmann 1997). Bu etkilerin kapsamı, ruh halinde görülen geçici bozukluklardan, kronik, sosyal, zihinsel, duygusal ve cinsel

gelişim bozukluklarına kadar uzanmaktadır. Örneğin, konuyla ilgili olarak yapılan ve 92 çalışmayı kapsayan bir meta-analiz sonucunda, boşanmanın çocuklarda akademik başarı, davranış, psikolojik uyum, benlik saygısı ve sosyal ilişkiler gibi alanlarda olumsuz sonuçlara neden olduğu ortaya konmuş (Amato & Keith 1991a) ve boşanmanın uzun vadedeki etkilerini inceleyen 33 çalışmanın değerlendirildiği diğer bir meta-analizde, çocukken boşanma deneyimi yaşayan kişilerin, yetişkin yaşantılarında psikolojik uyum problemleri ve evliliklerinde büyük iniş-çıkışlar yaşadıkları gösterilmiştir (Amato & Keith 1991b). Ayrıca, konuyla ilgili literatür, boşanma sonucu, çocukların özellikle anne-babalarına yönelik saldırganlıklarında (Hetherington, Cox & Cox 1979); karamsarlık, huysuzluk ve okul problemlerinde bir artış (Fulton 1979; Kalter & Rembar 1981); akademik ve kişilerarası yeteneklerinde bir azalma (Guidubaldi & Perry 1984); oyun ve sosyal etkileşimlerinde bir bozulma (Hetherington & ark. 1978) olduğunu göstermektedir.

Wyman, Cowen, Hightower ve Pedro-Carroll (1985), 9-12 yaşları arasındaki 98 çocuk üzerinde yaptıkları çalışmalarında, boşanmış anne-babaların çocuklarının, daha fazla kaygı, daha düşük bilişsel yetenek ve daha az sosyal destek algıladıklarını bulmuşlardır. Ayrıca, yine bu çocukların, projektif testlerde “reddetme” temasını anlamlı oranda daha fazla işledikleri görülmektedir. Bu da boşanmanın, çocukların dünyayı “reddedici” görmelerine neden olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Hodges, London & Colwell 1990).

Delaney, Richards ve Strath (1984), boşanmış anne-babaların çocuklarının, kendi davranışlarını daha olumsuz değerlendirdiklerini belirtmektedir. Ayrıca, babayla yalnız yaşayan çocuklara oranla, anneye yalnız yaşayan çocukların sosyal duyarlık ve genel sosyal yetenekler açısından bir takım eksiklikleri olduğu ve kontrol odaklarının daha dışsal olduğu bildirilmektedir (Fry 1983). Babanın olmadığı ailelerden gelen çocukların sosyal problem çözme becerilerinin daha düşük olduğu belirtilmektedir (Fry & Grover 1982). Benzer şekilde Lamb (1977), boşanmış anne-babaların

çocuklarının psikolojik açıdan gelebilecek zararlara daha açık olduklarını bildirmektedir.

Featherstone, Cundick ve Jensen (1993), yaşları 11 ile 14 arasında değişen 530 öğrenci üzerinde bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmaya katılan çocuklardan bir kısmı tek ebeveynle yaşayan; bir kısmı boşandıktan sonra ebeveyninin tekrar evlenmesi sonucu üvey ebeveyni olan ve bir kısmı da her iki ebeveyniyle bir arada yaşayan çocuklardan oluşmaktadır. Sonuçta, her iki ebeveyniyle bir arada yaşayan çocukların, tek ebeveynli veya yeniden evlenme sonucu iki ebeveynli olan ailelerden gelen çocuklara oranla okula devamsızlık veya geç kalma oranlarının daha düşük olduğu, okul başarılarının daha yüksek olduğu, daha fazla olumlu davranış sergiledikleri ve öğretmenleri tarafından daha olumlu değerlendirildiklerinin gözlemlendiği belirtilmektedir.

Konuyla ilgili bir başka çalışmada, Bossong (1995), çocukları ilkokula devam eden, evli ve boşanmış 64 anne-babadan, çocuklarını, başarı davranışları (performans düzeyleri, performans-yetenek ilişkisi, güdülenme düzeyleri, konsantrasyon), sosyal davranış (saldırganlık, işbirliği), duygusallık (olumlu duygu, sosyal açıklık) ve sağlık boyutlarında değerlendirmelerini istemiştir. Sonuçta, boşanmış anne-babaların, çocuklarını, anılan boyutlarda daha olumsuz şekilde değerlendirdikleri belirtilmektedir. Bunlara ek olarak, Booth ve Amato (1994), eşler arası çatışmada olduğu gibi, boşanmanın, aynı cinsiyetten ebeveyn-çocuk ilişkisinden çok, karşı cinsiyetten ebeveyn-çocuk ilişkisini olumsuz yönde etkilediğini bildirmektedirler.

Öte yandan, boşanmanın ergenler üzerindeki etkisini araştıran çalışmalardan bazıları çelişik gibi görünen sonuçlar ortaya koymaktadır. Bazı araştırmacılar, ergenlerin, boşanmadan kısa ve uzun süreli olmak üzere olumsuz yönde etkilendiklerini belirtirken (Hetherington 1972; Sorosky 1977; Mitchel 1983); bazı

araştırmacılar, ergenlerin boşanma olayından olumsuz şekilde etkilenmediklerini belirtmektedirler (Reinhardt 1977; Rosen 1977; Weiss 1979; Kurdek & Siesky 1980; Blechman 1982). Konuyla ilgili olarak yapılan araştırmalardan elde edilen bazı bulgular, yeniden evlenilmiş ya da tek ebeveynli ailelerden gelen çocukların benlik-saygısı düzeylerinin, evli anne-babaların çocuklarında gözlenenden daha düşük düzeyde olmadığını göstermektedir (Lowenstein & Koopman 1978; Berthold & Kelly 1979). Atkinson ve Ogston (1974) babanın olmadığı ailelerden gelen erkek çocuklarıyla, her iki ebeveyniyle bir arada yaşayan erkek çocuklarının, okul ve evdeki davranışlarını karşılaştırdıkları araştırmalarında, bunlar arasında ahlaki değer yargıları açısından farklılık olduğunu; fakat öğretmenlerin, bu çocukları akademik katılım ve performans açısından farklı bir durumda değerlendirmediklerini belirtmektedirler. Atkinson ve Ogston (1974)'a göre, ev ortamında babanın olup-olmaması, çocukların davranışları açısından anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Benzer şekilde, Bernard ve Nesbitt (1981), boşanmış anne-babaların çocuklarının, duygusal açıdan daha fazla zarar gördükleri görüşünü destekleyen kanıtların olmadığını bildirmektedirler. Onlara göre, boşanma; zihinsel sağlık, başarı, suç işleme ve duygusal durum için güvenilir olmayan bir yordayıcıdır. Ailenin boşanma sonucu parçalanması, önemli rahatsızlıkların nedeni olarak görülmekle beraber, bu rahatsızlıklar tek bir faktöre bağlanamamakta; bir çok faktörün bir araya gelerek çocuğun başedebilme kapasitesini aşması sonucu oluşmaktadır. Stober (1980) da, çocukların boşanmaya verdikleri tepkilerin her zaman olumsuz yönde olmadığını, olumsuz tepkilerin büyük bir kısmının annenin davranışlarına ve babanın veya babanın yerine geçebilecek bir figürün olup olmamasına bağlı olduğunu belirtmektedir (aktaran Featherstone & ark. 1993). Stober (1980)'a göre, asıl önemli psikolojik bozukluklar parçalanmış ailelerden çok, evli fakat çok fazla çatışmanın yaşandığı aile ortamlarında görülmektedir.

Literatürde, boşanmanın, çocukların yaşamında yarattığı etkilerin olumsuz olduğu yönünde bir çok açıklama yer almaktadır (McLanahan 1985; Kalter, Kloner, Schreier & Okla 1989; McLanahan & Booth 1989). Bu açıklamaların bir çoğu üç genel çerçevede toplanmaktadır : anne ya da baba yoksunluğu, ekonomik zorluklar ve aile-içi çatışma (Amato & Keith 1991a).

1) **Anne ya da Baba Yoksunluğu Bakış Açısı** : Aile, çocuğun sosyalleşmesinde anahtar rolü gören sosyal bir kurum olarak görülmektedir. Geleneksel olarak, iki ebeveynli (her iki ebeveynin de aynı evde çocuklarıyla birlikte yaşadığı) aile yapısının, tek ebeveynli aile yapısına oranla çocukların gelişimi açısından daha iyi olduğu bildirilmektedir. Buna bağlı olarak, boşanmanın olumsuz etkileri, iki ebeveyn yerine tek ebeveynle yaşayan çocukların sosyalleşmelerindeki eksikliğe yüklenebilmektedir. Bu bakış açısının temelinde yatan düşünce, “eğer ebeveynler çocuklarının gelişimi için önemli kaynaklar ise, diğer değişkenler eşit olduğunda iki ebeveynle birlikte olmanın, tek ebeveynle birlikte olmaya göre daha iyi olacağı” şeklindedir.

Burada boşanmanın, çocuk ile velayeti almamış olan ebeveyn arasındaki ilişkinin niteliksel ve niceliksel olarak azalması ön plana çıkarılmaktadır (Furstenburg & Nord 1985; White, Brinkerhoff & Booth 1985; Amato 1987; Seltzer 1991). Aynı zamanda, velayeti alan ebeveynlerin büyük bir çoğunluğu çalışmak zorunda oldukları için, çocuklarına daha az zaman ve enerji ayırabilmektedirler (Brandwein, Brown & Fox 1974). Buna bağlı olarak da, boşanmış anne-babaların çocuklarında, anne-baba ilgisi, yardım ve denetlemesinde bir azalma görülmekte; ebeveyn desteğindeki bu azalma, akademik başarısızlık, düşük benlik saygısı ve yanlış davranışlarda bulunma gibi problemlerin görülme olasılığını artırmaktadır (Rollins & Thomas 1979 : aktaran Amato & Keith 1991a). Bunlara ek olarak, ev ortamında anne ya da baba modelinin olmaması, işbirliği, tartışma ve uzlaşma gibi bir takım sosyal ve yaşamsal yeteneklerin yeterli derecede öğrenilebilmesini engellemektedir. Öte yandan, boşanma sonrası, ebeveynler arasında ve velayeti almamış ebeveyn ile çocuk arasında olumlu bir ilişkinin

var olması, çocuğun boşanma-sonrası göstereceği sosyal ve duygusal uyumuna anlamlı düzeyde yardımcı olmaktadır (Hess & Camara 1979).

2) Ekonomik Zorluklar Bakış Açısı : Boşanma, özellikle annenin aile reisi olduğu ailelerde, yaşam standartlarının düşmesine neden olmaktadır (Duncan & Hoffman 1985). Yeterli ekonomik kaynakların olmaması, çocuklarda gelişimsel problemlerin görülme riskini artırmaktadır. Ekonomik zorluklar, çocuğun aldığı bakım ve sağlığını olumsuz şekilde etkilemektedir (Williams 1990). Ekonomik açıdan kötü durumda olan boşanmış anneler, çocuklarının akademik başarılarını kolaylaştırıcı olan özel ders aldırma, eğitimsel oyuncaklar, kitaplar, bilgisayarlar gibi malzemeleri sağlayamamaktadırlar. Konuyla ilgili olarak, Bank, Forgatch, Patterson ve Fetrow (1993), 5-11 yaşları arasında boşanmış anne-babaların erkek çocukları üzerinde yaptıkları araştırmaları sonucunda, SED’i düşük olan annelerin, daha az etkili disiplin sağlayabildiklerini ve bunların çocuklarının anti- sosyal davranış örüntülerini geliştirme açısından daha fazla risk taşıdıklarını belirtmektedirler.

3) Aile İçi Çatışma Bakış Açısı : Bu bakış açısına göre, boşanma öncesi ve boşanma süreci içinde eşler arasında çatışma yaşanması çocuklar için stres yaratıcı bir olaydır. Eşler arasında yaşanan çatışma, hoş olmayan bir ev ortamının oluşmasına neden olmakta, bu da çocukların stres, mutsuzluk ve güvensizlik yaşamalarına yol açmaktadır (Maccoby & Martin 1983 : aktaran Amato 1993). Konuyla ilgili olarak yapılan bir çok çalışma, eşler arasında çatışma yaşanmasının, çocukların psikolojik uyumu üzerinde olumsuz etkisinin olduğunu göstermektedir (Emery 1982). Çatışma, aynı zamanda, ebeveynler üzerinde stres yaratmakta ve bu da çocuklarıyla etkin bir şekilde ilgilenebilmelerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Wallerstein & Kelly 1980 : aktaran Amato 1993; Hetherington, Cox & Cox 1982 : aktaran Amato 1993). Bu bakış açısına göre, boşanma sonucu çocuklarda problemler görülmesinin nedeni, aile yapısının değişmesi değil, daha çok boşanmayla birlikte oluşan eşler arası yaşanan çatışmadır.

Buraya kadar, konuya bir giriş oluşturmak üzere eşler arası çatışma ve boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri genel olarak özetlenmiştir. İzleyen alt bölümlerde ise, eşler arası çatışma ve boşanmanın çocukların davranış ve uyum problemleri üzerindeki özgün etkileri, cinsiyet, yaş ve algılanan sosyal destek değişkenlerine göre ayrı ayrı ele alınmıştır.

II EŞLER ARASI ÇATIŞMA ve BOŞANMANIN ÇOCUKLARIN DAVRANIŞ ve UYUM PROBLEMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Literatürde, eşler arası çatışma ve boşanma sonucu, çocukların etkilendikleri en temel alanlardan biri olarak, davranış ve uyum problemleri (behavior and adjustment problems) gösterilmektedir. Davranış ve uyum problemleri, “psikolojik işlevsellikteki bazı bozukluklar (örneğin, kaygı reaksiyonları, depresyonlar, fobiler, uyku ve yeme bozuklukları vb.gibi) ile evlilik ve ikili ilişkilere karşı olumsuz tutumlar geliştirme, cinsel davranışlarda değişik tutum ve yönelimlere sahip olma ve benlik saygısında düşme” gibi durumları ifade etmektedir (Reid & Crisafulli 1990). Davranış ve uyum problemleri ile ilgili olarak yapılan araştırmalar, dışa yönelim ve içe yönelim türü problem davranış belirtileri olmak üzere iki geniş kategoriden söz etmektedir (Achenbach & Edelbrock 1978). Dışa yönelim türü problem davranış belirtileri (saldırganlık gibi), diğer insanlara zarar verirken; içe yönelim türü problem davranış belirtileri (kaygı ve depresyon gibi), bireyin kendisi için stres yaratmaktadır.

İzleyen alt bölümlerde, sırasıyla eşler arası çatışma ve boşanmanın, çocuklardaki davranış ve uyum problemleri üzerinde yaratabileceği etkilere değinilmiştir.

1.1.1 ESLER ARASI ÇATIŞMANIN COCUKLARIN DAVRANIŞ ve UYUM PROBLEMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Davranış ve uyum problemleriyle ilgilenen araştırmacılar, aile içindeki hangi faktörlerin, bu problemlerin gelişmesine neden olduğunu araştırmışlar ve sonuçta, gerek boşanmış gerekse evli eşler arasında yaşanan çatışmanın, çocuğun, ergenin ve genç yetişkinin davranış ve uyum problemleri göstermesindeki temel faktörlerden biri olduğunu bulmuşlardır (Emery 1982; Fantuzzo & Lindquist 1989; Grync & Fincham 1990; Harold & Conger 1997; Harold & ark. 1997).

Konuyla ilgili olarak yapılan araştırmalar, çatışmasız bir ilişkisi olan anne-babaların çocuklarına oranla, çatışmalı anne-babaların çocuklarında uyum problemlerinin daha fazla görüldüğünü belirtmektedirler (Hess & Camara 1979; Peterson & Zill 1986; Long & Forehand 1987; Mechanic & Hansell 1989; Grync & Fincham 1990; Amato 1993; Harold & Conger 1997; Rogers & Holmbeck 1997; Smith, Berthelsen & Connor 1997).

Bir çok araştırmacıya göre, boşanma öncesi ve sonrası, çatışma, boşanmanın kendisine oranla, anne-baba ve çocuklara daha fazla zarar verebilmektedir. Chess, Thomas, Korn, Mittelman ve Cohen (1983), anne-babaları boşanmış olan çocukların, boşanmayı, anne-baba çatışmasından daha az stresli bir olay olarak gördüklerini belirtmektedirler. Benzer şekilde, Long ve arkadaşları (1987), evli ve boşanmış anne-babaların ergen çocukları üzerinde yaptıkları araştırmalarının sonucunda, evlilik statüsünden çok, eşler arası çatışma düzeyinin, ergenlerin bilişsel ve sosyal beceri düzeylerini belirlemede kritik bir faktör olduğunu belirtmektedirler. Bunlara ek olarak, Jennings, Salts ve Smith (1991), evli ve boşanmış anne-babaların üniversite öğrencisi çocukları üzerinde yaptıkları araştırmalarının sonucunda, çiftin boşanmış olup-olmamasına bakılmaksızın, çatışmalı anne-baba ilişkisi olan çocukların, evlilikle ilgili

tutumlarının daha olumsuz olduğunu bildirmektedirler. Benzer şekilde, Abelson ve Saayman (1991), boşanmış anne-babaların ergen çocukları üzerinde yaptıkları araştırmaları sonucunda, ergenlerin anne-babaları arasındaki ilişkiyi ne kadar çok uyumsuz olarak algılıyorlarsa, annelerinin de onların sosyal ilişkilerindeki başarılarını o kadar düşük algıladıklarını ve ailedeki düzensizlik arttıkça, ergenin sosyal becerilerinin azaldığını belirtmektedirler.

Yukarıda belirtilen bulgulara ek olarak, Garber (1991), evlilik statüsüne bakılmaksızın, eşler arasında yaşanan çatışmanın, genç yetişkinlerin benlik saygıları üzerinde uzun süreli bir etkiye sahip olduğunu bildirmektedir. Benzer şekilde ülkemizde yapılan bir araştırma sonucunda da, Çakmaklı (1992b), çocuklu bir çiftin boşanmasının, dikkatli ve duyarlı olunması gereken bir konu olduğunu; anne-babanın ayrılmasının bu aşamadan sonra artık yalnızca kendilerini ilgilendiren bir konu olmaktan çıktığını; çocukların geleceği ve psiko-sosyal gelişmeleri açısından da üzerinde çok düşünülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ancak yine Çakmaklı (1992b)'ya göre yalnızca çocuğun geleceği için sürdürülen bir evliliğin ne derece sağlıklı olduğu önemli bir sorundur. Boşanmanın asıl nedeni eşlerin şahsi psiko-sosyal uyumsuzluklarıdır. Çocuğun varlığı, bu uyumsuzlukların askıya alınmasını sağlar. Ne var ki yalnızca çocuğun ruh sağlığı için zoraki sürdürülen evlilikler son derece sağlıksız bir ortam hazırlar. Bu gergin ortamın çocuğu etkilediği açıktır. Öyle ki eşlerin ayrılmaları çocuk için daha hayırlı olabilir. Arıkan (1996)'ın araştırmasından elde edilen sonuçlar da, yukarıda dile getirilen görüşleri desteklemektedir. Ayrıca, konuyla ilgili diğer araştırma bulguları, boşanmış olmalarına rağmen eşler arasında yaşanan çatışmanın devam ettiği ortamda yaşayan çocukların, boşanmış tek ebeveynle yaşayan veya evli fakat çatışmasız bir aile ortamında yaşayan çocuklara oranla, psikolojik açıdan daha kötü olduklarını (Berg & Kelly 1979; Amato 1993); olumsuz çocuk davranışlarını daha çok sergilediklerini (Peterson & Zill 1986) ve daha fazla uyum problemleri gösterdiklerini (Hess & Camara 1979; Emery 1982; Grynych & Fincham 1990) belirtmektedir.

Literatür incelendiğinde, Mechanic ve Hansell (1989)'in, boşanma ve aile-içi çatışmanın (family conflict) etkileri ile ilgili önemli bir kuramsal çerçeve oluşturdukları görülmektedir. Bu yazarlar, söz konusu etkilerle ilgili beş hipotez ileri sürmüşlerdir. Bunlardan ilki, aile-içi çatışmanın, boşanma veya ayrı yaşamaya oranla daha olumsuz etkilere sahip olduğu yönündedir. İkinci hipotez, boşanmış, dolayısıyla daha önce yaşanan stres düzeyi azalmış ailelerin çocuklarının, evli ve aile-içi çatışmanın çok fazla yaşandığı ailelerin çocuklarına oranla daha az stres yaşadıklarıdır. Üçüncü hipotez, boşanmanın olumsuz etkilerine, genelde boşanma ile birlikte oluşan stresli yaşam olaylarının neden olduğu şeklindedir. Dördüncü hipotez, boşanma ve aile-içi çatışmanın olumsuz etkileri sonucu, ebeveynler ile ergenler arasındaki ilişkinin niteliğinde bir bozulma görüldüğü yönündedir. Son hipotez de, boşanmanın hemen ardından erkek çocukların, ileriki yıllarda ise kızların daha olumsuz olarak etkilendikleridir. Bu hipotezleri test etmek amacıyla, Mechanic ve Hansell (1989), 7., 9. ve 11 sınıfa devam eden ergenler üzerinde yaptıkları araştırma sonucunda, aile-içi çatışmanın çok fazla yaşandığı ailelerdeki ergenlerin, depresif duygu durumu, kaygı ve fiziksel belirtileri daha çok gösterdiklerini bildirmektedirler. Ayrıca, aile-içi çatışmanın çok fazla olduğu evli aile ortamında yaşayan ergenlerin kendilerini iyi hissetme düzeylerinin, boşanmış veya aile-içi çatışmanın çok az olduğu ailelerde yaşayanlara oranla daha düşük olduğu belirtilmektedir. Ancak, bu araştırmanın sonuçlarına göre, boşanma ve aile-içi çatışmanın boylamsal etkileri yaş ve cinsiyete göre bir değişiklik göstermemiştir. Böylece ilk iki hipotez desteklenirken; diğer hipotezler desteklenmemiştir.

Yukarıda belirtilen araştırmaya benzer şekilde, David, Steele, Forehand ve Armistead (1996), aile-içi çatışmanın, eşler arasında yaşanan çatışmaya oranla, çocuk üzerinde daha yıkıcı bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedirler. Bu araştırmacıların 146 anne-ergen çifti üzerinde gerçekleştirdikleri araştırma sonucunda, aile-içi çatışmanın, eşler arasında yaşanan çatışmaya oranla, çocuğun uyum problemlerini yordamada daha etkin olduğu; ayrıca, çocuğun önünde gerçekleşen eşler arası

çatışmanın, çocuğun problem davranışlar göstermesinde, aile içi çatışma kadar etkili olduğu bildirilmektedir.

Amato ve Keith (1991a), farklı örneklemeler kullanılarak yapılan 92 çalışmayı değerlendirdiği meta-analiz sonucunda, evli ancak çok fazla çatışmanın yaşandığı ailelerin çocuklarının, psikolojik uyumları ve benlik saygılarının, hem evli ancak çatışmasız aile ortamında yaşayan çocuklara göre hem de boşanmış çiftlerin çocuklarına göre daha düşük olduğunu belirtmektedir.

Jenkins ve Smith (1991), yaşları 9-12 arasında değişen çocuklar üzerinde yaptıkları araştırmaları sonucunda, eşler arasında açık çatışmanın yaşandığı ailelerdeki çocukların, daha fazla duygusal problemler ve davranış problemleri gösterdiklerini belirtmektedir. Konuyla ilgili bir başka araştırma bulgusu, eşler arası çatışmada saldırgan ögelerin daha yoğun yaşandığı ortamlarda bulunan çocukların kendilik değerlerinin daha düşük olduğu ve bu çocukların annelerinin, çocuklarında daha fazla dışa yönelim türü davranış belirtileri rapor ettiklerini bildirmektedir (Obrein, Bahadur, Gee, Balto & Erber 1997). Benzer şekilde Jouriles ve arkadaşları (1988), yaşları 1.5 ile 3 arasında değişen ve evli aile ortamında yaşayan çocuklar üzerinde yaptıkları araştırma sonucunda, genel evlilik uyumu ve çatışma düzeyi ile çocukta sapkın davranışlar ve davranış problemleri gözlenme düzeyi arasında bir ilişki olduğunu bildirmektedirler. Bunlara ek olarak, ebeveynleri evli ya da boşanmış ergenler üzerinde yapılan bir başka araştırma sonucunda, anne-baba arasında yaşanan çatışmanın, evli ebeveynlerin ergen çocuklarının uyumlarında en anlamlı negatif yordayıcı olduğu bildirilmektedir (Weiner, Harlow, Adams & Grebstein 1995).

Öte yandan, konuyla ilgili olarak yapılan bir başka çalışmada, eşler arasında yaşanan çatışmanın, çocukların bu çatışma karşısında kullandıkları başa çıkma stratejileri ve gösterdikleri davranış ve uyum problemleriyle olan ilgisi incelenmiştir

(Obrein, Margolin & John 1995). Ergenlik-öncesi dönemdeki çocuklar, anne-babaları arasında yaşanan çatışmanın sıklığı ile şiddetini, bununla başa çıkabilmek için kullandıkları stratejileri, depresyon, kaygı, öfke belirtilerini ve benlik saygısı düzeylerini belirtirlerken; anne-babalar da, çocuklarında gözledikleri içe ve dışa yönelim türü problem davranış belirtilerini bildirmişlerdir. Sonuçta, anne-baba arasında yaşanan çatışmayı çözmeye ilişkin başa çıkma stratejileri kullanan çocukların, anne-babalarınca uyumsuz olarak nitelendirilirlerken; anne-baba arasında yaşanan çatışmayla ilgilenmeyip, onların çatışmasından kendilerini uzak tutacak başa çıkma stratejilerini kullanan çocukların, daha uyumlu olarak nitelendirildikleri gözlenmiştir (Obrein & ark. 1995).

1.1.2 BOŞANMANIN ÇOCUKLARIN DAVRANIŞ ve UYUM PROBLEMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Boşanmanın, çocukların davranış ve uyum problemleri üzerindeki etkisi ile ilgili olarak da literatürde bir çok çalışmaya yer verilmiş ve bunlar, bazı yazarlarca gözden geçirilmiştir (Demo & Acock 1988; Emery 1988; Kelly 1988; Zaslow 1988; 1989). Bu makalelerden genel olarak şu sonuçlara varılabilir :

- a) Boşanmış anne-babaların çocukları, evli anne-babaların çocuklarına oranla daha fazla sosyal, akademik ve kişisel uyum problemleri yaşamaktadırlar.
- b) Boşanma sonrası dönem, çocukların büyük bir çoğunluğu için stresli bir dönemdir.
- c) Boşanmanın çocuklar üzerinde yarattığı etkiler, genelde kız ve erkek çocukları açısından farklılık göstermektedir. Dışa yönelim türü problem davranış belirtileri erkeklerde ve boşanma sonrası daha çok görülürken; içe yönelim türü problem davranış belirtileri kızlarda ve hem boşanma öncesi hem de boşanma sonrası görülmektedir.

Literatürde, evli anne-babaların çocuklarına oranla, boşanmış anne-babaların çocuklarında uyum problemlerinin daha fazla görüldüğünü belirten bir çok çalışma yer almaktadır (LeCorgne & Laosa 1976; Porter & O'Leary 1980; Hodges, Buchsbaum & Tierney 1983; Hodges, Tierney & Buchsbaum 1984; Schmidtdenter & Beelmann 1997). Guidubaldi, Parry ve Nastasi (1986), altı yıldan fazla tek ebeveynle yaşayan çocukların, davranış ve uyum problemleri gösterdiklerini belirtmektedir. Ayrıca okul-öncesi dönemde boşanma deneyimi yaşamış olan çocukların, evli anne-babaların çocuklarına oranla daha fazla uyum problemleri yaşadıkları (Hodges & ark. 1984); bunların, boşanma sonrası, duygusal uyumlarında zayıflık ve davranış problemleri gösterdikleri (Tschann & ark. 1990) ve boşanmanın, olumsuz çocuk davranışları ve ebeveyn-çocuk etkileşimine neden olduğu (Wallerstein & Kelly 1980 : aktaran, Webster-Straton 1989; Hetherington & ark. 1982 : aktaran, Webster-Straton 1989) belirtilmektedir. Benzer şekilde, Wallerstein ve Kelly (1976), 9-10 yaşlarındaki çocuklarla (n = 31) yaptıkları çalışmalarında, boşanmış anne-babaların çocuklarının yarısının, çocuk uyum problemleri arasında önemli bir yer tutan depresyonu yaşadığını belirtmektedir. Ayrıca, Abelson ve Saayman (1991), ebeveynleri boşanmış ailelerde yaşanan karmaşanın, ergenlerde, içe ve dışa yönelim türü problem davranış belirtilerinde artışa neden olduğunu bildirmektedir.

Benzer şekilde, boşanmış anne-babaların çocuklarında düşmanlık, saldırganlık ve kaygı gibi problemlerin, evli anne-babaların çocuklarından anlamlı derecede yüksek olduğu belirtilmektedir (Wyman & ark. 1985; Spigelman, Spigelman & Englesson 1991; Bossong 1995). Bunun nedeninin de, boşanma öncesi ve sonrasında, anne-baba arasında çok fazla yaşanan saldırganlık ve çatışmaya maruz kalmış olmaları gösterilmektedir (Anthony 1974 : aktaran Spigelman & ark. 1991; Hetherington, Cox & Cox 1976 : aktaran Spigelman & ark. 1991; Kelly & Wallerstein 1976). Anne-baba çatışmasıyla karşı karşıya kalan çocuklar, çevrelerini saldırgan olarak algılamaya başlamakta, buna bağlı tutumlar geliştirmekte ve kişilik özelliklerini buna göre oluşturmaktadırlar. Bu nedenle ebeveynlerinde boşanma deneyimi yaşamış olan çocukların öfkeli, saldırgan ve yıkıcı olmaları pek şaşırtıcı değildir. Kaygı ise, anne-

baba çatışmasıyla doğrudan yüz yüze gelmemiş, boşanmış anne-babaların çocuklarında daha çok görülmektedir. Bu tür ailelerde, çocuklar birbirinden hoşlanmayan ebeveynleri arasında yakın ilişki oluşturmaya çalışmakta (Boszormenyi-Nagy & Spark 1973 : aktaran Spigelman & ark. 1991); bunlardan birinin evden ayrılmasıyla ayrılık kaygısı yaşamakta (Bowlby 1969 : aktaran Spigelman & ark. 1991) ve bir çok çocuk da, ileride kendisini kimin sevebileceği ve bakımını üstlenebileceği konusunda kaygılanmaktadır (Hetherington, Cox & Cox 1985).

Konuyla ilgili olarak ergenler üzerinde yapılan bir başka araştırma sonucunda, babanın çocuğunu önemsememesi ve ona bakım vermemesi ile annenin çocuğunu önemsememesinin, boşanmış anne-babaların ergen çocuklarının uyumunun negatif yordayıcıları olduğu; boşanmanın gerçekleştiği yaş, cinsiyet, sosyal destek ve negatif yaşam olaylarının ise anlamlı yordayıcılar olmadığı belirtilmektedir (Weiner & ark. 1995). Benzer şekilde, boşanmış anne-babaların ergen çocuklarının üniversiteye olan uyumda zorlandıkları (Lopez, Campbell & Watkins 1989) ve benlik kavramlarının daha düşük olduğu (Studer 1993) görülmektedir.

Öte yandan, literatürde, aile yapısının, cinsel tutumlar ve davranışlarla ilişkili bir değişken olduğunu gösteren bir çok çalışma yer almaktadır (Miller, McCoy, Olson & Wallace 1986; Miller, Higginson, McCoy & Olson 1987). Zelnick, Kantner ve Ford (1981), ailede her iki ebeveynin de var olmasının, ergenlerde cinsel faaliyetin başlama yaşını geciktirdiğini belirtirken (aktaran, Young, Jensen, Olsen & Cundick 1993); Stern, Northman ve VanSlyck (1984)'ın konuyla ilgili olarak yaptıkları anket sonuçları, babanın olmadığı ailelerdeki ergenlerin daha fazla cinsel ilişkide bulunduklarını göstermektedir. Bunun nedeni olarak da, bu tür aile yapılarında anne-baba kontrolü ile duygusal destek ve yol göstericiliğin yeteri derecede olmaması ve annenin çalışmasından dolayı çocuğuna yeterli zaman ayıramaması gösterilmektedir (Young & ark. 1993).

Bunlara ek olarak, Sack (1985), 4 yaşın altında ailesinde boşanma deneyimi yaşayan çocukların, cinsiyet rol gelişiminde sapmaların olduğunu ve özellikle erkek çocuklarının, babalarından ayrıldıkları için öfke dolu olduklarını belirtmektedir. Çocuklar bu öfkelerini anneye yöneltmekte ve bu da annenin de uzaklaşmasına, hatta kaybedilmesine neden olmaktadır. Bu çocukların genelde buldukları çözüm yolu ise, erkeksi (masculine) özellikleri reddedip, kadınsı (feminine) davranış örüntülerini benimsemeleri şeklinde gerçekleşebilmektedir. Ayrıca, Robin (1979), babanın olmamasının, rol modellerinin bulunmamasına neden olduğunu belirtmektedir. Eğer çocuğun çevresindeki erkek rolü azalırsa, çocuk, erkeklere özgü bazı bilişsel tarzları geliştirememekte, bunun yerine diğerk uygun model olan annenin rolü seçilmektedir. Bu da erkek çocuklarının cinsiyet rol gelişimlerinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır. Öte yandan, boşanmanın üniversite öğrencilerinin cinsiyet rol gelişimleri üzerindeki uzun süreli etkileri ile ilgili bir çalışma sonucunda, boşanmış anne-babaların çocuklarının cinsiyet rol gelişiminde kısa süreli sapmaların olabildiğı ancak uzun süreli etkilerin anlamlı olmadığı belirtilmektedir (Vess, Schwebel & Moreland 1983). Vess ve arkadaşlarına (1983) göre, boşanma sırasında çocuğun yaşı, kardeşinin olup-olmadığı ve bunların yaşları ile boşanma sonrası yaşanan anne-baba çatışması gibi faktörler de çocukların cinsiyet rol gelişimini etkilemektedir.

Literatürde, boşanmanın, çocukların evlilik ve evliliğe ilişkin tutumlarına yönelik etkileri ile ilgili olarak da bir çok çalışma yer almaktadır. Wallerstein ve Kelly (1980), boşanmış anne-babaların çocukları üzerinde yaptıkları araştırma sonucunda, bunların, kendilerinin iyi bir eş olup olamayacakları konusunda kaygılı olduklarını ve kendi evliliklerinde de başarısız olmaktan korktuklarını belirtmektedirler (aktaran : Jennings & ark. 1991). Benzer şekilde Kalter, Riemer, Brickman ve Chen (1985), boşanmış anne-babaların üniversite öğrencisi kızlarının, geleceklerinden umutlu olmadıklarını ve uzun süreli evlilik konusunda şüpheli olduklarını bildirmektedirler. Bu sonuçlar, boşanmış ebeveynleri olan kişilerin, evlilikte başarısız olmaya karşı kendilerini koruyabilmek amacıyla, savunma stratejilerini kullanmaya doğru bir eğilimleri olduklarını göstermektedir. Bu bulguların aksine, Greenberg ve Nay (1982)

ise, yaptıkları araştırma sonucunda, üniversiteli kız öğrencilerin, evli ya da boşanmış ebeveynlere sahip olmalarına göre evliliğe karşı tutum konusunda farklılık göstermediklerini belirtmektedir.

Araştırma bulgularında, boşanma süreci boyunca, çocukların uyumunu etkileyen bir çok faktör belirtilmektedir. Ancak bunlar, genel olarak (1) Yapısal, (2) Ekonomik ve (3) Duygusal olmak üzere üç grupta toplanabilmektedir. Boşanmayla birlikte, yapısal olarak, aile iki küçük birime ayrılmakta; buna bağlı olarak da ebeveyn-çocuk ilişkisi değişmekte, aile rol ve sorumluluklarında değişimler görülmektedir. Ekonomik açıdan, ailenin geliri azalmakta ve bunun sonucu olarak, aile, bazen bulunduğu yerden taşınmak zorunda kalmaktadır. Duygusal açıdan da, aile üyeleri arasında öfke ve karmaşıklık yaşanmaktadır (Tschann & ark. 1990). Özetle, boşanmanın aile yapısında meydana getirdiği köklü değişim ve bunun ekonomik ve duygusal sonuçları, çocuğun uyumu üzerinde olumsuz rol oynamakta ve konuyla ilgili olarak yapılan bir çok araştırmada da bu olumsuzluklar ortaya konmaktadır.

Stolberg ve Bush (1985), 7-13 yaşları arasında çocuklar üzerinde yaptıkları çalışmalarında, boşanmadan sonra çocukların gösterdikleri uyumu belirlemede üç faktörün önemli olduğunu bildirmektedirler. Bunlardan birincisi, ailedeki çocuk sayısıdır. Çok çocuğu olan annelerin boşanmaya daha iyi uyum sağladığı, iyi uyum sağlayan annelerin de ebeveynliği daha iyi yapabildikleri ve bunun da çocuklarda daha az içe yönelim türü problem davranışlara neden olduğu belirtilmektedir. İkinci olarak, eşler arasındaki çatışmanın devam etmesinin, çocukta, içe ve dışa yönelim türü problem davranışlarını yordadığı yönündedir. Son olarak da, boşanma sonrası yaşam biçiminde çok fazla değişim olmasının, çocuklarda daha fazla dışa yönelim türü problem davranışlara neden olduğunu göstermektedir.

Yukarıda belirtilen bulgulara dayalı olarak, boşanma ile çocukta görülebilecek uyum problemleri arasındaki ilişkiye yönelik olarak yapılan çalışmalarda, boşanma olayı dışında, bu olayla birlikte oluşabilecek diğer değişkenlerin etkilerinin de göz önünde bulundurulmasının gerekli olduğu belirtilmektedir. Örneğin, Shaw ve Emery (1986), yaşları 5 ile 12 arasında değişen, boşanmış ebeveynlerin çocukları üzerinde yaptıkları araştırmalarında, annenin depresyon düzeyi ve ailenin gelir düzeyi kontrol altına alındığında, anne-baba arası yaşanan çatışma ile çocuklardaki davranış problemleri arasında anlamlı ilişki olduğunu belirtmektedirler. Bunun gibi, Hodges ve arkadaşları (1990), evli ve boşanmış ebeveynlerin 9-11 yaşlarındaki çocukları üzerinde yaptıkları araştırmalarının sonucunda, anne-babaların stres düzeylerinin çocuğun kendisini iyi hissedip hissetmemesini yordadığını belirtmektedirler ki, bu bulgu Heisel, Ream, Raitz, Rappaport ve Coddington (1973) ile Sandler ve Ramsay (1980)'ın bulgularını destekler niteliktedir.

Öte yandan, ebeveynleri boşanmış bir aile ortamında yaşayan, 2 ile 18 yaşları arasındaki çocuklar üzerinde yapılan bir araştırmada, evlilikteki çatışma ile çocuğun uyumu arasındaki ilişkinin dolaylı olduğu; arada ebeveyn-çocuk ilişkisinin yer aldığı belirtilmektedir (Tschann, Johnston, Kline & Wallerstein 1989). Evliliklerinde daha az çatışma yaşayan ebeveynler, boşanma sonrası çocuklarıyla daha iyi ilişki kurabilmekte, bu da çocuklarının daha uyumlu olmalarına neden olmaktadır. Anılan bulgu, Caspi ve Elder (1988)'ın bulgularıyla da tutarlık göstermektedir.

Webster-Stratton (1989), yaşları 3 ile 7 arasında değişen çocuklara sahip ve çatışmasız veya çatışmalı evliliği olan ya da boşanmış ebeveynler üzerinde yaptığı araştırmanın sonucunda, evliliğinden hoşnut olmayan anneler ile bunların çocuklarında algıladıkları uyumsuzluk arasında anlamlı ilişki olduğunu belirtmektedir. Ayrıca gözlemler, yalnız annelerin çocuklarıyla etkileşimlerinde çok sorgulayıcı, eleştirici ve emredici olduklarını göstermektedir ki, bu tür bir etkileşim, çocukta bir takım sapkın ve karşı çıkma türünden davranışlara yol açabilmektedir (Webster-Stratton 1989).

Muransky ve Demariedreblow (1995), 110 lise öğrencisi üzerinde yaptıkları araştırmalarında, çocukların boşanma hakkındaki düşünceleri, aile ortamı, anne-baba arası yaşanan çatışma ve çocukların kendilerini nasıl tanımladıkları konuları üzerinde inceleme yapmışlardır. Sonuçta, ebeveynleri boşanmış ve evli gruplar arasında, uyum açısından anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu bulgudan hareketle, araştırmacılar, çocukların uyumunu belirlemede, boşanma sürecinden çok, aile ortamının daha önemli bir faktör olduğunu belirtmektedirler.

Araştırma sonuçlarına göre, boşanmış ebeveynlerin, eş ve ebeveyn rollerini ayırtedemediklerinde, çocuklar daha büyük risk altında olmakta; hala evlilik problemlerini sürdüren ve boşanma-sonrası yeni ilişkiler oluşturamayan ebeveynlerin çocuklarında uyum problemlerinin görülme olasılığı artmaktadır (Ahrons 1980 : aktaran Brown, Portes & Christensen 1989). Olumlu bir boşanma yaşamamış olan ebeveynler, fiziksel (örn.,uyku problemleri, hastalıklar) veya psikolojik problemler (örn., depresyon) yaşamakta; bu da çocuklarının uyum sağlayabilmeleri için gerekli olan desteği verebilmelerini engellemektedir (Emery 1982). Oysa, boşanma sonrası eşler arasında, çocuk yetiştirme konusunda fikir birliğinin sağlandığı (Hetherington & ark 1978) ve eşler arasında yaşanan çatışmanın azalındığı ailelerdeki (Kurdek, Blisk & Siesky 1981) çocuklarda görülen problemlerin daha az olduğu belirtilmektedir.

Öte yandan bu araştırmalarda çocukların yaşadığı problemlerin yalnızca tek ebeveynle yaşamanın bir sonucu olmadığı da ortaya konmaktadır. Anne-babadan birinin ölümü sonucu tek ebeveynle yaşayan çocukların, akademik başarı, psikolojik uyum ve benlik saygılarının, iki ebeveynle yaşayanlara oranla daha düşük; ancak boşanma sonucu tek ebeveynle yaşayanlara oranla daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Amato & Keith 1991a). Bununla birlikte ölüme bağlı kayıplar çocukların duygusal uyumu üzerinde daha farklı etkiler yaratmaktadır.

Buraya kadar belirtilen bulguların ışığı altında, çocukların, eşler arası çatışma ve boşanma sonucu davranış ve uyum problemleri yaşama konusunda eşit oranda riske sahip olmadıkları görülmektedir. Eşler arasında yaşanan çatışmanın, çocuklar üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalarda, genel olarak çocuğun cinsiyeti, çevresinden algıladığı sosyal destek ve ailenin sosyo ekonomik düzeyi gibi bazı değişkenlerin etkili olduğu belirtilirken; boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalarda, çocuğun cinsiyeti ve yaşı, çevresinden algıladığı sosyal destek, ailenin sosyo ekonomik düzeyi, boşanma öncesi ve sonrasındaki anne-baba ilişkisinin niteliği, boşanmanın üzerinden geçen süre gibi bazı değişkenlerin, çocuğun davranış ve uyum problemlerini yaşama olasılığını ve derecesini etkilediğini göstermektedir.

İzleyen alt bölümlerde, bu araştırmanın da inceleme konusunu oluşturması nedeniyle, eşler arası çatışma ve boşanmanın, çocuklardaki davranış ve uyum problemleri üzerinde yaratabileceği etkilerin cinsiyet, yaş ve sosyal destek açısından farklılaşıp-farklılaşmadığına ilişkin araştırma bulguları sırasıyla daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

I.II EŞLER ARASI ÇATIŞMA ve BOŞANMANIN ÇOCUKLARIN CİNSİYETİNE BAĞLI ETKİLERİ

Yukarıda belirtildiği gibi, eşler arası çatışma sonucu, çocuğun yaşadığı problemleri etkilediği düşünülen bir değişken de, çocuğun cinsiyetidir. Konuyla ilgili olarak literatürde iki farklı grup bulgunun yer aldığı görülmektedir. Bir grup araştırma bulgusu, erkek çocukların kızlara oranla eşler arası çatışma ve boşanmadan daha olumsuz bir şekilde etkilendiğini belirtmektedir (Reid & Crisafulli 1990; Jennings & ark. 1991; Thomas & ark. 1996).

Anılan bulgular çerçevesinde, Reid ve Crisafulli (1990), eşler arası çatışma ile çocuklardaki davranış problemleri arasında pozitif bir ilişki olduğunu ve bu tür problemlerin kızlara oranla, erkek çocuklarda daha fazla görüldüğünü belirtmektedir. Ayrıca Harold ve Conger (1997), ergenler üzerinde yaptıkları araştırmalarında, eşler arası çatışmanın çocuklarda içe ve dışa yönelim türü problem davranışlara neden olduğunu, özellikle dışa yönelim türü problem davranışların sadece erkek ergenlerde görüldüğünü belirtmektedirler.

Benzer şekilde, Jennings ve arkadaşları (1991), anne-baba çatışmasının çok fazla olduğu ailelerden gelen genç yetişkinlerin, çatışmanın olmadığı ailelerden gelenlere oranla, evliliğe karşı daha olumsuz tutumlara sahip olduklarını ve bu tutumların kızlardan çok, erkeklerde daha olumsuz olduğunu bildirmektedir. Ayrıca, konuyla ilgili olarak yapılan diğer çalışmalar da, anne-baba çatışmasının, kızlardan çok, erkek çocuklarda davranış bozukluklarıyla daha sık birlikte gözlemlendiğini; çünkü bu tür ailelerde, özellikle erkek çocuk üzerindeki kontrolün azaldığını bildirmektedir (Porter & O'Leary 1980; Emery & O'Leary 1984).

Literatürde, boşanmanın etkilerini çocukların cinsiyetlerine göre, inceleyen çalışmaların bir kısmında da, yukarıda belirtilen çatışma etkilerine benzer sonuçlar belirtilmektedir. Konuyla ilgili araştırma bulguları, boşanmanın erkek çocuklarında daha fazla davranış problemlerine neden olduğunu göstermektedir (Rutter 1971; Hess & Camara 1979; Porter & O'Leary 1980; Emery 1982; Emery & O'Leary 1982; Hodges & ark. 1983; Bond & McMahon 1984; Guibaldi & Perry 1985; Hetherington & ark. 1985; Webster-Stratton 1989; Studer 1993; Wadsby & Svedin 1993; Thomas, Farrell & Barnes 1996). Örneğin, Hetherington (1979), boşanmanın, kız ve erkek çocuklarını aynı şekilde etkilemediğini; kız çocukların, boşanma sonrası bu olaya daha çabuk uyum gösterebildiklerini; oysa erkek çocukların, hem evde hem de ev dışında daha fazla davranış bozukluğu, saldırganlık ve kişilerarası ilişki problemleri gösterdiklerini belirtmektedir. Ayrıca, boşanma, genelde babanın evden ayrılmasıyla

sonuçlandığı için, cinsiyete uygun model eksikliği yaratan bu olayın, erkek çocukların uyumunu olumsuz yönde daha fazla etkilediği (Biller & Bahm 1971; Santrock & Warshak 1979) ve bunların, kızlara ve evli ebeveynlerin erkek çocuklarına oranla, depresyon, karşı koyma ve dürtüsel hareket etme gibi belirtileri içine alan olumsuz davranışları daha fazla gösterdikleri belirtilmektedir (Hetherington 1979; Guidubaldi & ark. 1983; Hodges & ark. 1983). Bir başka araştırma bulgusu ise, boşanmanın erkek çocukları için olduğu kadar kız çocukları için de acı verici olduğunu, ancak kızların duygularını içinde yaşadıkları toplumun cinsiyet rol beklentilerine daha uygun bir biçimde yansıttıklarını ve bu nedenle daha az problem davranışlar gösterdiklerini ortaya koymaktadır (Emery 1988).

Jennings ve arkadaşları (1991), evli ve boşanmış ebeveynlerin üniversite öğrencisi çocukları üzerinde yaptıkları araştırma sonucunda, erkek çocuklarının, kızlara oranla evlilikle ilgili tutumlarının daha olumsuz olduğunu belirtmektedir. Bu sonuç, cinsiyetler arasında bu konuda bir farklılık olmadığını bildiren Byrd (1982)'in bulgusu ile çelişki yaratırken; Wallin (1954)'in bulgusu ile tutarlı sonuç vermektedir (aktaran : Jennings & ark. 1991).

Konuyla ilgili olarak yapılan 2 yıllık bir izleme çalışması sonucunda da, boşanma sonrası, kız çocuklarının sosyal, duygusal ve akademik yönden düzelme gösterdikleri; oysa erkek çocuklarının bu alanlarda daha da bozulma gösterdikleri belirtilmektedir (Guidubaldi & Perry 1984).

Hoffman (1973), boşanma sonucu babanın olmadığı ailelerdeki kız ve erkek çocuklarını karşılaştırdığı araştırmasında, babayla yaşayan erkek çocuklarına oranla babanın olmadığı ev ortamında yaşayan erkek çocuklar arasında ahlaki davranış ve açık saldırgan davranış açısından farklılık olduğunu ve öğretmenlerin de bu çocukları daha saldırgan olarak tanımladıklarını bildirmektedir. Oysa, babanın olup olmamasına

bağlı olarak, kız çocukları arasında bu bağlamda anlamlı bir fark bulunmamıştır (aktaran : Featherstone & ark. 1993).

Benzer şekilde, Santrock (1975; 1977), yaş, SED ve zeka değişkenlerini kontrol altında tuttuğu araştırmaları sonucunda, babanın olmadığı ailelerden gelen erkek çocuklarının ahlaki gelişimlerinin, öğretmenleri tarafından daha az gelişmiş olarak değerlendirildiğini ve bunların sosyal açıdan daha sapkın davranışlarda bulunduklarını belirtmektedir. Anılan bulgulara bağlı olarak, çocuğun birlikte yaşadığı ebeveynin cinsiyetinin, çocuk açısından çok önemli olduğunu; eğer aynı cinsiyetten ebeveyn ile birlikte yaşıyorlarsa, bu çocukların sosyal beceriler açısından daha fazla gelişecekleri öne sürülmektedir (Santrock & Warshak 1979). Nitekim, Webster-Stratton (1989), boşanmış ve tek başına yaşayan annelerin, kız çocuklarına oranla, erkek çocuklarını davranış problemleri açısından daha olumsuz değerlendirdiklerini belirtmektedir.

Görüldüğü gibi, araştırma bulgularının bir kısmı, tek ebeveynli aile ortamında yaşamanın, erkek çocuklarında uyum problemlerinin görülmesi açısından daha fazla risk oluşturduğunu belirtmektedir (Grynych & Fincham 1992; Montgomery, Anderson, Hetherington & Clingempeel 1992). Anılan problemlerin gelişiminde hangi mekanizmaların rol aldığı sorusuna cevap olarak da, bazı araştırmacılar, annenin aile reisi olduğu ailelerdeki gelir düşüşünü bu olaydan sorumlu tutarken (Weitzman 1985 : aktaran Bank & ark. 1993); diğer araştırmacılar, antisosyal ebeveyn davranışı ile benzer çocuk davranışı arasında doğrudan ilişki olduğunu belirtmektedirler (Patterson & Capaldi 1991 : aktaran Bank & ark. 1993; Bank & Paterson 1992 : aktaran Bank & ark. 1993).

Ancak, boşanmış ebeveyn çocuklarının bir kısmında antisosyal davranış problemleri görülürken, bir kısmında neden görülmemektedir? McCord (1978), boşanmanın, suç işleme türü problem davranışların oluşmasında etkin tek faktör olarak görülmemesi gerektiğini; aslında boşanma ile ebeveynlik rollerindeki azalmanın birleşmesiyle suç işleme türü problem davranışların ortaya çıkma oranının daha fazla arttığını belirtmektedir (aktaran Bank & ark. 1993). Hetherington ve arkadaşları (1978), evli çiftlere oranla, tek annelerin disiplin uygulamalarında daha etkisiz olduklarını belirtmektedirler. Dolayısıyla, boşanma tek başına çocuğun davranışlarını olumsuz yönde etkilememekte; tek annelik, bir takım ortam faktörleriyle birleştiğinde uygun ebeveyn uygulamalarında sapmalara neden olmakta, bu da özellikle erkek çocukta olumsuz davranışların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Öte yandan konuyla ilgili bir bulgu, aile yapılanmasına bakılmaksızın, geleneksel batı normları çerçevesinde, erkeklere oranla, kızların davranışlarının daha fazla kontrol altında tutulduğu ve bu olayı da daha fazla annelerin yaptığıdır (Hagan, Simpson & Gillis 1988). Dolayısıyla, kız çocukları, yaşadıkları sıkı kontrol nedeniyle erkeklere oranla daha az sapkın davranışlar göstermektedirler. Boşanmış tek anneye yaşayan kız çocukları üzerinde annenin bu kontrolü ve sınırlamaları sürerken; babadan ayrılma sonucu model alınacak erkek yetişkin rolünün olmamasına bağlı olarak, erkek çocuklarının sapkın davranışlarda bulunma olasılıkları artmaktadır.

Diğer bir grup araştırma bulgusu ise, özellikle boşanmaya verilen tepkide cinsiyet farklılığının kesin bir şekilde var olduğunun söylenmesinin yanlış olduğuna, problemin türü, boşanmanın üzerinden geçen süre, yaş gibi değişkenlerin de göz önünde bulundurulması gerektiğine işaret etmektedirler (Spigelman & ark. 1991; Doherty & Needle 1991).

Bu çerçevede Spigelman ve arkadaşları (1991), yaşları 10-12 arasında değişen, evli ve boşanmış ebeveynlerin çocuklarının öfke, saldırganlık ve kaygı düzeylerinde farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla projektif testleri kullanarak yaptıkları araştırmalarının sonucunda, boşanmış ebeveyn çocuklarının, çok daha fazla öfke, saldırganlık ve kaygı reaksiyonları gösterdiklerini bulmuşlardır. Cinsiyetler arasındaki farklılığa bakıldığında, boşanmış ebeveynlerin kızlarıyla, erkek çocukları arasında saldırganlığın türü ve yönü açısından da farklılık olduğu bildirilmektedir. Erkek çocukları, yaşadıklarını doğrudan çevrelerine yansıtırlarken; kız çocuklarının, öfke duygularını daha örtük biçimde yansıttıkları bildirilmektedir. Bu bulgu bir diğer araştırmanın bulgularıyla paralellik göstermektedir (Zaslow 1989).

Benzer şekilde, Doherty ve Needle (1991), ergenler üzerinde yaptıkları boylamsal bir araştırma sonucunda, evlilik ilişkisinin bozulmasının, ergenlerin psikolojik uyumlarını olumsuz yönde etkilediğini ve uyuşturucu kullanımlarını artırdığını belirtmektedir. Ayrıca, en önemli farklılığın cinsiyete bağlı olduğu ve boşanmanın kız ve erkek çocuklarını farklı zamanlarda etkilediği bildirilmektedir. Erkek çocukları, boşanmadan sonraki dönemde bu olaydan olumsuz yönde etkilenirlerken (özellikle uyuşturucu kullanımında); kız çocuklarının ayrılık öncesi dönemde olumsuz reaksiyonlar gösterdikleri ve bunun boşanma sonrası da devam ettiği belirtilmektedir. Bu araştırmadan elde edilen cinsiyet farklılığına ilişkin bulgular şu şekilde açıklanmaktadır. Geleneksel cinsiyet rol sosyalleşmesinde ergenlik dönemindeki kızlar, erkeklere oranla, boşanma öncesi evlilikte yaşanan strese daha duyarlıdır. Ergenlik dönemindeki erkek çocuklar boşanma öncesi stresli ortamdan kendilerini uzak tutabilirlerken, boşanma sonrası bunu devam ettirememektedirler. Çünkü yaşam biçimleri anlamlı derecede değişiklik göstermekte ve anne-babalarının denetlemelerinde niceliksel, hatta bazen niteliksel azalmalar görülmektedir. Erkek çocukları için yapılan bu yorum Kelly (1988)'nin görüşü ile de tutarlık göstermektedir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular genel olarak, Zaslow (1988; 1989)'un araştırma bulgularıyla da tutarlık göstermektedir. Zaslow'a göre, boşanmaya verilen tepkide cinsiyet farklılığının kesin bir şekilde var olduğu söylenememekte; bunun ölçümün

alındığı zaman ve hangi uyum değişkeninin kullanıldığına göre farklılık gösterdiği belirtilmektedir. Zaslow (1989), dışa ve içe yönelim türü problem davranış örüntülerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Dışa yönelim türü problem davranış belirtileri (örn., uyuşturucu kullanımı), erkeklerde ve boşanma sonrası görülürken; içe yönelim türü problem davranış belirtileri (örn., psikolojik olarak kendini kötü hissetme), kızlarda ve hem boşanma öncesi hem de boşanma sonrası görülmektedir. Benzer şekilde Harold ve Conger (1997), anne-baba çatışması ile karşı karşıya kalan ergenlerin uyum problemleri gösterdiklerini ve özellikle erkek çocuklarında dışa yönelim türü problem davranış belirtilerinin görüldüğünü belirtmektedir. Öte yandan, Oltmanns ve Emery (1995), her iki cinsiyetin de depresyon ve kaygıyı yaşadığını; fakat sosyalleşme sürecine bağlı olarak kızların problemlerini rahatlıkla yansıtabilmelerine rağmen, erkeklerin yansıtmalarına toplumsal kurallar çerçevesinde izin verilmediğini bildirmektedirler.

Gabardi ve Rosen (1991), üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada, ebeveynleri bir yıl önce boşanmış üniversiteli kız öğrencilerin, ebeveynleri beş yıl önce boşanmış kız öğrenciler ile bir yıl önce boşanmış erkek öğrencilere oranla daha ifade edici olduklarını gözlemlemişlerdir. Bu sonuçla ilgili bir yorum, ebeveynleri bir yıl önce boşanmış kızların henüz bir arayış içinde olabilecekleri ve sosyal desteğe daha fazla ihtiyaç duyabilecekleri yönündedir. Bu yorum Wallerstein ve Kelly (1980)'nin, ebeveyn boşanmasının üzerinden bir buçuk yıl geçmiş olan ergenlik dönemindeki kızların sosyal destekleri anlamlı düzeyde daha fazla kullandıkları yönündeki bulgularını desteklemektedir (aktaran : Gabardi & Rosen 1991). Kız ve erkek öğrenciler arasındaki bu farklılık, genelde kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla sosyal desteği, başa çıkma mekanizması olarak kullanmayı daha fazla tercih etmeleri şeklinde gösterilebilmektedir.

Bununla birlikte, literatürde, boşanmanın çocuklar üzerinde yaratabileceği olumsuz etkiler açısından cinsiyetin yaşla birlikte bir etkileşim gösterdiği de belirtilmektedir. Boşanmış ebeveynlerin erkek çocukları, çocukluğun başlarında ve ortalarında, problemlere daha yatkın durumdayken; çocukluğun ileri yıllarında ve ergenlik döneminde cinsiyetler arasında benzer oranda problemler görüldüğü bildirilmektedir (Hetherington & ark. 1985; Zaslow 1989). Öte yandan, 30 yıl süren bir boylamsal çalışma sonucunda, erkeklerin aleyhinde olan bu eğilimin ergenlik döneminde terse döndüğü ve kızların, erkek çocuklarına oranla psikopatolojiye daha yatkın hale geldikleri belirtilmektedir (Werner 1989).

Yukarıda belirtilen bulguların aksine, literatürde sınırlı sayıdaki bazı araştırma bulguları ise, boşanmanın çocuklar üzerinde yaratabileceği olumsuz etkiler açısından, herhangi bir cinsiyet farklılığının bulunmadığını belirtmektedir (Slater, Stewart & Linn 1983; Mechanic & Hansell 1989; Weiner & ark. 1995).

İzleyen alt bölümde yaşa bağlı etkiler incelenmiştir.

LIII EŞLER ARASI ÇATIŞMA ve BOŞANMANIN ÇOCUKLARIN YAŞINA BAĞLI ETKİLERİ

Daha önce de belirtildiği gibi, boşanma süresince çocuğun yaşadığı problemleri etkilediği düşünülen diğer bir değişken de çocuğun yaşıdır. Literatürdeki konuyla ilgili çalışmalarda çelişkili bulgular yer almaktadır. Bir grup araştırma bulgusu, anne-babasının boşanması sırasında okul-öncesi dönemde olan çocukların, okul çağı çocuklarına oranla bu olaydan daha olumsuz bir şekilde etkilendiklerini belirtmektedir (Weiss 1979; Kulka & Weingarten 1979; Hodges & ark. 1984; Guidubaldi, Parry &

Nastasi 1986; Wadsby & Svedin 1993; Pagani, Boulerice, Tremblay & Vitaro 1997). Bunun nedeni olarak da, çocukların yaşları büyüdükçe kendilerini anne-babalarından daha bağımsız hissetmeleri; oysa küçük yaşlarda tamamiyle onlara bağımlı olmaları gösterilmektedir. Diğer bir grup araştırma bulgusu ise, okul-öncesi döneme oranla, okul çağında ebeveynlerinde boşanma deneyimi yaşamış olan çocukların daha olumsuz bir şekilde etkilendikleri yönündedir (Wallerstein & Corbin 1989; Grant, Smith, Sinclair & Salts 1993). Bunun nedeni olarak da, ileri yaştaki çocukların, boşanma öncesi görülen eşler arası çatışmaya daha uzun süre maruz kalmış olmaları gösterilmektedir.

Ancak bir çok araştırmacıya göre, boşanma öncesi yaşanan eşler arası çatışmadan, okul-öncesi dönemdeki çocuklar, okul dönemindeki çocuklara oranla bir çok nedene bağlı olarak daha olumsuz bir şekilde etkilenmektedirler. Örneğin, bu dönemde ebeveyn ile çocuk çok daha sıkı bir ilişki içinde olduklarından ve bu dönemde okul ya da klüp gibi sosyal kurumlara devam etmedikleri için anne-babalarına daha yakın olmakta, bunlara bağlı olarak da okul-öncesi dönemdeki çocuklar anne-baba arasında yaşanan çatışmayı da, daha fazla yaşamaktadırlar (Wolfe, Jaffe, Wilson & Zak 1985). Aynı zamanda okul-öncesi dönemdeki çocuklar, okul dönemindeki çocuklara oranla daha sınırlı bilişsel yeteneklere sahip oldukları için, bu çocukların anne-baba arasında yaşanan uyumsuzluğu anlayabilmeleri ve onunla başa çıkabilmeleri daha zor olabilmektedir.

Cooney, Smyer, Hagestad ve Klock (1986), ergenlerin, boşanma olayından daha az etkilendiklerini, çünkü bunların, olayı daha iyi anladıklarını, daha olgun ve daha bağımsız olduklarını belirtmektedirler. Benzer şekilde, Weiss (1979), boşanma sonrası yaşanan deneyimlerin büyük çocuklar açısından daha kolay başedilebilir olduğunu, çünkü bunların, anne-babaların yol göstericiliğine gerek kalmadan yaşamlarını sürdürebildiklerini söylemektedir. Büyük çocuklar, küçüklere oranla anne-babalarına daha az bağımlı olduklarından, boşanma sonrası kaygı ve stres içinde olan

ebeveynlerine daha az yönelmekte ve böylece bu olaydan daha az etkilenmektedirler (Hodges & ark. 1984).

Öte yandan, konuyla ilgili diğer araştırma bulgularına göre, küçük çocuklar boşanmadan hemen sonra çok fazla problem yaşarlarken; büyük çocuklar (ergenlik-öncesi ve ergenlik dönemindekiler) daha ileride bu tür problemleri yaşamaktadırlar (Hetherington & ark. 1978). Wallerstein (1984), yaptığı 10 yıllık bir boylamsal çalışma sonucunda, büyük çocukların, küçük kardeşlerine oranla boşanmadan daha olumsuz etkilendiklerini; çünkü bunların boşanma öncesi yaşanan anne-baba çatışması ile daha uzun süre karşı karşıya kaldıklarını ve küçük çocukların boşanma ile ilgili problemleri hatırlamadıklarını belirtmektedir. Benzer bir bulgu, Studer (1993) tarafından da elde edilmiştir. Ayrıca, büyük çocuklar, aile kuralları içinde daha uzun süre yaşadıkları için, boşanma sonucu ortaya çıkan yeni aile kurallarını öğrenmede zorlanmakta, küçük çocuklar ise bunu daha kolay başarabilmektedirler (Coopersmith & Whiting 1983 : aktaran Brown & ark. 1989).

Bir çok araştırmacı, erken yaşta ebeveynlerinde boşanma deneyimi yaşamayanın, bu olayın olumsuz etkileriyle başa çıkmada daha etkili olduğunu belirtmektedir (Kulka & Weingarten 1979). Grant ve arkadaşları (1993), okul-öncesi dönemde boşanma olayını yaşamış olanların, okul döneminde yaşamış olanlara oranla, üniversiteye daha iyi uyum sağladıklarını belirtirken; Wallerstein ve Corbin (1989), 5 yaşın altında ebeveynlerinde boşanma deneyimi yaşamış olan yetişkinliğin başlarındaki kadınların, bu deneyimi 6-8 veya 9-13 yaşında yaşamış olanlara oranla daha uyumlu olduklarını belirtmektedirler.

Needle, Su ve Doherty (1990) yaptıkları boylamsal bir araştırma sonucunda, ergenlik döneminde ebeveynlerinde boşanma deneyimi yaşayan çocukların, hiç boşanma deneyimi yaşamamış veya ergenlik dönemi öncesi yaşamış olan çocuklara oranla daha fazla uyuşturucu madde kullandıklarını belirtmektedirler.

Anılan tüm bu bulguların ışığı altında, boşanmanın yaşa bağlı olarak çocukları ve gençleri nasıl etkilediği tam olarak anlaşılamamaktadır. Bir grup araştırma bulgusu, anne-babasının boşanması sırasında okul-öncesi dönemde olan çocukların, okul çağı çocuklarına oranla bu olaydan daha olumsuz bir şekilde etkilendiklerini belirtirken; diğer bir grup araştırma bulgusu, okul-öncesi döneme oranla, okul çağında ebeveynlerinde boşanma deneyimi yaşamış olan çocukların boşanmadan daha olumsuz bir şekilde etkilendiklerini belirtmektedir. Dolayısıyla, bu konuda yeni araştırmalar yapılmasının önemi açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Boşanmanın yarattığı etkilerde olduğu gibi, eşler arasında yaşanan çatışmanın, çocuğun yaşına bağlı olarak problem davranışlar üzerinde bir farklılık yaratıp yaratmadığı konusunda ise, literatürde, normal örneklemden elde edilen herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Klinik örneklemelerden elde edilen bulgular, çocukların farklı yaşlarda, farklı ruh sağlığı problemlerine daha yatkın olduklarını göstermektedir. Örneğin, anne-baba çatışması karşısında, bebekler ve küçük çocuklar daha fazla saldırganlık, itaatsizlik ve huysuzluk davranışları gösterirlerken (Glasberg & Aboud 1981; 1982); çocukluğun ileriki yılları ve ergenlik dönemindeki çocuklar, pasif olma ve depresyon gibi belirtileri daha fazla göstermektedirler (Angold & Rutter 1992). Dolayısıyla evlilikteki uyumsuzluktan hangi yaştaki çocukların daha fazla etkilendiği değil, hangi tür problemlerin hangi yaşlarda daha fazla görüldüğü sorusuna cevap aramanın daha doğru olduğu belirtilmektedir. Ancak, klinik olmayan örneklemelerde, boşanma sürecinde bu tür bir farklılığın var olması, boşanma öncesi anne-baba arasında yaşanan çatışma sürecinde de, benzer bir farklılığın bulunabileceğini düşündürmektedir.

I.IV EŞLER ARASI ÇATIŞMA ve BOŞANMANIN ALGILANAN SOSYAL DESTEĞE BAĞLI ETKİLERİ

Daha önce de belirtildiği gibi, eşler arası çatışma sonucu, çocuğun yaşadığı problemleri etkilediği düşünülen diğer bir değişken de, çocuğun yakın çevresinden algıladığı sosyal destektir. Bu çalışmada sosyal destek (social support), bireyleri değer verilen - bir sosyal gruba ya da ikili ilişkiye bağlanma duygusu, sevgi ya da bakım sağladığına inanılan - bir sosyal sistem içine yerleştiren veya gerçekten yardım sağlayan sosyal etkileşim ve ilişkilerdir şeklindeki tanım (Hobfoll 1988 : aktaran Norris & Kaniasty 1996) çerçevesinde ele alınmıştır. Bir çok araştırma bulgusu, aileden, arkadaşlardan ve içinde yaşanılan toplumdan algılanan sosyal desteğin, daha iyi fiziksel sağlık ve daha az psikolojik belirti ile ilişkili olduğunu belirtmektedir (House, Landis & Umberson 1988; King, Reis, Porter & Norsen 1993; Patten, Gillin, Farkas, Gilpin & Berry 1997).

Eşler arası çatışmanın etkileriyle ilgili olarak Wasserstein & Lagreca (1996) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, “arkadaşlardan algılanan sosyal desteğin, çocukların, anne-baba çatışması karşısında gösterdikleri davranış problemlerini azalttığı” yönünde bir hipotez ortaya atılmıştır. Bu hipotezi test etmek amacıyla, araştırmacılar, 4-6 sınıfa devam eden 96 çocuğun çevrelerinden algıladıkları sosyal desteği ve anne-baba arasında yaşanan çatışmaya ilişkin olarak çocukların algılarını belirlemişlerdir. Ayrıca araştırmada, öğretmenler de, bu çocukların davranışlarını değerlendirmişlerdir. Sonuçta, yakın arkadaşlardan algılanan sosyal desteğin, anne-baba çatışmasının çocukların davranışları üzerinde yaratabileceği olumsuz etkileri hafiflettiği belirtilmektedir. Elde edilen bulgulara göre, arkadaşlar, yaşamdaki stresli olaylarla başa çıkabilmede önemli bir faktördür.

Bir başka araştırma bulgusu, çatışmalı aile ortamında yaşayan ergenlik-öncesi dönemdeki çocukların, bu durum ile başedebilmek amacıyla sosyal destekle ilgili başatme stratejileri kullandıklarında, anneleri tarafından daha uyumlu olarak değerlendirildiklerini bildirmektedir (Obrein & ark. 1995). Benzer şekilde, Rogers ve Holmbeck (1997) ise, 6, 7 ve 8. sınıfa devam eden 80 çocuk üzerinde yaptıkları araştırmaları sonucunda, çocukların sosyal destek mekanizmalarını kullanmaları ile anne-baba çatışmasının olumsuz etkilerinden korunabilmeleri arasında anlamlı bir ilişki olabileceğini belirtmektedirler.

Öte yandan, literatürde, çocuğun yaşadığı uyum problemleri ile ilgili olarak, anne-baba çatışmasının, çocuğun yakın çevresinden algıladığı sosyal desteğe bağlı olarak bir farklılık yaratıp yaratmadığı konusunda Rogers ve Holmbeck (1997), Wasserstein ve Lagreca (1996) ve Obrein ve arkadaşları (1995)'nin çalışmalarından başka daha önceki yıllara ait herhangi bir araştırma bulgusuna rastlanmamıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi, boşanma sonucu çocukların gösterdikleri davranış ve uyum problemleri, çocuğun çevresinden algıladığı sosyal desteğe bağlı olarak farklılık göstermektedir. Konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalar, boşanmış ve evli ebeveynlerin çocuklarının gösterdikleri uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek arasında ilişki olduğunu ve sosyal destek algısı yükseldikçe çocukların daha hafif uyum problemleri gösterdiklerini belirtmektedir (Cowen, Pedro-Carroll & Alpert 1990; Lusting, Wolckik & Braver 1992; Teja & Stolberg 1993).

Teja ve Stolberg (1993), 9-12 yaşları arasında, evli ve boşanmış ebeveynlerin çocuklarının algıladıkları sosyal destek ile gösterdikleri problemler arasında bir ilişki olup olmadığına bakmışlardır. Sonuçta, boşanmış grupta, çocukların arkadaşlarından algıladıkları sosyal destek ile gösterdikleri uyum düzeyleri arasında pozitif bir ilişki olduğu belirtilmektedir. Yine ilkökul çocukları üzerinde gerçekleştirilen bir başka

araştırma sonucunda, boşanmış anne-baba çocuklarının algıladıkları sosyal desteğin daha düşük olduğu ve buna bağlı olarak bir takım problemleri, evli ebeveynlerin çocuklarına oranla daha fazla yaşadıkları bildirilmektedir (Kurtz 1994).

Konuyla ilgili olarak, çocuklar (Wyman & ark. 1985) ve ergenler (Gonzalez, Field, Lasko, Harding & Yando 1995) üzerinde gerçekleştirilen diğer araştırmalarda da, boşanmış ebeveynlerin küçük ve ergen çocuklarının, evli ebeveynlerinkine oranla çevrelerinden daha az sosyal destek algıladıkları belirtilmektedir. Ancak bir diğer çalışmada ergenlerde sosyal desteğin uyum problemleri göstermede anlamlı bir yordayıcı olmadığı bildirilmiştir (Weiner & ark. 1995).

Öte yandan, bir araştırma bulgusu, sosyal desteğin hem anne-babalar hem de çocuklarda düşük stres ve iyi uyum ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Kitson & Raschke 1981). Kurdek ve Berg (1983)'e göre, çocukların boşanma sonrası uyumu, annelerin kendi sosyal destek sistemlerini kullanmaları ile anlamlı düzeyde ilişki göstermektedir (aktaran Brown & ark. 1989). Bununla birlikte annenin kendi sosyal destek sistemi dışında, çocuğun sosyal destek sisteminin başlı başına bir etken olduğu gösterilmiştir.

Buraya kadar anlatılan araştırma bulguları toplu olarak değerlendirildiğinde, evli aile ortamında yaşanan eşler arası çatışma ve boşanmanın çocuklar üzerinde bir çok olumsuz etkiler yaratabileceği; ancak bu etkilerin derecesinin, çocuğun yaşı, cinsiyeti ve çevresinden algıladığı sosyal desteğe göre farklılıklar gösterebileceği görülmektedir. Cinsiyete bağlı olarak olaya bakıldığında, bir grup araştırma bulgusu, erkek çocukların kızlara oranla eşler arası çatışma ve boşanmadan daha olumsuz bir şekilde etkilendiklerini belirtirken; diğer bir grup araştırma bulgusu, özellikle boşanmaya verilen tepkide cinsiyet farklılığının kesin bir şekilde var olduğunun söylenmesinin yanlış olduğuna, problemin türü, boşanmanın üzerinden geçen süre, yaş

gibi değişkenlerin de göz önünde bulundurulması gerektiğine işaret etmektedir. Yaşa bağlı olarak da literatürde çelişik bulgular yer almaktadır. Bir grup araştırma bulgusu, anne-babasının boşanması sırasında okul-öncesi dönemde olan çocukların, okul çağı çocuklarına oranla bu olaydan daha olumsuz bir şekilde etkilendiklerini belirtirken; diğer bir grup araştırma bulgusu, okulöncesi döneme oranla, okul çağında ebeveynlerinde boşanma deneyimi yaşamış olan çocukların boşanmadan daha olumsuz bir şekilde etkilendiklerini belirtmektedir. Ancak eşler arası çatışmanın, çocuğun yaşına bağlı olarak problem davranışlar üzerinde bir farklılık yaratıp yaratmadığı konusunda literatürde herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Çevreden algılanan sosyal destek açısından da, sosyal destek algısının yükselmesinin, eşler arası çatışma ve boşanmanın çocuklar üzerinde yaratabileceği olumsuz etkileri hafiflettiği belirtilmektedir.

I.V ARAŞTIRMANIN AMACI

Yukarıda özetlenen araştırmalar genel olarak değerlendirildiğinde, eşler arasında yaşanan çatışmanın, çocuklar üzerindeki etkileriyle ilgili bulguların genelde, batı ülkelerinde yapılan çalışmalara dayandığı görülmektedir (Jouriles, Pfiffner & O'Leary 1988; Amato 1993, Mechanic & Hansel 1989). Benzer şekilde, boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileriyle ilgili bulgular da, boşanma oranının çok yüksek olduğu ülkelere, A.B.D. (Emery 1982) ile İngiltere'den (Rutter 1980) ve farklı bir toplum yapısına sahip olan Hindistan'dan (Chawlo & Gupt 1979) elde edilmiştir. Oysa Türkiye gibi boşanma oranının henüz diğer ülkeler düzeyine ulaşmadığı; ayrıca, yapı açısından hem geleneksel ve müslüman hem de batıya yönelik bir toplumda, eşler arası çatışmanın çocuklar üzerindeki etkilerinin nasıl olduğunun incelenmesi, böyle bir konuda kültürel farklılıkların da incelenmesi açısından önemlidir.

Öte yandan, literatürde, boşanmanın çocuklar üzerinde yarattığı uyum problemlerinin yaşa bağlı olarak değişiminde çelişkili bulgular yer almaktadır. Bulguların bir kısmı, bu deneyimin küçük yaşlarda yaşanmasının, olumsuz sonuçlar yarattığını belirtirken (Weiss 1979; Kulka & Weingarten 1979); diğer bir kısmı, daha ileri yaşlarda yaşanmasının, olumsuz sonuçlara neden olacağını belirtmektedir (Wallerstein & Corbin 1989; Grant & ark. 1993). Ayrıca literatürde, boşanmanın çocuklar da yarattığı davranış ve uyum problemlerinin, yaşa bağlı olarak değişiminde, çelişkili bulguların yer aldığı belirtilirken; eşler arası çatışmanın, çocuğun yaşına bağlı olarak bir farklılık yaratıp yaratmadığı konusunda herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Fakat, boşanma sürecinde bu tür bir farklılığın var olması, boşanma öncesi yaşanan çatışma sürecinde de benzer bir farklılığın olabileceğini düşündürmektedir. Bu noktalar göz önüne alınarak, 5 - 16 yaşları arasındaki çocuklarda, uyumlu bir aile ortamında yetişenler ile anne-baba çatışmasının çok fazla yaşandığı ailelerde yetişen çocuklar ve boşanmış ailelerden gelen çocukların gösterdikleri davranış ve uyum problemleri üzerinde, gelişimsel bir karşılaştırma yapılmasının alana önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmüştür.

Konuya ilişkin araştırma bulguları toplu olarak değerlendirildiğinde, eşler arasında yaşanan çatışma ve boşanmanın çocukları bir çok açıdan etkilediği görülmektedir. Etkilenen alanlardan biri de, daha önce de söz edildiği gibi, çocukların gösterdikleri davranış ve uyum problemleridir. Bu araştırmada, eşler arası evlilik niteliği (çatışmasız - çatışmalı - boşanmış), çocuk cinsiyeti (erkek-kız) ve çocuk yaşının (5 - 10 - 13 - 16 yaş), çocukların gösterdikleri davranış ve uyum problemleri üzerindeki rolü incelenmiştir. Ayrıca, çocuğun çevresinden algıladığı sosyal destek düzeyinin, gösterdiği davranış ve uyum problemleri ile ilişkisi ve bu davranış ve uyum problemlerinin, annelerin yaptığı derecelendirme ile çocuklardan alınan ölçümlerde benzer sonuçlar verip vermediği incelenmiştir.

Özetle, bu araştırmanın amacı, evli ve çatışmasız bir ilişkiye sahip anne-babaların çocukları ile evli ve anne-baba çatışmasının çok fazla yaşandığı bir aile ortamında yaşayan çocuklar ile boşanmış anne-babaların çocuklarının gösterdikleri davranış ve uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek düzeylerinde bir farklılık olup olmadığını Türk örnekleminde belirlemek; aynı zamanda, bu problemlerin gelişimsel olarak çocuğun yaşı ve cinsiyetine göre değişip değişmediğini ortaya çıkarmaktır. Bu amaç çerçevesinde, araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

1) Çocukların davranış ve uyum problemleri gösterip göstermemelerinde, eşler arası evlilik niteliği açısından (çatışmasız-çatışmalı-boşanmış) bir fark var mıdır? Varsa, bu fark ne yöndedir?

2) Çocukların davranış ve uyum problemleri gösterip göstermemelerinde, cinsiyet açısından (erkek-kız) bir fark var mıdır? Varsa, hangi cinsiyetteki çocuklar daha fazla etkilenmektedir?

3) Çocukların davranış ve uyum problemleri gösterip göstermemelerinde, yaş grupları açısından (5-10-13-16 yaş) bir fark var mıdır? Varsa, bu fark ne yöndedir?

4) Çocukların davranış ve uyum problemleri gösterip göstermemelerinde, eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş grupları değişkenlerinin anlamlı ortak etkileri var mıdır?

5) Çocukların depresyon ve kaygı ölçeklerine verdikleri tepkilere dayanan kendini değerlendirme ölçümleri ile annelerinin değerlendirmelerine dayanan uyum ölçümleri arasında (5 yaş grubu hariç) anlamlı ve pozitif bir ilişki var mıdır?

6) Çocukların algıladıkları sosyal destek ile gösterdikleri uyum problemleri arasında (5 yaş grubu hariç) anlamlı bir ilişki var mıdır? Varsa, ne yöndedir?

7) Çocukların algıladıkları sosyal destek, eşler arası evlilik niteliği açısından (çatışmasız-çatışmalı-boşanmış) bir fark göstermekte midir? Gösteriyorsa, bu fark ne yöndedir?

8) Çocukların algıladıkları sosyal destek, cinsiyet açısından (kız-erkek) bir fark göstermekte midir? Gösteriyorsa, bu fark ne yöndedir?

9) Çocukların algıladıkları sosyal destek, yaş grupları açısından (10-13-16 yaş) bir fark göstermekte midir? Gösteriyorsa, bu fark ne yöndedir?

10) Çocukların algıladıkları sosyal destek üzerinde, eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş grupları değişkenlerinin anlamlı ortak etkileri var mıdır?

BÖLÜM II

YÖNTEM

II.1 DENEKLER

Araştırmanın evrenini, Ankara'nın Çankaya ilçesi Merkez yuva (anaokulu), ilkokul, ortaokul ve liselerinde okuyan öğrenciler oluşturmuştur. Uygulamalar, bu ilçedeki yuvalardan Başak, Şirin, Şan, Gökçen, Nesil, Özgün, Cansın ve Minikler Yuvalarında; ilkokullardan Halide Edip Adıvar, Hürriyet ve Bahçelievler İlköğretim Okullarında; ortaokul ve liselerden ise, Deneme, Çankaya, Cumhuriyet ve Çankaya Süper Liselerinde gerçekleştirilmiştir. Ancak, boşanmış annelerin çocuklarına yönelik uygulamalar, anılan okullarda yeterli denek sayısına ulaşamamasından dolayı, yine Çankaya ilçesine bağlı diğer bazı okullara devam eden çocuklar üzerinde yapılmıştır.

Araştırmanın yapılacağı okullar seçkisiz olarak belirlendikten sonra, yuvaya (5yaş), ilkokul 4.sınıfa (10yaş), ortaokul 2.sınıfa (13yaş) ve lise 2.sınıfa (16yaş) devam eden denekler arasından anne ve babaları uygun ölçütlere sahip olanlardan belirlenen bir örneklem üzerinde uygulama gerçekleştirilmiştir. Söz konusu uygunluk ölçütleri; anne ve babanın en az lise mezunu ve her ikisinin de çalışıyor olmasıdır. Boşanmış anneler için uygunluk ölçütleri ise; birlikte yaşanan annenin, çalışan, boşanmasının üzerinden en az 1 yıl geçmiş, halen yalnız yaşayan ve en az lise mezunu olmasıdır.

196 erkek ve 225 kız olmak üzere toplam 421 denekten oluşan örneklemin, yaş ortalamaları, 5 yaş grubu için ay olarak $X = 62.11$ ($S = 8.95$, $n = 113$); 10 yaş grubu için $X = 116.98$ ($S = 7.71$, $n = 115$); 13 yaş grubu için $X = 154.96$ ($S = 7.04$, $n = 99$) ve 16 yaş grubu için $X = 192.37$ ($S = 9.29$, $n = 94$)'dir. Deneklerin cinsiyetlere göre yaş ortalamaları ise, erkekler için (ay olarak) $X = 125.38$ ($S = 48.24$, $n = 196$) ve kızlar için $X = 130.32$ ($S = 49.02$, $n = 225$)'dir. Denek gruplarının cinsiyete göre ay olarak yaş ortalamaları, standart kaymaları ve ranjları Tablo 2.1'de gösterilmiştir.

Tablo 2.1 Deneklerin Yaşlarına İlişkin İstatistiksel Bilgiler

CİNSİYET	YAŞ	n	X (ay)	S (ay)	Ranj (ay)
ERKEK n= 196	5	58	64.52	7.86	45 - 82
	10	56	117.13	7.13	89 - 134
	13	39	154.79	6.15	139 - 169
	16	43	191.53	11.45	171 - 212
KIZ n= 225	5	55	59.56	9.39	40 - 76
	10	59	116.85	8.29	96 - 134
	13	60	155.07	7.61	138 - 182
	16	51	193.08	7.02	177 - 207
GENEL		421	128.02	48.67	40 - 212

II.II VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırma sorularına cevap aramak amacıyla altı farklı ölçekten yararlanılmıştır. Bunlar :

- 1) Evlilikte Uyum Ölçeği (EUÖ) (Marital Adjustment Test-MAT)
- 2) 4-18 Yaş Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği (ÇDDÖ)
(Child Behavior Check List-CBCL)
- 3) Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği (ÇDÖ) (The Children's Depression Inventory-CDI)
- 4) Çocuklar İçin Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri (State Trait Anxiety Inventory for Children)
- 5) Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri (State Trait Anxiety Inventory)
- 6) Çocuklar ve Ergenler İçin Sosyal Destek Ölçeği (The Social Support Scale for Children and Adolescents).

Ayrıca, araştırmada anılan ölçeklere ek olarak, deneklere ve anne-babalarına ait demografik bilgileri toplamak amacıyla, araştırmacı tarafından oluşturulan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

İzleyen alt bölümlerde, bu ölçeklerin tanıtımına ve geçerlik ve güvenirlik çalışmalarına özetle yer verilmiştir.

II.II.I. EVLİLİKTE UYUM ÖLÇEĞİ

Evli erkek ve kadınların evlilik ilişkisindeki uyumunu belirlemek amacıyla, Locke ve Wallace (1959) tarafından geliştirilen ve Tutarel-Kışlak (1995) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan “Evlilikte Uyum Ölçeği (EUÖ)” kullanılmıştır (Bkz. EK-1).

Bu ölçek, kendini değerlendirme türünde, sözel ve bireysel uygulamalı bir kişilik ölçeğidir. Ölçek, evlilikte uyum düzeyini ölçmeyi hedeflerken; hedef popülasyonu evli erkek ve kadınlardır. EUÖ, biri genel uyumu, sekizi olası fikir ayrılıklarını ve altısı da, çatışma çözüm yollarını, bağlılığı ve iletişimi belirleyen, toplam 15 maddeden oluşmaktadır (Fredman & Sherman 1987).

Ölçeğin orijinalinin geçerlik ve güvenilirliğine yönelik çalışma, birbiri ile evli olmayan 118 evli kadın ve 118 evli erkek üzerinde gerçekleştirilmiştir. Evli erkekler grubunda ortalama yaş 29; kadınlarda ise, 30 civarında olup; deneklerin ortalama eğitim düzeyleri erkekler için 15, kadınlar için 14 yıldır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .90 olarak bulunmuştur (Akt. Fredman & Sherman 1987). Ancak ölçeğin test-tekrar test güvenilirliğine bakılmamıştır. Geçerlikle ilgili olarak yapılan çalışmada, ölçeğin, uyumlu ve uyumsuz grubu anlamlı olarak birbirinden ayırdettiği anlaşılmıştır. Söz konusu çalışmada, klinik görüşmeler sonucu uyumsuz olarak belirlenen grubun sadece %17’si, uyumlu grubun ise %96’sı evlilik uyumunu ifade eden 100 ve üzeri puan almışlardır (Akt. Fredman & Sherman 1987). Ayrıca, Crowther (1985), eşlerin ölçekten aldıkları puanlar ile evlilikteki anlaşmazlıklarla ilgilenen klinisyenlerin kararlarının birbiriyle ilişkili olduğunu belirtmiştir.

Ölçeğin eşit sayıda evli erkek ve kadından oluşan toplam 62 deneklik bir örneklem üzerinde Türkçeye uyarlama çalışması, Tutarel-Kışlak (1995) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe formu için, iki-yarım güvenirliğinin .67 ve Cronbach Alfa İç Tutarlık Katsayısının ise .80 olarak bulunduğu bildirilmiştir. Ölçekle ilgili olarak yapılan geçerlik çalışmasında ise, Aile Yapısını Değerlendirme Aracı (AYDA) ile korelasyonuna, ölçüt bağlantılı geçerliğine esas oluşturmak üzere bakılmış ve $r = .66$ olarak bulunmuştur. Bu genel korelasyon değeri kadınlar için .76, erkekler için .54'dür. Elde edilen verilere dayanılarak, ölçeğin evlilik problemleri olan ve olmayan eşleri anlamlı düzeyde ayırdedebildiği bildirilmiştir (Tutarel-Kışlak 1995).

Ayrıca EUÖ'nin ayırdedici ve homojen maddelerden oluşmasını sağlamak amacıyla 224 denek üzerinde madde-toplam korelasyonları da hesaplanmış ve maddelerin toplam puanlarla .22 ile .80 arasında anlamlı korelasyonlar gösterdiği bildirilmiştir (Tutarel-Kışlak 1995).

Tutarel-Kışlak (1995)'ın 62 denek üzerinde yaptığı çalışmada, ölçeğin sadece kendini bildirim türünde, denekler tarafından doldurulduğu ve yüzyüze herhangi bir bilgi alınmadığı dikkate alınarak bu eksikliği gidermek amacıyla yeni bir incelemeye gerek duyulmuştur. Böylece bu araştırmanın bir ön çalışması olarak, ölçeğin ölçüt bağlantılı geçerliği konusunda bu yönde bir fikir edinebilmek amacıyla yarı yapılandırılmış bir görüşme formu geliştirilmiştir. Anılan amaca yönelik olarak araştırmacı, Evlilikte Uyum Ölçeği haricindeki diğer evlilik uyumu ölçeklerindeki maddeleri kapsamlarına göre gruplamış ve daha sonra, bu boyutlarda deneklerin düşüncelerini almaya yönelik 5 genel soru oluşturmuştur. Bu sorular klinik psikoloji, sosyal psikoloji ve aile psikolojisine yönelik çalışmalar yapan uzmanlardan oluşan yedi kişilik yargıcılar grubuna verilmiştir. Yargıcılardan, 5 maddeden oluşan bu yarı yapılandırılmış görüşme formunu, belirtilen amaca ve kültürümüze uygunluğu açısından değerlendirmeleri istenmiştir. Yargıcıların önerileri doğrultusunda sorular üzerinde gerekli düzeltmeler yapılmış ve yarı-yapılandırılmış görüşme formu 4 genel

soru şekline getirilerek, son halini almıştır. Bu formun bir örneği EK-2’de verilmiştir. Her deneğin görüşmede 4 genel soruya verdikleri cevaplar esas alınarak her soru için ayrı bir derecelendirme yapılmıştır. Uyuşmazlığı yansıtan kutup (0) puan alırken, uyumu yansıtan kutup 10 puan almıştır. Her soru için yapılan 10 basamaklı bu derecelendirmelerin ortalaması alınarak, deneğin görüşme formu ‘uyum puanı’ bulunmuştur.

Ön çalışmanın uygulamasında en az lise mezunu 30 evli kadınla (yaş ortalaması 31) tek tek görüşülmüştür. Onbeş dakika kadar süren bu görüşmeden hemen önce araştırmacı deneğe Evlilikte Uyum Ölçeğini vererek cevaplamasını istemiş; daha sonra, önceden hazırlanan görüşme formuna uygun olarak sorular sormuş ve verilen cevaplara göre derecelendirme yapmıştır. Araştırmacı, bu görüşme ve derecelendirmeleri, deneklerin Evlilikte Uyum Ölçeği puanlarından habersiz olarak (körlemesine) yapmıştır.

Sonuçta, deneklerin görüşme formu uyum puanları ile EUÖ puanları arasında .79 ($p < .001$; s.d. = 29) korelasyon bulunmuştur. Bu değer Tutarel-Kışlak (1995)’in AYDA ölçeği ile yaptığı geçerlik çalışmasının sonuçlarıyla birlikte değerlendirilerek ölçeğin ölçüt bağlantılı geçerliğinin ‘kabul edilebilir’ düzeyde olduğuna karar verilmiştir.

Locke ve Wallace’in geliştirdiği ölçekteki puanlardaki artış uyumsuzluktan uyumluluğa doğru gitmektedir. Bu durumda, en düşük uyumsuzluk puanı 2, en yüksek uyum puanı ise 158 olarak belirlenmiştir. Hunt 1987’de (Akt. Fredman & Sherman 1987) söz konusu puanlamayı basitleştirerek, toplam puanı 60’a indirmiş ve güvenirlik çalışması sonucu Locke ve Wallace’in orjinal ölçeği ile aynı sonuçları elde etmiştir (kadınlar için $r = .92$, erkekler için $r = .94$).

Basitleştirilmiş haliyle Evlilikte Uyum Ölçeğinin orjinalinde puanlama şöyledir:

1.madde	= 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6 puan
2 ile 9 arası maddeler	= 5, 4, 3, 2, 1, 0 puan
10. madde	= 0, 1, 2 puan
11.madde	= 3, 2, 1, 0 puan
12.madde	= anlaşmazlık : 0 puan dışarıda birşeyler yapmak: 1 puan evde oturmak : 2 puan
13.madde	= 0, 1, 2, 3 puan
14.madde	= 2, 1, 0 puan
15.madde	= 0, 1, 2 puan

Böylece ölçekten elde edilebilecek toplam puan 0 ile 60 arasında değişmektedir. Toplam puandaki yükselme, eşlerin evliliklerinde uyumlu olduklarını gösterirken; düşme, uyumsuzluğu (çatışmayı) göstermektedir.

Bu araştırmada, Evlilikte Uyum Ölçeğinin puanlanmasında orjinalinden farklı olarak, Türkçe açısından daha anlaşılabilir olması amacıyla uzman görüşüne başvurulmuş ve 1.madde = 0, 1, 2, 3, 4 puan (0.Çok mutsuzum; 1.Biraz mutsuzum; 2.Ne mutlu ne de mutsuzum; 3.Biraz mutluyum; 4.Çok mutluyum); 2-9 arası maddeler = 4, 3, 2, 1, 0 puan (0.Hiç bir zaman anlaşılamayız; 1.Hemen hiç bir zaman anlaşılamayız; 2.Arasıra anlaşılamadığımız olur; 3.Hemen her zaman anlaşıyoruz; 4.Her zaman anlaşıyoruz) şeklinde değiştirilmiştir. Böylece ölçekten elde edilebilecek en düşük puan (0), en yüksek puan 50 olmuştur.

II.II.II 4-18 YAŞ COÇUK ve GENCLER İCİN DAVRANIŞ DEĞERLENDİRME ÖLCEĞİ

Araştırmada, 4-18 yaş arası çocuk ve gençlerin yeterlik alanları ve sorun davranışlarını anne ve babalardan elde edilen bilgiler doğrultusunda belirlemek amacıyla Achenbach (1991) tarafından geliştirilen ve Erol, Akçakın ve Aslan (1995) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan “Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği (ÇDDÖ)”nin, ‘Ebeveyn Formu’ kullanılmıştır (Bkz. EK-3).

Ölçek, ‘Sosyal Yeterlik’ ve ‘Problem Davranışlar’ olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Sosyal Yeterlik ile ilgili olan ilk bölüm: ‘Etkinlik’, ‘Sosyallik’ ve ‘Okul’ alt ölçeklerini kapsamaktadır.

‘Etkinlik Ölçeği’: spor etkinlikleri, spor dışı ilgi alanları ve uğraşları, ev ya da ev dışı yapılan işleri; ‘Sosyallik Ölçeği’: üye olunan kulüp ve kuruluşları, arkadaş, kardeş ilişkilerini; ‘Okul Ölçeği’: okuldaki başarı derecelerini, okul sorunlarını ve okul etkinliklerine katılımın niteliğini ve niceliğini yansıtmaktadır. Etkinlik, Sosyallik ve Okul alt ölçeklerinin toplamından Toplam Yeterlik Puanı elde edilmektedir (Achenbach 1991). Yeterlik ile ilgili maddelerin yanı sıra, 2.sayfada açık uçlu bazı sorular ve ifadeler bulunmaktadır. Bunlar çocuğun herhangi bir hastalığı, fiziksel ya da zihinsel özürünün olup olmadığı, çocuğun anne-babayı en çok kaygılandıran özellikleri ile çocuğun en beğenilen özelliklerine ilişkin bilgileri içermektedir. Ayrıntılı klinik bilgi toplamaya yönelik bu maddeler profilde puanlanmamaktadır.

Ölçeğin ikinci bölümünde ise, çocuk ve gençlerde görülen davranış ve duygusal problemleri tanımlayan 118 maddeye yer verilmekte ve bu maddeler çeşitli alt ölçekler içinde gruplanmaktadır. Problem davranışlar son 6 ayda görülme sıklık

derecesine göre 0, 1 ve 2 olarak derecelendirilmektedir. Ebeveyn, ölçek maddesinde belirtilen durum çocukta son 6 aydır yoksa (0), çocuk için bazen ya da biraz doğru ise (1), çok doğru ya da çoğunlukla doğru ise (2) olarak işaretlemesi istenmektedir. Ölçekten 'İçe Yönelim' ve 'Dışa Yönelim' gibi iki ayrı davranış belirti puanı elde edilmektedir. İçe Yönelim puanını 'Sosyal İçe Çekilme, Somatik Yakınmalar, Anksiyete/Depresyon'; Dışa Yönelim puanını ise 'Suça Yönelik Davranışlar' ve 'Saldırgan Davranışlar' alt ölçeklerinin toplamı oluşturmaktadır. Ayrıca her iki gruba da girmeyen Sosyal Problemler, Düşünce Problemleri ve Dikkat Problemleri alt ölçekleri de ölçekte yer almaktadır. Tüm alt testlerin toplamından da 'Toplam Problem' puanı elde edilmektedir. Her iki bölümden ve her bir alt ölçekten elde edilen puanlar kız ve erkekler için ayrı olarak hazırlanmış profil kağıtlarına yaş dilimleri dikkate alınarak işaretlenmekte ve o çocuğa özgü bir profil oluşturulmaktadır. Ölçek, çocukların sosyal yeterliklerini ve problem alanlarını birlikte ele alıp değerlendirebilmektedir.

ÇDDÖ, davranışların standart biçimde tanımlanmasını sağlamakta, tanı koyucu bir özelliği bulunmamaktadır. Bu nedenle ölçekten elde edilen yüksek puanlar herhangi bir özgül tanıya işaret etmemektedir.

ÇDDÖ, geçerliği amprik olarak saptanmış, günümüzde ABD'de yaygın olarak kullanılan ve 40 farklı ülkede standardizasyon ve adaptasyonu yapılmış bir ölçektir (Akt. Erol & ark. 1995).

Ölçeğin, 450 çocuğun anne-babaları üzerinde yapılan faktör analizi sonucunda, 4-5, 6-11, 12-16 yaş gruplarında, kız ve erkek çocuklarında farklı faktörler saptanmıştır: 4-5 yaş kız çocukları için 8 faktör (Depresyon, Bedensel Yakınmalar, Şizoid, Sosyal İçe Çekilme, Cinsel Sorunlar, Şişmanlık, Saldırganlık, Hiperaktivite); 4-5 yaş erkek çocukları için 8 faktör (Sosyal İçe Çekilme, Bedensel

Yakınmalar, Depresyon, Çocuksuluk, Cinsel Sorunlar, Şizoid, Saldırganlık, Suçluluk); 6-11 yaş kız çocukları için 9 faktör (Bedensel Yakınmalar, Şizoid-Obsesif, Depresyon, Sosyal İçer Çekilme, Cinsel Sorunlar, Suçluluk, Saldırganlık, Hiperaktivite, Acımasızlık); 6-11 yaş erkek çocukları için 9 faktör (Şizoid, Depresyon, İletişim Güçlüğü, Obsesif Kompulsif, Bedensel Yakınmalar, Sosyal İçer Çekilme, Hiperaktivite, Saldırganlık, Suçluluk); 12-16 yaş kız çocukları için 9 faktör (Bedensel Yakınmalar, Şizoid, Depresif İçer Çekilme, Endişeli-Obsesif, Çocuksu, Hiperaktivite, Acımasızlık, Saldırganlık, Suçluluk); 12-16 yaş erkek çocukları için 9 faktör (Bedensel Yakınmalar, Şizoid, İletişim Güçlüğü, Çocuksu, Obsesif Kompulsif, Husumet Besleme, İçer Çekilme, Suçluluk, Saldırganlık, Hiperaktivite) elde edilmiştir. İleri faktör analizi sonuçları ile ayrıntılı davranış belirti ölçekleri ve iki genel yönelim bulunmuştur. Bu iki belirti grubu, İçer Yönelim ve Dışa Yönelim olarak adlandırılmıştır.

ÇDDÖ'nün orijinalinin güvenilirliği test-tekrar test tekniğiyle saptanmıştır. 6-11 yaş erkek çocukları için İçer Yönelim ve Dışa Yönelim puanları Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ortalama .72, Toplam Problem puanlarında ise .89 olarak bulunmuştur. Sosyal Yeterlik, İçer Yönelim, Dışa Yönelim ve Toplam Problem puanlarında, 12-16 yaş erkek çocukları için ortalama .82; 6-11 yaş kız çocukları için ortalama .88 ve 12-16 yaş kız çocukları için ortalama .90 olarak bulunmuştur (Achenbach 1978; Achenbach & Edelbrock 1979).

Ayrıca, anne ve baba birbirlerinden bağımsız olarak çocukları için bu ölçeği derecelendirdiklerinde, iki değerlendirme arasındaki korelasyon Toplam Problem puanları Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı, 6-11 yaş erkek çocuklarında .58; aynı yaş grubu kız çocuklarında .63; 12-16 yaş erkek çocuklarında .79; aynı yaş grubu kız çocuklarında ise, .54 olarak saptanmıştır.

Ölçeğin geçerliğine yönelik olarak Conners'ın ilişki bozukluğu ve kaygı faktörü ile arasında ortalama .62'lik bir korelasyon bulunduğu belirtilmiştir (Achenbach & Edelbrock 1979). Ayrıca, Çocukları Değerlendirme Ölçeği (The Child Assessment Schedule) ile bu ölçeğin Toplam Problem puanı arasında korelasyon .81 olarak bulunmuştur.

Ölçeğin ülkemizde ilk kez Türkçeye uyarlanma çalışması Akçakın ve Savaşır tarafından 1983 yılında yapılmıştır. Ölçek, anne babalar tarafından Çocuk Psikiyatrisi kliniğine getirilen çocuklarla, kontrol grubu çocuklardan oluşan 6-11 yaşında toplam 80 çocuğa uygulanmıştır (Akçakın 1983). Çalışmada, farklı yaş grupları, cinsiyet ve sosyo ekonomik düzey değişkenlerine göre normatif veri toplanmadığı için ölçek daha sonraları ülkemizde yaygın olarak kullanılmamıştır.

Erol (1992)'un yaptığı çalışmada ÇDDÖ'nün 1991 formu, Türkçeye bir psikolog ve psikiyatr tarafından çevrilmiş ve ülkemizdeki daha önce yapılan çeviri formuyla sürekliliğini sağlayabilmek amacıyla çeviriler bir dil bilimci tarafından karşılaştırılmış, farklılık ve benzerlikler gözden geçirilmiştir. Daha sonra iki ayrı psikolog tarafından çeviriler tekrar İngilizceye çevrilmiş ve karşılaştırma yapılmıştır. Bu şekilde çevirisi dikkatlice gözden geçirilen ve kültürümüze özgü örnekler eklenen ölçek, kliniğe başvuran ve eğitimi olmayan ya da ilkökul düzeyinde eğitimi olan 10 anneye uygulanarak anlaşılabilirliği test edilmiştir. Bu işlemlere ek olarak ölçeğin Türkçe ve İngilizce formları iki dili de çok iyi bilen ana-babalara birer hafta ara ile 2 kez uygulanarak alt testler arasındaki korelasyonlar hesaplanmıştır. Ayrıca testin Türkçe formunun test-tekrar test güvenilirliği bilinmediğinden testin Türkçe formu bir hafta ara ile aynı yaş grubunda çocuğu olan 50 anneye iki kez uygulanmış ve korelasyonlar hesaplanmıştır. İngilizce-Türkçe formlar arasındaki korelasyon, Toplam Yeterlikte .89, Toplam Problemlerde .93 olarak saptanmıştır. Kız ve erkeklerden elde edilen korelasyonların .80 ile .90 arasında değiştiği görülmüştür. Türkçe-Türkçe formunda ise, Sosyallik alt ölçeği dışında (.68), ortalama korelasyonların .70 ile .80 arasında

değiştirdiği görülmüştür. Toplam Yeterlik korelasyonu .78, Toplam Problem korelasyonu ise .84'dür. Kızlarda Sosyallik alt ölçeği ve Toplam Yeterlik, erkeklerde ise Okul ölçeğinin test-tekrar test korelasyonlarının yaklaşık .50 civarında olduğu bulunmuştur. Türkçe-İngilizce arasındaki korelasyonların, Türkçe-Türkçe korelasyonundan daha yüksek olması, iki dili bilen annelerin daha eğitilmiş ve kültürlü bir grup olmasına, ölçekleri istekli olarak doldurmalarına ve dikkatli yanıt vermelerine bağlanmıştır (Erol 1992). Bununla beraber, ÇDDÖ'nün Türkçe-İngilizce formları arasında görülen yüksek korelasyonun iki form arasında çok iyi bir eşitlik olduğunu gösterdiği düşünülmüştür.

Ölçeğin son haliyle güvenilirliğini belirlemek amacıyla, ölçek 7-11 yaş arasında çocuğu olan 50 anneye bir hafta ara ile iki kez uygulanarak test-tekrar-test güvenilirliği hesaplanmış ve Toplam Yeterlik puan korelasyonu .78, Toplam Problem puan korelasyonu ise .84 olarak bulunmuştur. Sosyallik ($r = .68$), Somatik Yakınmalar ($r = .69$), Suça Yönelik Davranışlar ($r = .67$) ve Cinsiyet Sorunları ($r = .52$) alt testleri dışındaki tüm korelasyonların .70 ile .80 arasında değiştiği bildirilmiştir (Erol & ark. 1995).

Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı ile incelenen iç tutarlığı, iç yönelim, dış yönelim ve toplam problem ölçeklerinde .80 ile .90 arasında bulunmuştur (Erol & ark. 1995).

Ayrıca, anne ve babaların çocuklarını değerlendirirken aralarında ne gibi bir uyuma olduğunu belirlemek için ölçek, kliniğe başvuran çocukların hem annelerine hem de babalarına ayrı ayrı uygulanmış ve Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu hesaplanmıştır. Sonuçta, erkek çocuklar için anne-baba arasındaki korelasyon toplam problem puanında .50, kız çocuklar için ise .39 olarak bulunmuştur. Alt testler

açısından bakıldığında ise, anne-baba arasındaki korelasyon puanlarının .40 ile .50 arasında değiştiği görülmüştür (Erol 1995).

4-18 Yaş Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeğinin puanlanması, Achenbach (1993) tarafından geliştirilen 'The Cross-Information Program 4.0' adlı bilgisayar programı ile gerçekleştirilmiştir.

II.II.III ÇOCUKLAR İÇİN DEPRESYON ÖLÇEĞİ

Araştırmada, deneklerin depresyon düzeylerini belirlemek amacıyla Kovacs (1985) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlaması Öy (1991) tarafından yapılan "Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği (ÇDÖ)" kullanılmıştır (Bkz. EK-4).

Ölçek, kendini değerlendirme türünde, sözel ve grup ya da bireysel uygulamalı bir kişilik ölçeğidir. Ölçeğin hedef evreni 6-17 yaşlarındaki çocuk ve ergenlerdir. ÇDÖ, Kovacs (1985) tarafından "(1) çocukluk depresyonu vardır, (2) gözlenebilir ve ölçülebilir, (3) özellikleri yetişkinlerdekine benzer" görüşlerinden yola çıkarak hazırlanmıştır. Beck Depresyon Ölçeği esas alınmakla birlikte, çocukluk depresyonuna özgü okul durumu, arkadaş ilişkisi gibi alanlarla ilgili sorular da eklenmiştir. Ölçek rahatsız ruh hali (disturbed mood), hayattan zevk alabilme kapasitesi (hedonic capacity), otonom fonksiyonlar (vegetative function), kendini değerlendirme (self evaluation) ve kişilerarası davranışları (interpersonal behaviors) içeren depresif belirtileri ölçmektedir. 27 maddeden oluşan ölçek çocuğa okunarak veya kendisi tarafından okunarak doldurulmaktadır. Her maddede üç değişik seçenek vardır. Çocuktan son iki hafta içinde kendisine en çok uyan cümleyi seçmesi istenmektedir. Örneğin bir madde: a) Kendimi arada sırada üzgün hissedirim, b) Kendimi sık sık

üzgün hissederim, c) Kendimi her zaman üzgün hissederim şeklinde düzenlenmiştir. Her madde belirtinin şiddetine göre 0, 1 ya da 2 puan almaktadır. En yüksek puan 54'tür. Yüksek puanlar depresyonun şiddetli oluşunu göstermektedir. Ölçeğin kesim puanı 19 olarak belirlenmiştir. ÇDÖ, çoğu zaman çocuklara uygulanan bir ölçek olmakla beraber, ebeveyn ve öğretmen formları da bulunmaktadır (Öy 1991; Kovacs 1985).

Ölçeğin orijinaliyle yapılan çalışmalarda, 8-13 yaş grubunda 75 kişilik bir psikiyatrik grup ile 80 kişilik diyabetik rahatsızlığı olan bir grup olmak üzere iki ayrı örneklem kullanılmıştır. Psikiyatrik örneklem için hesaplanan iç tutarlık katsayısı .86; diyabetik örneklem için hesaplanan iç tutarlık katsayısı ise .70 olarak bulunmuştur. Diyabetik grup (n = 61) için ÇDÖ'nün test tekrar test güvenirlik katsayısı .82 olarak elde edilmiştir. Madde-toplam puan korelasyonlarına bakıldığında ise, psikiyatrik örneklem için toplam puana .13 ile .25 oranlarında katkısı bulunan 5., 15. ve 18. maddelerin dışında, geriye kalan maddelerin korelasyon katsayıları .29 ile .62 arasında değişmiştir.

ÇDÖ'nün hem-zaman geçerliği Çocukların Görünen Kaygı Ölçeği (revize edilmiş) ve Coopersmith Benlik Saygısı Ölçeği olmak üzere iki ayrı kendini değerlendirme tipi ölçeğin yakın zaman aralığında uygulanması ile belirlenmiştir. Psikiyatrik örneklem için, depresyon ile kaygı arasında .65'lik (n = 55) bir korelasyon katsayısı; depresyon ile benlik saygısı arasında ise -.59'luk bir korelasyon katsayısı elde edilmiştir (Kovacs 1985).

Ölçeğin Varimax Rotasyonu tekniği de kullanılarak yapılan Temel Bileşenler faktör analizi çalışmaları, Kanada'da Toronto devlet okullarında okuyan 8-14 yaş grubundaki 860 kişilik bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Analiz sonunda, varyansın % 63.7'sini açıklayan 5.95'lik özdeğere sahip bir temel faktör elde

edilmiştir. Kovacs (1985), elde edilen bu sonuçların, ÇDÖ'nün normallerin geniş bir örnekleminde tek boyutlu (unidimensional) bir ölçek görünümü verdiğini belirtmektedir.

Ölçeğin depresif olan ve olmayan denekleri ayırdedebilirliğine ilişkin çalışmada, ÇDÖ'nün DSM III'de tanımlanmış olan belirli tanı gruplarını ayırdedebildiği ve depresif sendromun derecelerine hassas olduğu belirlenmiştir. Bu verinin elde edildiği 5 grubun ÇDÖ puanları üzerinde yapılan tek yönlü varyans analizi sonucu da anlamlı çıkmıştır. Verilerin ÇDÖ'nün tanı geçerliğine destek verdiğini belirtilmektedir (Kovacs 1985).

ÇDÖ puanları cinsiyet ve yaş etkileri açısından da incelenmiştir. Psikiyatrik örnekleme yaş ve ÇDÖ puanlarının anlamlı korelasyona sahip olmadığı ($r = -.10$) aynı zamanda kız ve erkeklerin puanları arasında da anlamlı fark bulunamadığı belirtilmektedir. Diğer iki örneklem grubunda da benzer sonuçlar elde edilmiştir (Kovacs 1985).

Ölçeğin Türk kültüründe geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Öy (1991) tarafından yapılmıştır. Öy (1991), ÇDÖ'nün 6-17 yaşlar arasında uygulanabilen bir ölçek olmasına rağmen, yaptığı çalışmada ölçeğin ülkemizde ilk kez kullanılması nedeniyle öncelikle 9-13 yaş grubuna uygulanmasının uygun görüldüğünü; ayrıca 9 yaşın altındaki çocukların ölçeği kavramakta zorluk çekebilecekleri, 13 yaşın üstündeki çocukların ise ergenlik dönemine girmeleri nedeni ile sonuçlarda sapmaya neden olabileceklerinin düşünüldüğünü belirtmektedir.

Öy (1991)'ün çalışmasında ölçeğin test-tekrar test güvenirliği .80; Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .77 olarak bulunmuştur. Geçerlik çalışması için ise, toplam 59 öğrenciye DSM-III esas alınarak depresyona yönelik ruhsal muayene yapılmıştır. 59 öğrenciden 3'üne majör depresyon tanısı konulmuştur. Majör depresyon ve depresyon belirtileri olan grubun ÇDÖ puan ortalaması ile depresyonu olmayan grubun puan ortalaması arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Bu sonucun ÇDÖ'nün depresyonu olan ve Depresyonu olmayan grubu geçerli olarak ayırdedebildiğini gösterdiği kabul edilmiştir (Öy 1991).

II.IV. COCUKLAR İÇİN DURUMLUK-SÜREKLİ KAYGI ENVANTERİ

Araştırmada 10 yaş çocuklarının sürekli kaygı düzeylerini belirlemek amacıyla Spielberger (1973) tarafından geliştirilen ve Özusta (1993) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan “Çocuklar İçin Durumluk-Sürekli Kaygı Envanterinin Sürekli Kaygı Ölçeği” kullanılmıştır (Bkz. EK-5).

Bu ölçek, kendini değerlendirme türünde, sözel ve bireysel ya da grup uygulamalı bir kişilik ölçeği olup, Durumluk-Sürekli Kaygı Envanterinin (Spielberger & ark. 1970), çocuklar için sadeleştirilmiş formudur. Her madde için, yetişkin formunda 4 olan seçenek sayısı çocuk formunda 3'e indirilmiştir. 20 maddeden oluşan ölçek, çocuklardaki kaygı yatkınlığındaki kalıcı ve bireysel farklılıkları ölçmeyi hedeflemektedir. Sürekli Kaygı Ölçeğinde, çocuktan ‘genellikle’ kendini nasıl hissettiğini değerlendirip, maddede verilen durumun oluş sıklığına göre en uygun seçeneği seçmesi istenmektedir. Her durumun ‘hemen hemen hiç’, ‘bazen’ ve ‘sık sık’ olarak belirlenmiş seçeneklerinden ‘sık sık’ seçeneğinin seçilmesi en yüksek puan olan 3'ün, ‘hemen hemen hiç’ seçeneğinin seçilmesi en düşük puan olan 1'in alınmasına yol açmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 20, en yüksek puan ise, 60'dır.

Ölçeğin orijinaline ilişkin norm verileri, 9-12 yaş grubundaki 456 erkek ve 457 kız çocuğundan toplanmıştır. Norm grubu örneklemin her sınıf ve cinsiyete göre hesaplanan ortalama ve standart kaymaları kullanılarak normalleştirilmiş T puanları elde edilmiştir. Ölçeğin güvenirlik çalışması, test-tekrar test ve iç-tutarlık hesaplamalarıyla yapılmıştır. Sürekli Kaygı Ölçeği'nin kızlar için hesaplanan test-tekrar test güvenirlik katsayısı .71, erkekler için .65 olarak bulunmuştur. Ayrıca, ölçeğin Cronbach Alfa katsayıları kızlar için .81, erkekler için .78 olarak bulunmuştur. Geçerlik çalışması için Sürekli Kaygı Ölçeği, yaygın olarak kullanılan iki kaygı ölçeğiyle (Çocuklar İçin Açık Kaygı Ölçeği/CMAS ve Genel Kaygı Ölçeği/GASC) karşılaştırılarak ilgili korelasyona bakılmıştır. Ölçeğin CMAS'la korelasyonu .75, GASC'la korelasyonu ise .63 olarak bulunmuştur (Spielberger 1973).

Çocuklar İçin Sürekli Kaygı Ölçeği'nin Türkçe formunun 615 denekten elde edilen puanlar kullanılarak hesaplanan Cronbach Alfa İç Tutarlık Katsayısının .81 ve 99 deneklik bir örneklemden elde edilen test-tekrar test güvenirlik katsayısının ise, kızlar için .48, erkekler için .74 ve tüm grup için .65 olarak bulunduğu bildirilmiştir (Özusta 1993).

II.II.V. DURUMLUK-SÜREKLİ KAYGI ENVANTERİ

Araştırmada 13 ve 16 yaş çocuklarının sürekli kaygı düzeylerini belirlemek amacıyla, Spielberger, Gorsuch ve Lushene (1970) tarafından geliştirilen ve Öner ve Le Compte (1983) tarafından uyarlaması yapılan “Durumluk-Sürekli Kaygı Envanterinin, Sürekli Kaygı Ölçeği” kullanılmıştır (Bkz. EK-6).

Ölçek, kendini değerlendirme türünde, sözel ve bireysel ya da grup uygulamalı bir kişilik ölçeği olup, yetişkinlerdeki kaygı yatkinlığındaki kalıcı ve bireysel farklılıkları ölçmeyi hedeflemektedir. Yirmi maddeden oluşan ölçekte kişiden ‘genel olarak’ kendini nasıl hissettiğini değerlendirip, maddede verilen durumun ortaya çıkış sıklığına göre en uygun seçeneği { (1) hemen hiç bir zaman, (2)bazen, (3)çoğu zaman, (4)hemen her zaman } seçmesi istenmektedir. Ölçekte doğrudan ifadeler, olumsuz duyguları; tersi yönde ifadeler ise olumlu duyguları dile getirmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 20, en yüksek puan 80’dir. Puandaki yükselme, kaygı seviyesinin yükseldiğini göstermektedir.

Ölçeğin orijinalinin iç tutarlık katsayılarının .83 ile .92 arasında; madde analizi sonucunda elde edilen madde toplam korelasyon katsayılarının ise, .34 ile .72 arasında değiştiği bildirilmiştir. Ayrıca, ölçeğin test-tekrar test güvenirlik katsayılarının .73 ile .86 arasında olduğu belirtilmiştir (Spielberger & ark. 1970).

Sürekli Kaygı Ölçeğinin güvenirliğine ilişkin olarak yapılan çalışmalar sonucunda, Türkçe yetişkin formu için saptanan KR-20 güvenirlik katsayılarının .83 ile .87 arasında olduğu bulunmuştur. Bu verilerden, ölçeğin, madde homojenliği ve iç tutarlığının yüksek olduğu görülmüştür. Ölçeğin Türkçe formunun madde güvenirliği korelasyonları da .34 ile .72 arasında bulunmuştur. Ölçeğin test-tekrar test güvenirlik katsayılarının ise, Türkçe formunda .71 ile .86 arasında değiştiği belirtilmiştir (Öner & LeCompte 1983).

Ölçeğin Türkçe uyarlamasının normaller ile psikiyatrik hastaları ve problemli öğrenciler ile problemsiz öğrencileri anlamlı düzeyde ayırdedebildiği gösterilerek ölçüt bağlantılı geçerliğinin sağlandığı; ayrıca, yapılan bir dizi deneyle yapı geçerliğinin belirlendiği bildirilmiştir (Öner 1977).

II.II.VI. ÇOCUKLAR ve ERGENLER İÇİN SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ

Araştırmada çocuk ve ergenlerin algıladıkları sosyal desteği belirlemek amacıyla Harter (1985) tarafından geliştirilen ve İlkin (1994) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan “Çocuklar ve Ergenler İçin Sosyal Destek Ölçeği” kullanılmıştır (Bkz. EK-7).

Ölçek, kendini değerlendirme türünde, sözel ve bireysel ya da grup uygulamalı bir ölçektir. Sosyal destek 4 kaynak açısından ölçülmektedir. Bu kaynaklar (1) ebeveyn; (2) öğretmen; (3) yakın arkadaş ve (4) sınıf arkadaşlarıdır. Ölçeğin puanlanmasına ilişkin olarak, ölçekte her madde için 4 olası yanıt bulunmakta ve bu yanıtlardan ‘1’ düşük destek algısını, ‘4’ ise yüksek destek algısını gösteren ifadelerle verilmektedir. Ölçeğin örnek maddesi haricinde 24 maddesi bulunduğundan, ölçekten alınabilecek en düşük puan 24, en yüksek puan ise 96’dır.

Ölçeğin orijinaline ilişkin olarak her alt ölçeğin iç tutarlığı Cronbach Alfa katsayıları hesaplanarak belirlenmiştir. Buna göre elde edilen katsayılar Ebeveyn alt ölçeği için .82 ve .78; Sınıf Arkadaşı için .79 ve .74; Öğretmenler için .81 ve .82; Yakın Arkadaş için ise .72 ve .74 arasında değişmiştir (Harter 1985).

Ölçeğin Türkçe uyarlamasının test-tekrar test güvenirliğini belirlemek amacıyla eşit sayıda kız ve erkekten oluşan 90 kişilik bir grup üzerinde onbeş gün ara ile iki uygulama yapılmıştır. Ölçeğin test-tekrar test güvenirlik katsayıları ebeveyn alt ölçeği için .77, Sınıf arkadaşı alt ölçeği için .82, Öğretmen alt ölçeği için .67 ve Yakın Arkadaş alt ölçeği için de, .78 olarak hesaplanmıştır (İlkin 1994).

Ölçeğin 13 ve 16 yaş grupları için güvenirliği, İlkın (1994)'in çalışmasının bu yaş gruplarını kapsamamasından dolayı bu araştırmada 50 deneklik bir örneklem üzerinde incelenmiş ve bu yaş grupları için ölçeğin Spearman Brown yöntemine göre iki yarım güvenirlik katsayısı .82 ve Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı ise .88 olarak bulunmuştur.

II.II.VII. KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Deneğin yaşı, sınıfı, cinsiyeti, sosyal faaliyetlere katılıp katılmadığı, kardeşi olup olmadığı ve kardeşlerinin yaşları ve cinsiyetleri ile anne-babasının eğitim düzeyi, mesleği, işi, evlilik statüsü ve ailenin gelir düzeyine ilişkin bilgiler Kişisel Bilgi Formu ile toplanmıştır. Bu bilgiler anneye yollanan zarf içinde bulunan formdaki verilere dayanılarak elde edilmiştir. Araştırmacı tarafından oluşturulan Kişisel Bilgi Formunun bir örneği EK-8'de sunulmuştur.

II.III İŞLEM

Araştırma 1995-96 yılı güz ve bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. 10, 13 ve 16 yaş grubuna ilişkin uygulamalar için, daha önceden belirlenen okul ve sınıflara tek tek gidilmiş; anne ve babası en az lise mezunu ve her ikisi de çalışıyor olan çocukların isim listeleri çıkartılmıştır. Her okulda bu özellikleri taşıyan öğrenciler okul idaresi tarafından belirlenen bir sınıfa toplu olarak alınmış ve uygulama 8-10'ar kişilik gruplar halinde gerçekleştirilmiştir.

Uygulamada deneklere;

“Merhaba gençler (çocuklar). Ben Hacettepe Üniversitesi’nde araştırmacıyım. Sizler üzerinde bir araştırma yapıyorum. Araştırmamın konusu ‘Anne-baba tutumlarının çocukların davranışları üzerindeki etkisi’. Bunun için şimdi sizlere bazı anketler uygulayacağım. Sonra da annenizin cevaplaması için başka bazı anketleri zarfla annenize götürmenizi isteyeceğim. Anneniz de bunları cevapladıktan sonra yine zarfa koyup, kapatarak sizinle gönderecek ve siz de getirince Sınıf Öğretmeninize vereceksiniz. Mümkünse bir hafta içinde annenizin bu işi yapmasını rica ediyorum. Sizin cevaplayacağınız anketlerde ad-soyad kısmını mutlaka doldurunuz. Anketlerdeki hiç bir soruyu boş bırakmayınız. Soruları lütfen kendinize göre cevaplayın, kimseye bakmayın. Çünkü bu bir test değildir. Cevaplarda doğruluk ya da yanlışlık diye bir şey söz konusu değildir. Yardımlarınız için teşekkür ederim.”

şeklinde yönerge verilmiştir. Araştırmacı daha sonra sıralaması uygulamadan uygulamaya değiştirilen Depresyon, Sürekli Kaygı ve Sosyal Destek Ölçeklerini birarada deneklere dağıtmıştır. Grup uygulamalarının başında, araştırmacı, deneklere her ölçek için birer örnek maddenin nasıl cevaplandırılmasının gerektiğini göstermiş ve çocuklar tarafından anlaşıldığına karar verdikten sonra uygulamaya başlamıştır.

Uygulayıcının çeşitli özellikleri ve uygulama biçiminden kaynaklanabilecek olası bir yanlışlığı önlemek için bütün uygulamalar araştırmacının kendisi tarafından yapılmıştır. Gruplar halinde gerçekleştirilen her uygulama ortalama 30 dakika sürmüştür.

Grup uygulamasının ardından deneklere, içinde ‘Evlilikte Uyum Ölçeği’, ‘Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği’ ve ‘Kişisel Bilgi Formu’ bulunan kapalı bir zarf verilerek, bunu annesine götürmesi, içindeki formları annesi yanıtladıktan sonra geri getirip sınıf öğretmenine teslim etmesi istenmiştir. Annelere yollanan zarftaki ölçeklerin yönergesinde, her maddenin dikkatlice okunarak boş bırakılmadan yanıtlanması ve verilen bilgilerin yalnızca araştırmacı tarafından bilineceği, grup sonuçlarına bakılıp, tek tek isimlerle ilgilenilmeyeceğinden sorulara samimi cevaplar verilmesi istenmiştir. Sınıf öğretmenlerine denekler tarafından bir hafta içinde geri getirilen zarflar daha sonra araştırmacı tarafından toplanmıştır.

Araştırmada, 5 yaş grubu için seçilen deneklere, yaşlarının uygun olmamasından dolayı herhangi bir ölçek uygulaması yapılmamış, ancak bu gruptaki gelişimsel durumu da gözlemek amacıyla, annelerine diğer gruplar için izlenen işlemdeki gibi içinde ‘Evlilikte Uyum Ölçeği’, ‘Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği’ ve ‘Kişisel Bilgi Formu’ bulunan zarf gönderilmiştir.

Öte yandan, boşanmış tek ebeveynli (anneleri ile yaşayan) çocukların annelerine yollanan zarfta her üç ölçekte yer almış, fakat içindeki yönergede boşanmış olan annelerden ‘Evlilikte Uyum Ölçeği’ni doldurmamaları istenmiştir.

Yukarıda anlatılan şekilde gerçekleştirilen araştırmada, farklı yaş gruplarından 570 çocuk üzerinde uygulama gerçekleştirilmiş, bunlardan 352 evli ve birlikte yaşayan ve 69 boşanmış ebeveyne sahip çocuklar olmak üzere toplam 421 çocuğun annelerine yollanan zarflar geri gelmiştir. Yaklaşık % 25’lik denek kaybının ise belirli bir yapı izlemediği ve örneklemin temsilciliğini zedelemeyeceği, en azından temsilciliği zedeleyici belirgin bir belirti olmadığı görülerek bu tür bir yöntem için yeterli olabileceğine karar verilmiştir. Okullarda yapılan grup uygulamalarında boşanmış grupta istenilen sayıya ulaşamamasından dolayı, deneklerin bir kısmında uygulama araştırmacının kişisel ilişkileri aracılığıyla aynı evrenden bulunduğu çocuklar üzerinde gerçekleştirilmiştir.

BÖLÜM III

BULGULAR

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgular özetlenmiştir. Bu yapılırken de, Giriş Bölümünde “Araştırmanın Amacı” başlığı altında verilen soruların sırası izlenmiştir.

Araştırmada kullanılan Ölçekler ve Kişisel Bilgi Formundan elde edilen puanlar gereğince kodlanıp bilgisayarda, ‘SPSS/PC 5.1 for Windows’ paket programı aracılığıyla değerlendirilmiştir.

Araştırmada toplam üç bağımsız değişken yer almaktadır. Bunlar, *eşler arası evlilik niteliği* (çatışmasız-çatışmalı-boşanmış), *cinsiyet* (erkek-kız) ve *yaş gruplarıdır* (5-10-13-16 yaş). Çalışmada bağımlı değişken olarak da, “4-18 Yaş Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği (ÇDDÖ)” ile belirlenen deneğin *Toplam Problem* puanı; “Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği (ÇDÖ)” ile belirlenen deneğin *Depresyon* puanı ve “Çocuklar İçin Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri, Sürekli Kaygı Ölçeği” ile “Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri, Sürekli Kaygı Ölçeği” ile belirlenen deneğin *Kaygı* puanı alınmıştır.

İzleyen alt bölümlerde, çocuklarda görülen davranış ve uyum problemlerini belirlemede kullanılan ÇDDÖ’den elde edilen toplam problem puanlarının, ÇDÖ’den elde edilen depresyon puanlarının ve kaygı ölçeklerinden elde edilen kaygı puanlarının sırasıyla bağımlı değişkenleri oluşturduğu analizlerin sonuçları araştırma sorularının sırasına uygun olarak özetlenmiştir.

III.1 EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ, CİNSİYET ve YAŞ GRUPLARI DEĞİŞKENLERİNİN ÇOCUKLARIN DAVRANIŞ ve UYUM PROBLEMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın bağımsız değişkenlerinden birini oluşturan ‘evlilik niteliği’ni belirlemede “boşanmış” ebeveynlere ek olarak, evli ebeveynler arasındaki çatışma düzeyini belirlemede, daha önce yöntem bölümünde de belirtildiği gibi “Evlilikte Uyum Ölçeği (EUÖ)” kullanılmış ve bu ölçeğe göre eşlerin “çatışmalı” ve “çatışmasız” olarak ayrılmasıyla iki uç grup elde edilmeye çalışılmıştır. Bunun için, EUÖ puanları üzerinde yapılan analiz sonucunda, tüm grup için bulunan $X = 36.86$ (ranj = 3 - 50), $S = 7.4$ puanları dikkate alınarak, denek kaybını en az düzeyde tutmak amacıyla ortalamanın 0.5 standart kayma (3.7) altında ve üstünde değerlerle kesme noktaları tayin edilmiştir. Böylece, ortalamanın 0.5 standart kayma üstü olan 40.6 puanına en yakın tam değeri olan 41 puan üst kesim noktası olarak alınmış; 0.5 standart kayma altı olan 33.2 puan yerine de, 33 puan alt kesim noktası olarak belirlenmiştir. Bu işlem sonunda, EUÖ’nden (0) ile 33 arasında ($X = 27.65$) puan alan 100 denek (tüm örneklemin % 28.4’ü), “çatışmalı” uç grubunu oluşturmuştur. Benzer şekilde, EUÖ’nden 41 ile 50 arasında ($X = 44.19$) puan alan 118 denek (tüm örneklemin % 33.5’i) “çatışmasız” uç grubunu oluşturmuştur.

Hatırlanacağı gibi, araştırmanın ilk dört sorusu;

“1) Çocukların davranış ve uyum problemleri gösterip göstermemelerinde, eşler arası evlilik niteliği açısından (çatışmasız-çatışmalı-boşanmış) bir fark var mıdır? Varsa, bu fark ne yöndedir?”

2) Çocukların davranış ve uyum problemleri gösterip göstermemelerinde, cinsiyet açısından (erkek-kız) bir fark var mıdır? Varsa, hangi cinsiyetteki çocuklar daha fazla etkilenmektedir?”

3) *Çocukların davranış ve uyum problemleri gösterip göstermemelerinde, yaş grupları açısından (5-10-13-16 yaş) bir fark var mıdır? Varsa, bu fark ne yöndedir?*

4) *Çocukların davranış ve uyum problemleri gösterip göstermemelerinde, eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş grupları değişkenlerinin anlamlı ortak etkileri var mıdır?" şeklinde idi.*

İzleyen alt bölümlerde, eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş grupları değişkenlerine göre, çocuklarda görülen davranış ve uyum problemleri, sırasıyla toplam problem puanları, depresyon puanları ve kaygı puanlarının bağımlı değişkenleri oluşturduğu analizlerin sonuçlarına dayalı olarak ayrı ayrı özetlenmiştir.

III.1.1 EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ, CİNSİYET ve YAŞ GRUPLARI DEĞİŞKENLERİNİN ÇOCUKLARIN TOPLAM PROBLEM PUANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Yukarıda belirtilen sorulara cevap oluşturmak üzere çocuklardaki davranış ve uyum problemlerine ilişkin bilgileri toplamada kullanılan ve anneler tarafından tüm yaş grupları için doldurulan ÇDDÖ'den elde edilen Toplam Problem puanlarının, eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş gruplarına göre ortalama ve standart kaymaları hesaplanmış ve Tablo 3.1'de özetlenmiştir.

Ayrıca, ÇDDÖ'den elde edilen Toplam Problem puanlarının, cinsiyete göre ortalama ve standart kayma değerleri Tablo 3.2'de; yaş gruplarına göre ortalama ve standart kayma değerleri ise, Tablo 3.3'de verilmiştir.

Tablo 3.1 Eşler Arası Evlilik Niteliği, Cinsiyet ve Yaş Grupları Değişkenlerine Göre ÇDDÖ Toplam Problem Puanları Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ (A)	CİNSİYET (B)	YAŞ GRUPLARI (C)	ÇDDÖ TOPLAM PROBLEM PUANLARI	GENEL	
ÇATIŞMASIZ (a ₁)	ERKEK (b ₁)	5 YAŞ (c ₁)	X = 24.18 n = 17 S = 13.10	X = 20.36	
		10 YAŞ (c ₂)	X = 17.84 n = 19 S = 9.49		
		13 YAŞ (c ₃)	X = 26.22 n = 9 S = 13.65		
		16 YAŞ (c ₄)	X = 12.53 n = 19 S = 10.88		
	KIZ (b ₂)	5 YAŞ (c ₁)	X = 21.36 n = 11 S = 14.05	S = 13.14	
		10 YAŞ (c ₂)	X = 23.29 n = 21 S = 15.60		
		13 YAŞ (c ₃)	X = 22.75 n = 12 S = 13.82		n = 118
		16 YAŞ (c ₄)	X = 18.20 n = 10 S = 11.22		
ÇATIŞMALI (a ₂)	ERKEK (b ₁)	5 YAŞ (c ₁)	X = 26.07 n = 14 S = 13.26	X = 29.59	
		10 YAŞ (c ₂)	X = 30.08 n = 13 S = 15.35		
		13 YAŞ (c ₃)	X = 29.29 n = 14 S = 10.92		
		16 YAŞ (c ₄)	X = 31.33 n = 3 S = 25.58		
	KIZ (b ₂)	5 YAŞ (c ₁)	X = 37.54 n = 13 S = 20.24	S = 15.86	
		10 YAŞ (c ₂)	X = 33.10 n = 10 S = 23.48		
		13 YAŞ (c ₃)	X = 27.40 n = 15 S = 14.75		n = 100
		16 YAŞ (c ₄)	X = 26.06 n = 18 S = 12.29		
BOŞANMIŞ (a ₃)	ERKEK (b ₁)	5 YAŞ (c ₁)	X = 33.43 n = 7 S = 16.76	X = 31.36	
		10 YAŞ (c ₂)	X = 36.00 n = 5 S = 10.77		
		13 YAŞ (c ₃)	X = 35.29 n = 7 S = 16.78		
		16 YAŞ (c ₄)	X = 41.86 n = 7 S = 25.92		
	KIZ (b ₂)	5 YAŞ (c ₁)	X = 32.13 n = 8 S = 19.16	S = 19.20	
		10 YAŞ (c ₂)	X = 28.55 n = 11 S = 18.78		
		13 YAŞ (c ₃)	X = 28.24 n = 17 S = 22.82		n = 69
		16 YAŞ (c ₄)	X = 22.71 n = 7 S = 12.71		
			GENEL	X = 26.22 S = 16.43 n = 287	

Tablo 3.2 Cinsiyet Değişkenine Göre ÇDDÖ Toplam Problem Puanları Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

CİNSİYET (B)	ÇDDÖ	TOPLAM	PROBLEM	PUANLARI
	GENEL	EŞLER ARASI	EVLİLİK	NİTELİĞİ
		ÇATIŞMASIZ (a ₁)	ÇATIŞMALI (a ₂)	BOŞANMIŞ (a ₃)
ERKEK (b ₁)	X = 25.66 n = 134 S = 15.58	X = 19.13 n = 64 S = 12.43	X = 28.64 n = 44 S = 13.74	X = 36.69 n = 26 S = 18.05
KIZ (b ₂)	X = 26.72 n = 153 S = 17.17	X = 21.83 n = 54 S = 13.92	X = 30.34 n = 56 S = 17.43	X = 28.14 n = 43 S = 19.36

Tablo 3.3 Yaş Grupları Değişkenine Göre ÇDDÖ Toplam Problem Puanları Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

YAŞ GRUPLARI (C)	ÇDDÖ	TOPLAM	PROBLEM	PUANLARI
	GENEL	EŞLER ARASI	EVLİLİK	NİTELİĞİ
		ÇATIŞMASIZ (a ₁)	ÇATIŞMALI (a ₂)	BOŞANMIŞ (a ₃)
5 YAŞ (c ₁)	X = 28.43 n = 70 S = 16.36	X = 23.07 n = 28 S = 13.29	X = 31.59 n = 27 S = 17.64	X = 32.73 n = 15 S = 17.45
10 YAŞ (c ₂)	X = 25.87 n = 79 S = 16.40	X = 20.70 n = 40 S = 13.19	X = 31.39 n = 23 S = 18.88	X = 30.88 n = 16 S = 16.70
13 YAŞ (c ₃)	X = 27.80 n = 74 S = 16.12	X = 24.24 n = 21 S = 13.52	X = 28.31 n = 29 S = 12.85	X = 30.29 n = 24 S = 21.13
16 YAŞ (c ₄)	X = 22.42 n = 64 S = 16.57	X = 14.48 n = 29 S = 11.14	X = 26.81 n = 21 S = 14.05	X = 32.29 n = 14 S = 21.98

Eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş grupları değişkenlerine göre, deneklerin Toplam Problem düzeylerinin nasıl değiştiğini belirlemek amacıyla, Toplam Problem puanlarına 3 x 2 x 4 {Eşler Arası Evlilik Niteliği (A): çatışmasız - çatışmalı - boşanmış; Cinsiyet (B): erkek - kız; Yaş Grupları (C): 5 - 10 - 13 - 16 yaş} faktörlü desene uygun Varyans Analizi uygulanmıştır. İlgili ortalama değerleri Tablo 3.1’de verilen bu analizin sonuçları Tablo 3.4’de özetlenmiştir.

Tablo 3.4 Eşler Arası Evlilik Niteliği, Cinsiyet ve Yaş Grupları Değişkenlerinin ÇDDÖ Toplam Problem Puanları Üzerindeki Etkilerine İlişkin ANOVA Sonuçları

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
A	6535.43	2	3267.72	13.26**
B	0.14	1	0.14	0.001
C	1082.35	3	360.78	1.46
A x B	1265.48	2	632.74	2.57
A x C	811.72	6	135.29	0.55
B x C	515.47	3	171.82	0.70
A x B x C	1436.07	6	239.34	0.97
HATA	64798.11	263	246.38	
TOPLAM	77179.73	286	269.86	

** p < .01

A : eşler arası evlilik niteliği B : cinsiyet C : yaş grupları

Tablo 3.4’den izlenebileceği gibi, ÇDDÖ’nin Toplam Problem puanları üzerinde Eşler Arası Evlilik Niteliği temel etkisi anlamlı iken; cinsiyet (F = 0.001) ve yaş grupları (F = 1.46) temel etkileri anlamlı bulunmamıştır. Eşler arası evlilik niteliğinin anlamlı olması (F = 13.26; p < .01; s.d. = 2 ve 286), bu değişkenin

düzeylerinin ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğunu göstermektedir (Ortalamalar için, Bkz. Tablo 3.1). İlgili farkların kaynağını bulmak amacıyla uygulanan Tukey Çoklu Karşılaştırma Testine göre de (Bkz. Tablo 3.5), ebeveynleri çatışmalı deneklerin ortalaması ($X = 29.59$), ebeveynleri çatışmasız deneklerin ortalamasından ($X = 20.36$) anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur ($q = 5.59$; $p < .01$; s.d. = 3 ve 263). Ebeveynleri boşanmış deneklerin ortalaması ($X = 31.36$) da, ebeveynleri çatışmasız deneklerin ortalamasından ($X = 20.36$) anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur ($q = 6.67$; $p < .01$; s.d. = 3 ve 263). Ancak, ebeveynleri çatışmalı deneklerin ortalaması ($X = 29.59$) ile ebeveynleri boşanmış deneklerin ortalaması ($X = 31.36$) arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir.

Tablo 3.5 Eşler Arası Evlilik Niteliği (A) Temel Etkisiyle İlgili Tukey Test Sonuçları

	a₁	a₂	a₃
a₁	-	5.59**	6.67**
a₂		-	
a₃			-

**** p < .01**
a₁ = çatışmasız
a₂ = çatışmalı
a₃ = boşanmış

Yine Tablo 3.4'den görülebileceği gibi, Toplam Problem puanları için hesaplanan değişik ortak etkilerin hiç biri anlamlı bulunmamıştır. Bunun olası nedeni olarak, araştırmada özellikle boşanmış gruptaki denek sayısının ($n = 69$; tüm grubun % 24'ü) bu tür etkileri ortaya çıkartabilmek için yeterli olamayacağı ihtimali düşünülerek, yukarıda belirtilen sorulara cevap aramak amacıyla yapılan analizler, analiz hücrelerine düşen denek sayılarını gerekli sınırların altına düşürmemek amacıyla, ayrıca iki farklı yol izlenerek tekrarlanmıştır : 1) Eşler arası evlilik niteliği değişkeniyle birlikte, cinsiyet değişkeni için bir analiz; 2) Eşler arası evlilik niteliği değişkeniyle birlikte, yaş grupları değişkeni için bir başka analiz gerçekleştirilmiştir. Bu analizlere ilişkin bulgular da izleyen alt bölümlerde özetlenmiştir.

III.1.1.1 EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ ve CİNSİYET DEĞİŞKENLERİNİN COCUKLARIN TOPLAM PROBLEM PUANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Bir önceki alt bölümün sonunda belirtilen amaca uygun şekilde eşler arası evlilik niteliği ve cinsiyet değişkenlerine göre, deneklerin Toplam Problem düzeylerinin nasıl değiştiğini belirlemek amacıyla, elde edilen verilere 3 x 2 {Eşler Arası Evlilik Niteliği (A): çatışmasız - çatışmalı - boşanmış; Cinsiyet (B): erkek - kız} faktörlü desene uygun Varyans Analizi uygulanmıştır. İlgili ortalama değerleri Tablo 3.2’de verilen bu analizin sonuçları Tablo 3.6’da özetlenmiştir.

Tablo 3.6 Eşler Arası Evlilik Niteliği ve Cinsiyet Değişkenlerinin ÇDDÖ Toplam Problem Puanları Üzerindeki Etkilerine İlişkin ANOVA Sonuçları

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
A	6929.93	2	3464.96	14.17**
B	4.27	1	4.27	0.02
A x B	1467.26	2	733.63	3.001*
HATA	68701.94	281	244.49	
TOPLAM	77179.73	286	269.86	

* p < .05

** p < .01

A : eşler arası evlilik niteliği B : cinsiyet

Tablo 3.6’da görüldüğü gibi, ÇDDÖ’nin Toplam Problem puanlarından hesaplanan ortalamalar, Eşler Arası Evlilik Niteliğine göre anlamlı olarak farklılık göstermiştir (F = 14.17; p < .01; s.d. = 2 ve 286) (Ortalamalar için, Bkz. Tablo 3.1).

İlgili farkların kaynağını bulmak amacıyla uygulanan Tukey Çoklu Karşılaştırma Testine göre de (Bkz. Tablo 3.7), ebeveynleri çatışmalı deneklerin ortalaması ($X = 29.59$), ebeveynleri çatışmasız deneklerin ortalamasından ($X = 20.36$) anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur ($q = 5.64$; $p < .01$; s.d. = 3 ve 281). Ebeveynleri boşanmış deneklerin ortalaması ($X = 31.36$) da, ebeveynleri çatışmasız deneklerin ortalamasından ($X = 20.36$) anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur ($q = 6.72$; $p < .01$; s.d. = 3 ve 281). Ancak, ebeveynleri çatışmalı deneklerin ortalaması ($X = 29.59$) ile ebeveynleri boşanmış deneklerin ortalaması ($X = 31.36$) arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir.

Tablo 3.7 Eşler Arası Evlilik Niteliği (A) Temel Etkisiyle İlgili Tukey Test

Sonuçları

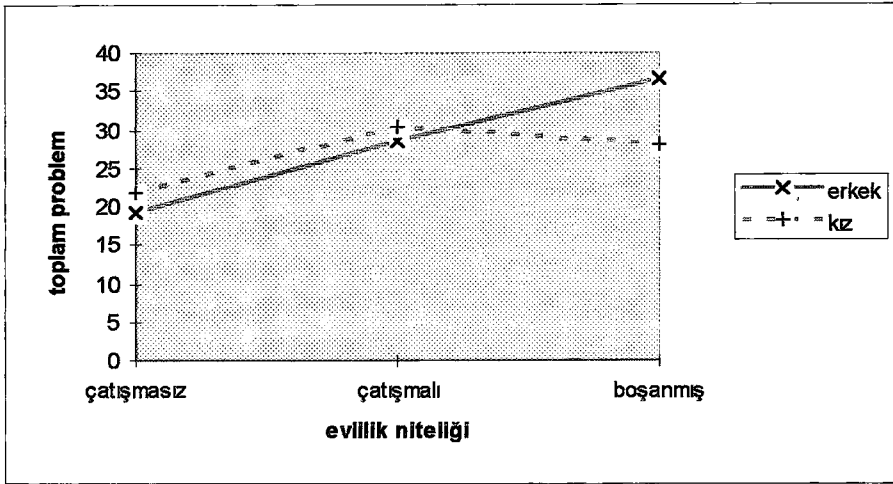
	a_1	a_2	a_3
a_1	-	5.64**	6.72**
a_2		-	
a_3			-

** $p < .01$

a_1 = çatışmasız
 a_2 = çatışmalı
 a_3 = boşanmış

Ancak bu analizde de cinsiyet temel etkisinin anlamlı sonuç vermediği görülmüştür ($F = 0.02$).

Yine Tablo 3.6'dan izlenebileceği gibi, eşler arası evlilik niteliğinin yanısıra; aynı analizde, eşler arası evlilik niteliği x cinsiyet ortak etkisi anlamlı bulunmuştur ($F = 3.001$; $p < .05$; s.d. = 2 ve 286). Eşler arası evlilik niteliği x cinsiyet ortak etkisini oluşturan ortalamalar Şekil 3.1'de gösterilmiştir.

Şekil 3.1 Anne-Baba Evlilik Niteliği x Cinsiyet Ortak Etkisi

Şekil 3.1’de gösterilen eşler arası evlilik niteliği x cinsiyet ortak etkisinin doğasına açıklık kazandırmak amacıyla uygulanan Tukey Çoklu Karşılaştırma Testi sonucunda (Ortalamalar için, Bkz. Tablo 3.2; Tukey test sonuçları için, Bkz. Tablo 3.8), ebeveynleri çatışmalı erkek deneklerin ortalamasının ($X = 28.64$), ebeveynleri çatışmasız erkek deneklerin ortalamasından ($X = 19.13$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu ($q = 3.98$; $p < .01$; s.d. = 2 ve 281); ebeveynleri çatışmalı kız deneklerin ortalamasının ($X = 30.34$), ebeveynleri çatışmasız erkek deneklerin ortalamasından ($X = 19.13$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu ($q = 4.69$; $p < .01$; s.d. = 2 ve 281); benzer şekilde, ebeveynleri boşanmış erkek deneklerin ortalamasının ($X = 36.69$), ebeveynleri çatışmasız erkek deneklerin ortalamasından ($X = 19.13$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu ($q = 7.34$; $p < .01$; s.d. = 2 ve 281) ve ebeveynleri boşanmış kız deneklerin ortalamasının ($X = 28.14$), ebeveynleri çatışmasız erkek deneklerin ortalamasından ($X = 19.13$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu ($q = 3.77$; $p < .01$; s.d. = 2 ve 281) bulunmuştur. Ayrıca, ebeveynleri çatışmalı kız deneklerin ortalamasının ($X = 30.34$), ebeveynleri çatışmasız kız deneklerin ortalamasından ($X = 21.83$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu ($q = 3.56$; $p < .05$; s.d. = 2 ve 281); ebeveynleri boşanmış erkek deneklerin ortalamasının ($X = 36.69$), ebeveynleri çatışmasız kız deneklerin ortalamasından ($X = 21.83$) anlamlı olarak daha yüksek

olduğu ($q = 6.22$; $p < .01$; s.d. = 2 ve 281) ve ebeveynleri çatışmalı erkek deneklerin ortalamasının ($X = 28.64$), ebeveynleri çatışmasız kız deneklerin ortalamasından ($X = 21.83$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu ($q = 2.85$; $p < .05$; s.d. = 2 ve 281) bulunmuştur. Bunlara ek olarak, ebeveynleri boşanmış erkek deneklerin ortalamasının ($X = 36.69$), ebeveynleri boşanmış kız deneklerin ortalamasından ($X = 28.14$) daha yüksek olduğu ($q = 3.58$; $p < .05$; s.d. = 2 ve 281) ve ebeveynleri boşanmış erkek deneklerin ortalamasının ($X = 36.69$), ebeveynleri çatışmalı erkek deneklerin ortalamasından ($X = 28.64$) daha yüksek olduğu ($q = 3.37$; $p < .05$; s.d. = 2 ve 281) bulunmuştur. Diğer ikili karşılaştırmalar ise anlamlı düzeyde sonuçlar vermemiştir.

Tablo 3.8 Eşler Arası Evlilik Niteliği x Cinsiyet (A x B) Ortak Etkisiyle İlgili Tukey Testi Sonuçları

	a_1b_1	a_1b_2	a_2b_1	a_2b_2	a_3b_1	a_3b_2
a_1b_1	-					
a_1b_2		-				
a_2b_1	3.98**	2.85*	-			
a_2b_2	4.69**	3.56*		-		
a_3b_1	7.34**	6.22**	3.37*		-	3.58*
a_3b_2	3.77**					-

* $p < .01$

** $p < .05$

a_1b_1 : çatışmasız- erkek

a_1b_2 : çatışmasız-kız

a_2b_1 : çatışmalı-erkek

a_2b_2 : çatışmalı-kız

a_3b_1 : boşanmış-erkek

a_3b_2 : boşanmış-kız

III.II.II EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ ve YAŞ GRUPLARI DEĞİŞKENLERİNİN ÇOCUKLARIN TOPLAM PROBLEM PUANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Bu alt bölümde, III.I.I bölümünün sonunda belirtilen amaca uygun şekilde, eşler arası evlilik niteliği ve yaş gruplarına bağlı olarak, deneklerin Toplam Problem puanlarının nasıl değiştiğini belirlemek amacıyla elde edilen verilere 3 x 4 {Eşler Arası Evlilik Niteliği (A): çatışmasız - çatışmalı - boşanmış; Yaş Grupları (C): 5 - 10 - 13 ve

16 yaş} faktörlü desene uygun Varyans Analizi uygulanmıştır. İlgili ortalama değerleri Tablo 3.3’de verilen bu analizin sonuçları Tablo 3.9’da özetlenmiştir.

Tablo 3.9 Eşler Arası Evlilik Niteliği ve Yaş Grupları Değişkenlerinin ÇDDÖ Toplam Problem Puanları Üzerindeki Etkilerine İlişkin ANOVA Sonuçları

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
A	6634.47	2	3317.23	13.38**
C	1086.48	3	362.16	1.46
A x C	905.73	6	150.96	0.61
HATA	68181.25	275	247.93	
TOPLAM	77179.73	286	269.86	

** p < .01

A : eşler arası evlilik niteliği C : yaş grupları

Tablo 3.9’da görüldüğü gibi, ÇDDÖ’nin Toplam Problem puanlarından hesaplanan ortalamalar, Eşler Arası Evlilik Niteliğine göre anlamlı olarak farklılık göstermiştir ($F = 13.38$; $p < .01$; s.d. = 2 ve 286) (Ortalamalar için, Bkz. Tablo 3.1). İlgili farkların kaynağını bulmak amacıyla uygulanan Tukey Çoklu Karşılaştırma Testine göre de (Bkz. Tablo 3.10), ebeveynleri çatışmalı deneklerin ortalaması ($X = 29.59$), ebeveynleri çatışmasız deneklerin ortalamasından ($X = 20.36$) anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur ($q = 5.60$; $p < .01$; s.d. = 3 ve 275). Ebeveynleri boşanmış deneklerin ortalaması ($X = 31.36$) da, ebeveynleri çatışmasız deneklerin ortalamasından ($X = 20.36$) anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur ($q = 6.67$; $p < .01$; s.d. = 3 ve 275). Ancak, ebeveynleri çatışmalı deneklerin ortalaması ($X = 29.59$) ile ebeveynleri boşanmış deneklerin ortalaması ($X = 31.36$) arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir.

Tablo 3.10 Eşler Arası Evlilik Niteliği (A) Temel Etkisiyle İlgili Tukey Test Sonuçları

	a₁	a₂	a₃
a₁	-	5.60**	6.67**
a₂		-	
a₃			-

**p < .01

a₁ = çatışmasız
a₂ = çatışmalı
a₃ = boşanmış

Tablo 3.9'dan izlenebileceği gibi, bu analizde, yaş grupları temel etkisi (F = 1.46) ile eşler arası evlilik niteliği x yaş grupları ortak etkisi (F = 0.61) ise, anlamlı sonuç vermemiştir.

III.1.1 EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ, CİNSİYET ve YAŞ GRUPLARI DEĞİŞKENLERİNİN COCUKLARIN DEPRESYON PUANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Daha önce belirtildiği gibi, araştırmanın ilk dört sorusuna cevap oluşturmak üzere ÇDDÖ toplam problem puanlarına uygulanan ve yukarıda özetlenen analizlere ek olarak, 10, 13 ve 16 yaş grupları tarafından cevaplanan ÇDÖ'den elde edilen Depresyon puanları üzerinde de bir analiz gerçekleştirilmiştir. Çocukların depresyon puanlarının, eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş gruplarına göre ortalama ve standart kaymaları hesaplanmış ve Tablo 3.11'de özetlenmiştir (ÇDÖ, 5 yaş grubuna uygulanmadığı için, 5 yaş grubu analiz dışında bırakılmıştır).

Ayrıca, ÇDÖ'den elde edilen Depresyon puanlarının, cinsiyete göre ortalama ve standart kayma değerleri Tablo 3.12'de; yaş gruplarına göre ortalama ve standart kayma değerleri ise, Tablo 3.13'de verilmiştir.

Tablo 3.11 Eşler Arası Evlilik Niteliği, Cinsiyet ve Yaş Grupları Değişkenlerine Göre Depresyon Puanları Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ (A)	CİNSİYET (B)	YAŞ GRUPLARI (C)	DEPRESYON PUANLARI	GENEL
ÇATIŞMASIZ (a ₁)	ERKEK (b ₁)	10 YAŞ (c ₂)	X = 8.32 n = 19 S = 4.35	X = 9.01
		13 YAŞ (c ₃)	X = 12.67 n = 9 S = 5.61	
		16 YAŞ (c ₄)	X = 8.05 n = 19 S = 5.08	
	KIZ (b ₂)	10 YAŞ (c ₂)	X = 9.48 n = 21 S = 4.82	S = 5.13
		13 YAŞ (c ₃)	X = 6.75 n = 12 S = 3.72	
		16 YAŞ (c ₄)	X = 10.60 n = 10 S = 6.93	
ÇATIŞMALI (a ₂)	ERKEK (b ₁)	10 YAŞ (c ₂)	X = 10.77 n = 13 S = 4.25	X = 10.71
		13 YAŞ (c ₃)	X = 9.43 n = 14 S = 3.63	
		16 YAŞ (c ₄)	X = 10.67 n = 3 S = 6.03	
	KIZ (b ₂)	10 YAŞ (c ₂)	X = 7.90 n = 10 S = 7.08	S = 5.97
		13 YAŞ (c ₃)	X = 13.40 n = 15 S = 9.42	
		16 YAŞ (c ₄)	X = 11.00 n = 18 S = 3.45	
BOŞANMIŞ (a ₃)	ERKEK (b ₁)	10 YAŞ (c ₂)	X = 12.60 n = 5 S = 2.07	X = 10.96
		13 YAŞ (c ₃)	X = 11.43 n = 7 S = 7.96	
		16 YAŞ (c ₄)	X = 11.57 n = 7 S = 4.69	
	KIZ (b ₂)	10 YAŞ (c ₂)	X = 9.00 n = 11 S = 6.91	S = 5.85
		13 YAŞ (c ₃)	X = 12.24 n = 17 S = 6.25	
		16 YAŞ (c ₄)	X = 8.71 n = 7 S = 3.15	
			GENEL	X = 10.07 S = 5.65 n = 217

Tablo 3.12 Cinsiyet Değişkenine Göre Depresyon Puanları Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

CİNSİYET (B)	DEPRESYON PUANLARI			
	GENEL	EŞLER ARASI	EVLİLİK	NİTELİĞİ
		ÇATIŞMASIZ (a ₁)	ÇATIŞMALI (a ₂)	BOŞANMIŞ (a ₃)
ERKEK (b ₁)	X = 9.93 n = 96 S = 4.94	X = 9.04 n = 47 S = 5.12	X = 10.13 n = 30 S = 4.04	X = 11.79 n = 19 S = 5.44
KIZ (b ₂)	X = 10.18 n = 121 S = 6.18	X = 8.98 n = 43 S = 5.21	X = 11.12 n = 43 S = 7.03	X = 10.51 n = 35 S = 6.09

Tablo 3.13 Yaş Grupları Değişkenine Göre Depresyon Puanları Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

YAŞ GRUPLARI (C)	DEPRESYON PUANLARI			
	GENEL	EŞLER ARASI	EVLİLİK	NİTELİĞİ
		ÇATIŞMASIZ (a ₁)	ÇATIŞMALI (a ₂)	BOŞANMIŞ (a ₃)
10 YAŞ (c ₂)	X = 9.34 n = 79 S = 5.18	X = 8.93 n = 40 S = 4.58	X = 9.52 n = 23 S = 5.70	X = 10.13 n = 16 S = 6.00
13 YAŞ (c ₃)	X = 11.03 n = 74 S = 6.63	X = 9.29 n = 21 S = 5.41	X = 11.48 n = 29 S = 7.39	X = 12.00 n = 24 S = 6.62
16 YAŞ (c ₄)	X = 9.86 n = 64 S = 4.86	X = 8.93 n = 29 S = 5.79	X = 10.95 n = 21 S = 3.71	X = 10.14 n = 14 S = 4.11

Eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş grupları değişkenlerine göre, deneklerin Depresyon düzeylerinin nasıl değiştiğini belirlemek amacıyla, Depresyon puanlarına 3 x 2 x 3 {Eşler Arası Evlilik Niteliği (A): çatışmasız - çatışmalı - boşanmış; Cinsiyet (B): erkek - kız; Yaş Grupları (C): 10 - 13 - 16 yaş} faktörlü desene uygun Varyans Analizi uygulanmıştır. İlgili ortalama değerleri Tablo 3.11’de verilen bu analizin sonuçları Tablo 3.14’de özetlenmiştir.

Tablo 3.14 Eşler Arası Evlilik Niteliği, Cinsiyet ve Yaş Grupları Değişkenlerinin Depresyon Puanları Üzerindeki Etkilerine İlişkin ANOVA Sonuçları

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
A	126.51	2	63.25	2.05
B	0.04	1	0.04	0.001
C	66.58	2	33.29	1.08
A x B	44.53	2	22.27	0.72
A x C	29.45	4	7.36	0.24
B x C	24.34	2	12.17	0.39
A x B x C	408.81	4	102.20	3.31*
HATA	6152.96	199	30.92	
TOPLAM	6899.96	216	31.94	

* p < .05

A : eşler arası evlilik niteliği B : cinsiyet C : yaş grupları

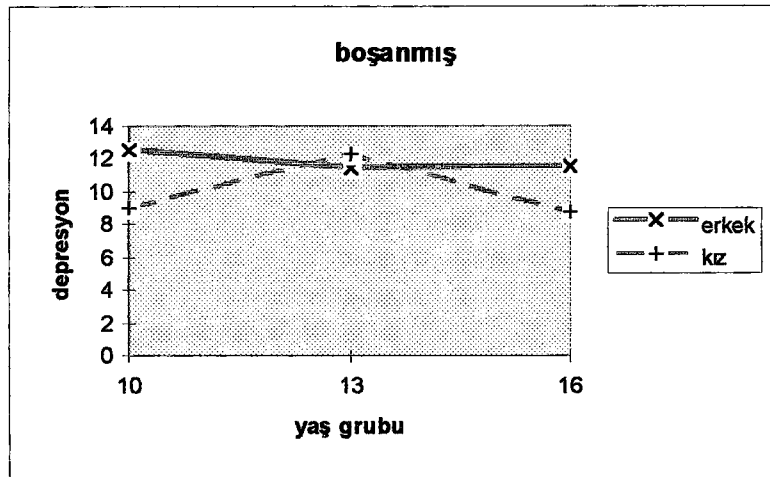
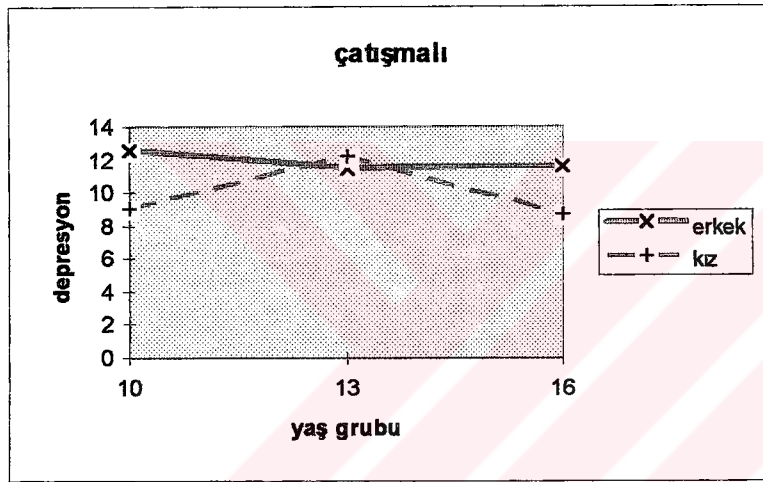
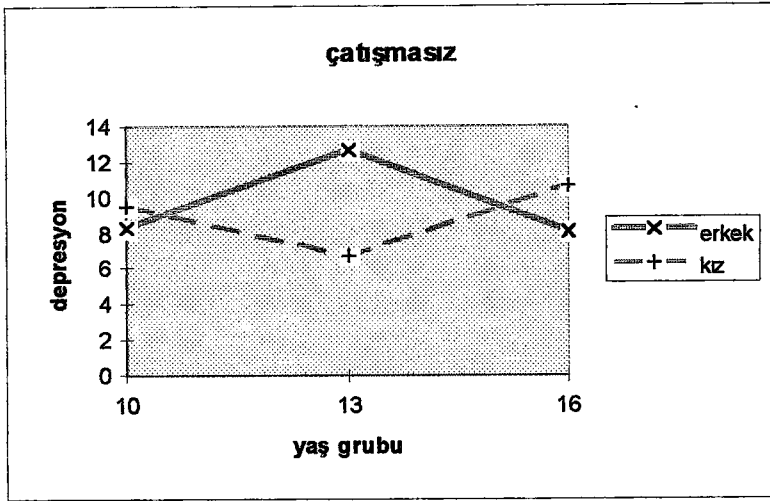
Tablo 3.14’de görüldüğü gibi, Depresyon puanları üzerinde, Eşler Arası Evlilik Niteliği (F = 2.05), Cinsiyet (F = 0.001) ve Yaş Grupları (F = 1.08) temel etkileri anlamlı bulunmamıştır.

Yine Tablo 3.14'den izlenebileceği gibi, Depresyon puanları üzerinde Eşler Arası Evlilik Niteliği x Cinsiyet x Yaş Grubu ortak etkisi anlamlı bulunmuştur ($F= 3.31$; $p < .05$; s.d.= 4 ve 216). Eşler Arası Evlilik Niteliği x Cinsiyet x Yaş Grupları ortak etkisini oluşturan ortalamalar Şekil 3.2'de gösterilmiştir.

Şekil 3.2'de gösterilen eşler arası evlilik niteliği x cinsiyet x yaş grupları ortak etkisinin doğasına açıklık kazandırmak amacıyla uygulanan Tukey Çoklu Karşılaştırma Testi sonucunda (Ortalamalar için, Bkz. Tablo 3.11), ebeveynleri çatışmalı kız 13 yaş grubu deneklerin ortalamasının ($X = 13.40$), ebeveynleri çatışmasız kız 13 yaş grubu deneklerin ortalamasından ($X = 6.75$) anlamlı olarak daha yüksek olduğu ($q = 3.65$; s.d. = 4 ve 199; $p < .05$) görülmüştür. Diğer ikili karşılaştırmalar ise anlamlı düzeyde sonuçlar vermemiştir.

Yine Tablo 3.14'den görülebileceği gibi, Depresyon puanları üzerinde diğer hiç bir ortak etki anlamlı bulunmamıştır.

Bu aşamada, daha önce Toplam Problem puanları üzerinde yapıldığı gibi, hücrelere düşen denek sayılarını kontrol edebilmek amacıyla, eşler arası evlilik niteliği ile cinsiyet ve yine eşler arası evlilik niteliği ile yaş gruplarının birlikte alındığı iki ayrı iki yönlü ANOVA daha uygulanmış, ancak bu analizlerde de, Depresyon puanları üzerinde eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş grupları değişkenlerinin temel etkilerinin anlamlı sonuç vermediği görülmüştür.

Şekil 3.2 Eşler Arası Evlilik Niteliği x Cinsiyet x Yaş Grupları Ortak Etkisi

III.I.III EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ, CİNSİYET ve YAŞ GRUPLARI DEĞİŞKENLERİNİN ÇOCUKLARIN KAYGI PUANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Daha önce belirtildiği gibi, araştırmanın ilk dört sorusuna cevap oluşturmak üzere ÇDDÖ toplam problem puanlarına ve ÇDÖ depresyon puanlarına uygulanan ve yukarıda özetlenen analizlere ek olarak, 10 yaş grubu tarafından doldurulan “Çocuklar İçin Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri, Sürekli Kaygı Ölçeği” ile 13 ve 16 yaş grubu tarafından doldurulan “Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri, Sürekli Kaygı Ölçeği” puanları üzerinde de bir analiz gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, her ikisi de kaygıyı ölçen fakat farklı ranjlara sahip iki ayrı ölçekten elde edilen puanların tek bir standart puan haline getirilebilmesi amacıyla, her iki ölçekten elde edilen puanlar çerçevesinde ortalamalar hesaplanmış ve bu ortalamalara göre her bir çocuğun aldığı puan standart bir “T” puanına dönüştürülmüştür. Bu şekilde bir işleme tabi tutulduktan sonra elde edilen deneklerin kaygı puanlarının, eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş gruplarına göre ortalama ve standart kaymaları hesaplanmış ve Tablo 3.15’de özetlenmiştir (Kaygı ölçekleri, diğer kendini değerlendirme ölçekleri gibi 5 yaş grubuna uygulanmadığı için, 5 yaş grubu analiz dışında bırakılmıştır).

Ayrıca, kaygı ölçeklerinden elde edilen Kaygı puanlarının, cinsiyete göre ortalama ve standart kayma değerleri Tablo 3.16’da; yaş gruplarına göre ortalama ve standart kayma değerleri de, Tablo 3.17’de özetlenmiştir.

Tablo 3.15 Eşler Arası Evlilik Niteliği, Cinsiyet ve Yaş Grupları Değişkenlerine Göre Kaygı Puanları Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ (A)	CİNSİYET (B)	YAŞ GRUPLARI (C)	KAYGI PUANLARI	GENEL
ÇATIŞMASIZ (a ₁)	ERKEK (b ₁)	10 YAŞ (c ₂)	X = 45.09 n = 19 S = 10.45	X = 47.17
		13 YAŞ (c ₃)	X = 46.87 n = 9 S = 8.61	
		16 YAŞ (c ₄)	X = 43.74 n = 19 S = 6.95	
	KIZ (b ₂)	10 YAŞ (c ₂)	X = 52.55 n = 21 S = 10.54	S = 9.64
		13 YAŞ (c ₃)	X = 45.79 n = 12 S = 9.17	
		16 YAŞ (c ₄)	X = 48.31 n = 10 S = 9.05	
ÇATIŞMALI (a ₂)	ERKEK (b ₁)	10 YAŞ (c ₂)	X = 51.70 n = 13 S = 8.02	X = 51.06
		13 YAŞ (c ₃)	X = 48.63 n = 14 S = 11.04	
		16 YAŞ (c ₄)	X = 54.65 n = 3 S = 4.02	
	KIZ (b ₂)	10 YAŞ (c ₂)	X = 48.59 n = 10 S = 11.25	S = 9.49
		13 YAŞ (c ₃)	X = 49.73 n = 15 S = 10.00	
		16 YAŞ (c ₄)	X = 54.38 n = 18 S = 8.22	
BOŞANMIŞ (a ₃)	ERKEK (b ₁)	10 YAŞ (c ₂)	X = 53.32 n = 5 S = 8.88	X = 53.37
		13 YAŞ (c ₃)	X = 47.38 n = 7 S = 5.03	
		16 YAŞ (c ₄)	X = 50.60 n = 7 S = 8.88	
	KIZ (b ₂)	10 YAŞ (c ₂)	X = 53.65 n = 11 S = 8.98	S = 9.27
		13 YAŞ (c ₃)	X = 54.85 n = 17 S = 11.29	
		16 YAŞ (c ₄)	X = 58.11 n = 7 S = 6.66	
			GENEL	X = 50.02 S = 9.79 n = 217

Tablo 3.16 Cinsiyet Değişkenine Göre Kaygı Puanları Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

CİNSİYET (B)	KAYGI PUANLARI			
	GENEL	EŞLER ARASI	EVLİLİK	NİTELİĞİ
		ÇATIŞMASIZ (a ₁)	ÇATIŞMALI (a ₂)	BOŞANMIŞ (a ₃)
ERKEK (b ₁)	X = 47.70 n = 96 S = 9.05	X = 44.88 n = 47 S = 8.71	X = 50.56 n = 30 S = 9.30	X = 50.13 n = 19 S = 7.62
KIZ (b ₂)	X = 51.87 n = 121 S = 10.01	X = 49.68 n = 43 S = 10.07	X = 51.41 n = 43 S = 9.72	X = 55.13 n = 35 S = 9.70

Tablo 3.17 Yaş Grupları Değişkenine Göre Kaygı Puanları Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

YAŞ GRUPLARI (C)	KAYGI PUANLARI			
	GENEL	EŞLER ARASI	EVLİLİK	NİTELİĞİ
		ÇATIŞMASIZ (a ₁)	ÇATIŞMALI (a ₂)	BOŞANMIŞ (a ₃)
10 YAŞ (c ₂)	X = 50.32 n = 79 S = 10.17	X = 49.01 n = 40 S = 11.03	X = 50.35 n = 23 S = 9.45	X = 53.55 n = 16 S = 8.65
13 YAŞ (c ₃)	X = 49.49 n = 74 S = 10.10	X = 46.25 n = 21 S = 8.73	X = 49.20 n = 29 S = 10.34	X = 52.67 n = 24 S = 10.36
16 YAŞ (c ₄)	X = 50.28 n = 64 S = 9.06	X = 45.32 n = 29 S = 7.89	X = 54.42 n = 21 S = 7.68	X = 54.36 n = 14 S = 8.49

Eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş grupları değişkenlerine göre, deneklerin Kaygı düzeylerinin nasıl değiştiğini belirlemek amacıyla, Kaygı puanlarına $3 \times 2 \times 3$ {Eşler Arası Evlilik Niteliği (A): çatışmasız - çatışmalı - boşanmış; Cinsiyet (B): erkek - kız; Yaş Grupları (C): 10 - 13 - 16 yaş} faktörlü desene uygun Varyans Analizi uygulanmıştır. İlgili ortalama değerleri Tablo 3.15’de verilen bu analizin sonuçları Tablo 3.18’de özetlenmiştir.

Tablo 3.18 Eşler Arası Evlilik Niteliği, Cinsiyet ve Yaş Grupları Değişkenlerinin Kaygı Puanları Üzerindeki Etkilerine İlişkin ANOVA Sonuçları

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
A	1270.02	2	635.01	7.25**
B	665.28	1	665.28	7.59**
C	195.26	2	97.63	1.11
A x B	305.02	2	152.51	1.74
A x C	292.07	4	73.02	0.83
B x C	8.24	2	4.12	0.05
A x B x C	420.83	4	105.21	1.20
HATA	17442.56	199	87.65	
TOPLAM	20718.56	216	95.92	

** $p < .01$

A : eşler arası evlilik niteliği B : cinsiyet C : yaş grupları

Tablo 3.18’den izlenebileceği gibi, Kaygı puanları üzerinde Eşler Arası Evlilik Niteliği ve Cinsiyet temel etkileri anlamlı iken; yaş grubu ($F = 1.11$) temel etkisi anlamlı bulunmamıştır. Eşler arası evlilik niteliğinin anlamlı olması ($F = 7.25$; $p < .01$; s.d. = 2 ve 216), bu değişkenin düzeylerinin ortalamaları arasındaki farkın anlamlı

olduğunu göstermektedir (Ortalamalar için, Bkz. Tablo 3.15). İlgili farkların kaynağını bulmak amacıyla uygulanan Tukey Çoklu Karşılaştırma Testine göre de (Bkz. Tablo 3.22), ebeveynleri çatışmalı deneklerin ortalaması ($X = 51.06$), ebeveynleri çatışmasız deneklerin ortalamasından ($X = 47.17$) anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur ($q = 3.60$; $p < .05$; s.d. = 3 ve 199). Ebeveynleri boşanmış deneklerin ortalaması ($X = 53.37$) da, ebeveynleri çatışmasız deneklerin ortalamasından ($X = 47.17$) anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur ($q = 5.74$; $p < .01$; s.d. = 3 ve 199). Ancak, ebeveynleri çatışmalı deneklerin ortalaması ($X = 51.06$) ile ebeveynleri boşanmış deneklerin ortalaması ($X = 53.37$) arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Tablo 3.19 Eşler Arası Evlilik Niteliği (A) Temel Etkisiyle İlgili Tukey Test

Sonuçları

	a_1	a_2	a_3
a_1	-	3.60*	5.74**
a_2		-	
a_3			-

* $p < .05$

** $p < .01$

a_1 = çatışmasız

a_2 = çatışmalı

a_3 = boşanmış

Cinsiyet temel etkisinin anlamlı olması ($F = 7.59$; $p < .01$; s.d. = 1 ve 216) ise, farklı cinsiyete sahip deneklerin kaygı puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğunu göstermektedir (Bkz. Tablo 3.16). Buna göre, kız deneklerin ortalaması ($X = 51.87$), erkek deneklerin ortalamasından ($X = 47.70$) anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur.

Yine Tablo 3.18'den görülebileceği gibi, Kaygı puanları üzerinde hiç bir ortak etki anlamlı bulunmamıştır.

Bu aşamada, daha önce Toplam Problem puanları ve Depresyon puanları üzerinde yapıldığı gibi, hücrelere düşen denek sayılarını kontrol edebilmek amacıyla, eşler arası evlilik niteliği ile cinsiyet ve yine eşler arası evlilik niteliği ile yaş gruplarının birlikte alındığı iki ayrı iki yönlü ANOVA daha uygulanmış, ancak bu analizlerde de, Kaygı puanları üzerinde yaş grupları değişkeni temel etkisi ve ortak etkilerin anlamlı sonuç vermediği görülmüştür.

III.İİ COCUKLARIN DEPRESYON ve KAYGI ÖLÇEKLERİNE VERDİKLERİ TEPKİLERE DAYANAN KENDİNİ DEĞERLENDİRME ÖLÇÜMLERİ ile ANNELERİN DEĞERLENDİRMELERİNE DAYANAN UYUM ÖLÇÜMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK BULGULAR

Hatırlanacağı gibi, araştırmanın beşinci sorusu; “Çocukların depresyon ve kaygı ölçeklerine verdikleri tepkilere dayanan kendini değerlendirme ölçümleri ile annelerinin değerlendirmelerine dayanan uyum ölçümleri arasında (5 yaş grubu hariç) anlamlı ve pozitif bir ilişki var mıdır?” şeklinde idi.

Bu soruya cevap oluşturmak için, araştırmada çocuklardaki uyum problemleri, gerek annelere uygulanan ve çocuklarını değerlendirmeyi amaçlayan ÇDDÖ’den alınan puanlarla, gerekse 5 yaş grubu hariç bizzat çocuklara uygulanan depresyon ve kaygı ölçeklerinden alınan puanlarla saptanmaya çalışılmıştır. Bu iki ölçüm arasındaki ilişkiyi gözlemek amacıyla, “Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği”, “Çocuklar İçin Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri, Sürekli Kaygı Alt Ölçeği” ve “Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri, Sürekli Kaygı Alt Ölçeği”nden elde edilen puanlarla, ÇDDÖ alt ölçeklerinden elde edilen puanlar arasındaki korelasyonlar incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 3.20’de özetlenmiştir.

Tablo 3.20 Depresyon ve Kaygı Ölçen Kendini Değerlendirme Ölçek Puanları ile ÇDDÖ Alt Ölçek Puanlarının Pearson Korelasyonları

ÇDDÖ ALT ÖLÇEKLERİ	DEPRESYON	KAYGI
TOPLAM YETERLİK	-.264**	-.270**
İÇE YÖNELİM	.277**	.322**
SOSYAL İÇE ÇEKİLME	.257**	.242**
SOMATİK YAKINMALAR	.145*	.189**
ANKSİYETE/DEPRESYON	.262**	.323**
DIŞA YÖNELİM	.192**	.095
SUÇA YÖNELİK DAVRANIŞ	.134*	.059
SALDIRGAN DAVRANIŞ	.169**	.086
SOSYAL PROBLEMLER	.228**	.195**
DÜŞÜNCE PROBLEMLERİ	.126*	.169**
DİKKAT PROBLEMLERİ	.285**	.186**
CİNSİYET PROBLEMLERİ	-.022	.066
TOPLAM PROBLEM	.269**	.232**

* $p < .05$

** $p < .01$

Tablo 3.20'den görülebileceği gibi, çocuklardan elde edilen depresyon puanları ile annelerden elde edilen ÇDDÖ'nün saldırgan davranışlar, anksiyete/depresyon, dikkat problemleri, suça yönelik davranışlar, dışa yönelim, içe yönelim, somatik yakınmalar, sosyal problemler, düşünce problemleri, sosyal içe çekilme alt ölçekleri ve toplam problem puanları arasındaki korelasyonlar 306 serbestlik derecesinde; toplam yeterlik alt ölçeği arasındaki korelasyon ise 305 serbestlik derecesinde en az $p < .05$ düzeyinde anlamlıdır. Yine Tablo 3.20'den izlenebileceği gibi, çocuklardan elde edilen kaygı puanları ile annelerden elde edilen ÇDDÖ'nün anksiyete/depresyon, dikkat problemleri, içe yönelim, somatik yakınmalar, sosyal problemler, düşünce problemleri, sosyal içe çekilme alt ölçekleri ve toplam problem puanları arasındaki korelasyonlar 306 serbestlik derecesinde ve toplam yeterlik alt ölçeği arasındaki korelasyon ise 305 serbestlik derecesinde $p < .01$ 'de anlamlıdır.

Ayrıca, yine Tablo 3.20'den görülebileceği gibi, depresyon puanları ile ÇDDÖ'nün cinsiyet problemleri alt ölçeği arasındaki korelasyon ve kaygı puanları ile ÇDDÖ'nün saldırgan davranışlar, suça yönelik davranışlar, dışa yönelim ve cinsiyet problemleri alt ölçekleri arasındaki korelasyonlar anlamlı sonuçlar vermemiştir.

III.III COCUKLARIN DAVRANIŞ ve UYUM PROBLEMLERİ GÖSTERMELERİ ile ALGILADIKLARI SOSYAL DESTEK ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK BULGULAR

Hatırlanacağı gibi, araştırmanın altıncı sorusu, “Çocukların algıladıkları sosyal destek ile gösterdikleri uyum problemleri arasında (5 yaş grubu hariç) anlamlı bir ilişki var mıdır? Varsa, ne yöndedir?” şeklinde idi.

Bu soruya cevap oluşturmak üzere, çalışmada, çocukların ebeveynlerinden, öğretmenlerinden, sınıf arkadaşlarından ve yakın arkadaşlarından algıladıkları sosyal desteğe ilişkin bilgileri toplamada kullanılan “Çocuklar ve Ergenler İçin Sosyal Destek Ölçeği”nden elde edilen puanlarla, çocuklardaki davranış ve uyum problemlerini göstermeye ilişkin verileri toplamada kullanılan ve anneler tarafından doldurulan “4-18 Yaş Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği” Toplam Problem puanları ile çocuklar tarafından doldurulan “Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği”, “Çocuklar İçin Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri, Sürekli Kaygı Alt Ölçeği” ve “Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri, Sürekli Kaygı Alt Ölçeği” puanları arasındaki korelasyonlar incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 3.21’de özetlenmiştir.

Tablo 3.21 Çocukların Algıladıkları Sosyal Destek ile Gösterdikleri Davranış ve Uyum Problemleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Pearson Korelasyonları

SOSYAL DESTEK ALT ÖLÇEKLERİ	ÇDDÖ TOPLAM PROBLEM	DEPRESYON	KAYGI
EBEVEYN	-.212*	-.431*	-.331*
ÖĞRETMEN	.007	-.327*	-.254*
SINIF ARKADAŞI	-.283*	-.428*	-.268*
YAKIN ARKADAŞ	-.228*	-.345*	-.242*
TOPLAM	-.223*	-.498*	-.354*

* $p < .01$

Tablo 3.21'den de görülebileceği gibi, çocuklarda görülen davranış ve uyum problemlerinden ÇDDÖ Toplam problem puanı ile çocukların öğretmenlerinden algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki dışında kalan tüm korelasyonlar 306 serbestlik derecesinde, $p < .01$ düzeyinde anlamlıdır.

III.IV EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ, CİNSİYET ve YAŞ GRUPLARI DEĞİŞKENLERİNİN ÇOCUKLARIN ALGILADIKLARI SOSYAL DESTEK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Hatırlanacağı gibi, araştırmanın yedi, sekiz, dokuz ve onuncu soruları;

- *Çocukların algıladıkları sosyal destek, eşler arası evlilik niteliği açısından (çatışmasız-çatışmalı-boşanmış) bir fark göstermekte midir? Gösteriyorsa, bu fark ne yöndedir?*
- *Çocukların algıladıkları sosyal destek, cinsiyet açısından (erkek-kız) bir fark göstermekte midir? Gösteriyorsa, bu fark ne yöndedir?*
- *Çocukların algıladıkları sosyal destek, yaş grupları açısından (10-13-16 yaş) bir fark göstermekte midir? Gösteriyorsa, bu fark ne yöndedir?*
- *Çocukların algıladıkları sosyal destek üzerinde, eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş grupları değişkenlerinin anlamlı ortak etkileri var mıdır?” şeklinde idi.*

Bu sorulara cevap oluşturmak üzere “Çocuklar ve Ergenler İçin Sosyal Destek Ölçeği”nden elde edilen Sosyal Destek Toplam puanlarının, eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş gruplarına göre ortalama ve standart kaymaları hesaplanmış ve Tablo 3.22’de özetlenmiştir (Çocuklar ve Ergenler İçin Sosyal Destek Ölçeği, diğer kendini değerlendirme ölçekleri gibi, 5 yaş grubuna uygulanmadığı için, 5 yaş grubu analiz dışında bırakılmıştır).

Ayrıca, Sosyal Destek Toplam puanlarının, cinsiyete göre ortalama ve standart kayma değerleri Tablo 3.23’de; yaş gruplarına göre ortalama ve standart kayma değerleri ise, Tablo 3.24’de verilmiştir.

Tablo 3.22 Eşler Arası Evlilik Niteliği, Cinsiyet ve Yaş Grupları Değişkenlerine Göre Sosyal Destek Toplam Puanları Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ (A)	CİNSİYET (B)	YAŞ GRUPLARI (C)	SOSYAL DESTEK TOPLAM PUANLARI	GENEL
ÇATIŞMASIZ (a ₁)	ERKEK (b ₁)	10 YAŞ (c ₂)	X = 80.58 n = 19 S = 10.34	X = 80.79
		13 YAŞ (c ₃)	X = 79.78 n = 9 S = 11.53	
		16 YAŞ (c ₄)	X = 78.32 n = 19 S = 10.77	
	KIZ (b ₂)	10 YAŞ (c ₂)	X = 82.00 n = 21 S = 12.81	S = 10.63
		13 YAŞ (c ₃)	X = 82.42 n = 12 S = 10.26	
		16 YAŞ (c ₄)	X = 82.30 n = 10 S = 6.04	
ÇATIŞMALI (a ₂)	ERKEK (b ₁)	10 YAŞ (c ₂)	X = 83.23 n = 13 S = 9.14	X = 76.23
		13 YAŞ (c ₃)	X = 66.71 n = 14 S = 10.16	
		16 YAŞ (c ₄)	X = 69.67 n = 3 S = 8.74	
	KIZ (b ₂)	10 YAŞ (c ₂)	X = 87.70 n = 10 S = 10.51	S = 13.71
		13 YAŞ (c ₃)	X = 74.13 n = 15 S = 18.42	
		16 YAŞ (c ₄)	X = 75.39 n = 18 S = 10.83	
BOŞANMIŞ (a ₃)	ERKEK (b ₁)	10 YAŞ (c ₂)	X = 67.60 n = 5 S = 10.60	X = 75.72
		13 YAŞ (c ₃)	X = 78.43 n = 7 S = 11.44	
		16 YAŞ (c ₄)	X = 66.29 n = 7 S = 8.24	
	KIZ (b ₂)	10 YAŞ (c ₂)	X = 83.00 n = 11 S = 13.14	S = 13.46
		13 YAŞ (c ₃)	X = 73.71 n = 17 S = 15.14	
		16 YAŞ (c ₄)	X = 81.71 n = 7 S = 10.42	
			GENEL	X = 78 S = 12.62 n = 217

Tablo 3.23 Cinsiyet Değişkenine Sosyal Destek Toplam Puanları Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

CİNSİYET (B)	SOSYAL DESTEK TOPLAM PUANLARI			
	GENEL	EŞLER ARASI	EVLİLİK	NİTELİĞİ
		ÇATIŞMASIZ (a ₁)	ÇATIŞMALI (a ₂)	BOŞANMIŞ (a ₃)
ERKEK (b ₁)	X = 76.18 n = 96 S = 11.65	X = 79.51 n = 47 S = 10.56	X = 74.17 n = 30 S = 12.32	X = 71.11 n = 19 S = 11.16
KIZ (b ₂)	X = 79.44 n = 121 S = 13.20	X = 82.19 n = 43 S = 10.66	X = 77.67 n = 43 S = 14.56	X = 78.23 n = 35 S = 14.07

Tablo 3.24 Yaş Grupları Değişkenine Göre Sosyal Destek Toplam Puanları Üzerindeki Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

YAŞ GRUPLARI (C)	SOSYAL DESTEK TOPLAM PUANLARI			
	GENEL	EŞLER ARASI	EVLİLİK	NİTELİĞİ
		ÇATIŞMASIZ (a ₁)	ÇATIŞMALI (a ₂)	BOŞANMIŞ (a ₃)
10 YAŞ (c ₂)	X = 81.73 n = 79 S = 11.74	X = 81.33 n = 40 S = 11.58	X = 84.91 n = 23 S = 9.73	X = 78.19 n = 16 S = 14.12
13 YAŞ (c ₃)	X = 75.07 n = 74 S = 14.20	X = 81.29 n = 21 S = 10.63	X = 70.55 n = 29 S = 15.22	X = 75.08 n = 24 S = 14.09
16 YAŞ (c ₄)	X = 76.77 n = 64 S = 10.62	X = 79.69 n = 29 S = 9.49	X = 74.57 n = 21 S = 10.56	X = 74.00 n = 14 S = 12.06

Eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş grupları değişkenlerine göre, deneklerin Sosyal Destek düzeylerinin nasıl değiştiğini belirlemek amacıyla Toplam Sosyal Destek puanlarına $3 \times 2 \times 3$ {Eşler Arası Evlilik Niteliği (A): çatışmasız - çatışmalı - boşanmış; Cinsiyet (B): erkek - kız; Yaş Grupları (C): 10 - 13 - 16 yaş} faktörlü desene uygun Varyans Analizi uygulanmıştır. İlgili ortalama değerleri Tablo 3.22’de verilen bu analizin sonuçları Tablo 3.25’de özetlenmiştir.

Tablo 3.25 Eşler Arası Evlilik Niteliği, Cinsiyet ve Yaş Grupları Değişkenlerinin Sosyal Destek Toplam Puanları Üzerindeki Etkilerine İlişkin ANOVA Sonuçları

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
A	1004.89	2	502.45	3.60*
B	890.72	1	890.72	6.38**
C	1465.10	2	732.55	5.25**
A x B	264.74	2	132.37	0.95
A x C	1866.95	4	466.74	3.34*
B x C	255.72	2	127.86	0.92
A x B x C	983.04	4	245.76	1.76
HATA	27771.35	199	139.56	
TOPLAM	34392.99	216	159.23	

* $p < .05$

** $p < .01$

A : eşler arası evlilik niteliği B : cinsiyet C : yaş grupları

Tablo 3.25'den izlenebileceği gibi, Sosyal Destek Toplam puanları üzerinde Eşler Arası Evlilik Niteliği, Cinsiyet ve Yaş Grupları temel etkileri anlamlı bulunmuştur. Eşler arası evlilik niteliği değişkeni temel etkisinin anlamlı olması ($F = 3.60$; $p < .05$; s.d. = 2 ve 216), bu değişkenin düzeylerinin ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğunu göstermektedir (Bkz. Tablo 3.22). İlgili farkların kaynağını bulmak amacıyla uygulanan Tukey Çoklu Karşılaştırma Testine göre de (Bkz. Tablo 3.26), ebeveynleri çatışmalı deneklerin ortalaması ($X = 76.23$), ebeveynleri çatışmasız deneklerin ortalamasından ($X = 80.79$) anlamlı olarak daha düşük bulunmuştur ($q = 3.35$; $p < .05$; s.d. = 3 ve 199). Ebeveynleri boşanmış deneklerin ortalaması ($X = 75.72$), ebeveynleri çatışmasız deneklerin ortalamasından ($X = 80.79$) anlamlı olarak daha düşük bulunmuştur ($q = 3.73$; s.d. = 3 ve 199; $p < .05$). Ancak, ebeveynleri çatışmalı deneklerin ortalaması ($X = 76.23$) ile ebeveynleri boşanmış deneklerin ortalaması ($X = 75.72$) arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Tablo 3.26 Eşler Arası Evlilik Niteliği (A) Temel Etkisiyle İlgili Tukey Test Sonuçları

	a_1	a_2	a_3
a_1	-	3.35*	3.73*
a_2		-	
a_3			-

** $p < .05$

a_1 = çatışmasız
 a_2 = çatışmalı
 a_3 = boşanmış

Cinsiyet temel etkisinin anlamlı olması ($F = 6.38$; $p < .01$; s.d. = 1 ve 216), farklı cinsiyete sahip deneklerin toplam sosyal destek puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğunu göstermektedir (Bkz. Tablo 3.23). Buna göre, erkek deneklerin ortalaması ($X = 76.18$), kız deneklerin ortalamasından ($X = 79.44$) anlamlı olarak daha düşük bulunmuştur.

Yaş grupları temel etkisinin anlamlı olması ($F = 5.25$; $p < .01$; s.d. = 2 ve 216) ise, farklı yaş gruplarından gelen deneklerin toplam sosyal destek puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğunu göstermektedir (Bkz. Tablo 3.24). İlgili farkların kaynağını bulmak amacıyla uygulanan Tukey Çoklu Karşılaştırma Testine göre de (Bkz. Tablo 3.27), 13 yaş grubu deneklerin ortalaması ($X = 75.07$), 10 yaş grubu deneklerin ortalamasından ($X = 81.73$) anlamlı olarak daha düşük bulunmuştur ($q = 4.90$; $p < .01$; s.d. = 3 ve 199). 16 yaş grubu deneklerin ortalaması ($X = 76.77$), 10 yaş grubu deneklerin ortalamasından ($X = 81.73$) anlamlı olarak daha düşük bulunmuştur ($q = 3.65$; $p < .05$; s.d. = 3 ve 199). Ancak, 13 yaş grubu deneklerin ortalaması ($X = 75.07$) ile 16 yaş grubu deneklerin ortalaması ($X = 76.77$) arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Tablo 3.27 Yaş Grupları (C) Temel Etkisiyle İlgili Tukey Test Sonuçları

	c ₂	c ₃	c ₄
c ₂	-	4.90**	3.65*
c ₃		-	
c ₄			-

* $p < .05$

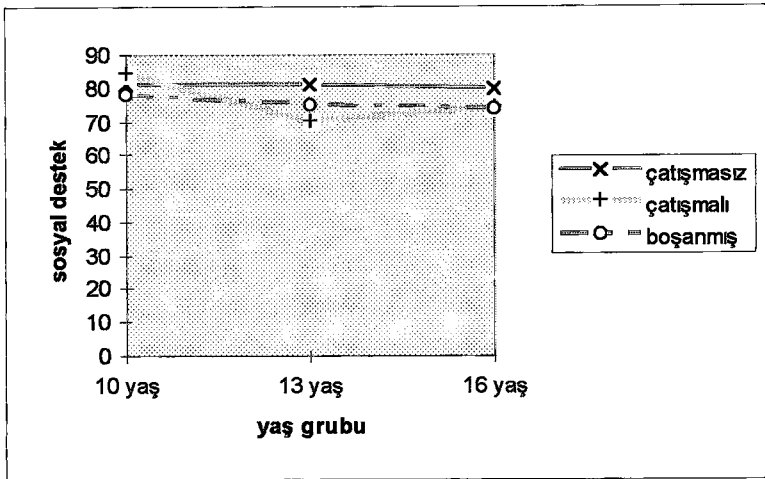
** $p < .01$

c₂ = 10 yaş

c₃ = 13 yaş

c₄ = 16 yaş

Yine Tablo 3.25'den izlenebileceği gibi, eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş grupları temel etkilerinin yanısıra; aynı analizde, eşler arası evlilik niteliği x yaş grupları ortak etkisi de anlamlı bulunmuştur ($F = 3.34$; $p < .05$; s.d. = 4 ve 216). Eşler arası evlilik niteliği x yaş grubu ortak etkisini oluşturan ortalamalar Şekil 3.3'de gösterilmiştir.

Şekil 3.3 Eşler Arası Evlilik Niteliği x Yaş Grupları Ortak Etkisi

Şekil 3.3’de gösterilen eşler arası evlilik niteliği x yaş grupları ortak etkisinin doğasına açıklık kazandırmak amacıyla uygulanan Tukey Çoklu Karşılaştırma Testi sonucunda (Ortalamalar için, Bkz. Tablo 3.24; Tukey test sonuçları için, Bkz. Tablo 3.28), ebeveynleri çatışmalı 13 yaş grubu deneklerin ortalamasının ($X = 70.55$), ebeveynleri çatışmalı 10 yaş grubu deneklerin ortalamasından ($X = 84.91$) anlamlı olarak daha düşük olduğu ($q = 5.70$; $p < .01$; s.d. = 4 ve 199); yine ebeveynleri çatışmalı 13 yaş grubu deneklerin ortalamasının ($X = 70.55$), ebeveynleri çatışmasız 10 yaş grubu deneklerin ortalamasından ($X = 81.33$) anlamlı olarak daha düşük olduğu ($q = 4.28$; $p < .05$; s.d. = 4 ve 199); benzer şekilde, ebeveynleri çatışmalı 13 yaş grubu deneklerin ortalamasının ($X = 70.55$), ebeveynleri çatışmasız 13 yaş grubu deneklerin ortalamasından ($X = 81.29$) anlamlı olarak daha düşük olduğu ($q = 4.26$; $p < .05$; s.d. = 4 ve 199) ve ebeveynleri çatışmalı 13 yaş grubu deneklerin ortalamasının ($X = 70.55$), ebeveynleri çatışmasız 16 yaş grubu deneklerin ortalamasından ($X = 79.69$) anlamlı olarak daha düşük olduğu ($q = 3.63$; $p < .05$; s.d. = 4 ve 199) bulunmuştur. Bunlara ek olarak, ebeveynleri çatışmalı 16 yaş grubu deneklerin ortalamasının ($X = 74.57$), ebeveynleri çatışmalı 10 yaş grubu deneklerin ortalamasından ($X = 84.91$) anlamlı olarak daha düşük olduğu ($q = 4.10$; $p < .05$; s.d. = 4 ve 199); ebeveynleri boşanmış 16 yaş grubu deneklerin ortalamasının ($X = 74$), ebeveynleri çatışmalı 10 yaş grubu deneklerin ortalamasından ($X = 84.91$)

anlamlı olarak daha düşük olduğu ($q = 4.33$; $p < .05$; s.d. = 4 ve 199) ve ebeveynleri boşanmış 13 yaş grubu deneklerin ortalamasının ($X = 75.08$), ebeveynleri çatışmalı 10 yaş grubu deneklerin ortalamasından ($X = 84.91$) anlamlı olarak daha düşük olduğu ($q = 3.90$; $p < .05$; s.d. = 4 ve 199) bulunmuştur. Diğer ikili karşılaştırmalar ise, anlamlı düzeyde sonuç vermemiştir.

Tablo 3.28 Eşler Arası Evlilik Niteliği x Yaş Grupları (A x C) Ortak Etkisiyle İlgili Tukey Testi Sonuçları

	a_1c_2	a_1c_3	a_1c_4	a_2c_2	a_2c_3	a_2c_4	a_3c_2	a_3c_3	a_3c_4
a_1c_2	-								
a_1c_3		-							
a_1c_4			-						
a_2c_2				-					
a_2c_3	4.28*	4.26*	3.63*	5.70**	-				
a_2c_4				4.10*		-			
a_3c_2							-		
a_3c_3				3.90*				-	
a_3c_4				4.33*					-

* $p < .01$
 ** $p < .05$

a_1c_2 : çatışmasız - 10 yaş
 a_1c_3 : çatışmasız - 13 yaş
 a_1c_4 : çatışmasız - 16 yaş

a_2c_2 : çatışmalı - 10 yaş
 a_2c_3 : çatışmalı - 13 yaş
 a_2c_4 : çatışmalı - 16 yaş

a_3c_2 : boşanmış - 10 yaş
 a_3c_3 : boşanmış - 13 yaş
 a_3c_4 : boşanmış - 16 yaş

Tablo 3.25'den izlenebileceği gibi, eşler arası evlilik niteliği x cinsiyet ($F = 0.95$), cinsiyet x yaş grupları ($F = 0.92$) ve eşler arası evlilik niteliği x cinsiyet x yaş grupları ($F = 1.76$) ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır.

III.V DİĞER BULGULAR

Buraya kadar, Giriş Bölümü sonunda yer alan “Araştırmanın Amacı” başlıklı alt bölümde sıralanan sorulara cevap olduğu düşünülen bulgular, bu soruların sırasına uygun olarak verilmiştir. Ancak, bunlara ek olarak, araştırma verileri üzerinde yapılan bazı ek analizlerin sonuçlarının da özetlenmesine, konuyla ilgilenecek araştırmacılara yardım amacıyla gerek duyulmuş ve bunlara ilişkin bulgular izleyen alt bölümlerde sunulmuştur.

III.V.I EVLİLİKTE UYUM TESTİ ile COCUKLARDAKİ DAVRANIS ve UYUM PROBLEMLERİ ARASINDAKİ İLİSKİYLE İLGİLİ BULGULAR

Araştırmada, çocukların davranış ve uyum problemlerini belirlemede kullanılan ölçeklerden aldıkları puanlarla, annelerin kendi evliliklerinin niteliğini belirlemede kullanılan “Evlilikte Uyum Testinden (EUT)” elde edilen puanlar arasında bir ilişki olup olmadığını göstermek amacıyla bir analiz gerçekleştirilmiştir. Bilindiği gibi, EUT, boşanmış gruba uygulanmamıştır. Bu nedenle, buradaki ilişkiler geri kalan 352 denekten toplanan veriler esas alınarak incelenmiştir. Bu amaç çerçevesinde ÇDDÖ Toplam Problem, Depresyon ve Kaygı puanları ile EUT’den elde edilen puanlar arasındaki korelasyonlar incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 3.29’da özetlenmiştir.

Tablo 3.29 Çocuklardaki Davranış ve Uyum Problemleri ile EUT Puanları Arasındaki İlişkiye Yönelik Pearson Korelasyonları

	TOPLAM PROBLEM (ÇDDÖ)	DEPRESYON	KAYGI
EVLİLİKTE UYUM PUANI (EUT)	- .267**	- .196**	- .143*

* $p < .05$

** $p < .01$

Tablo 3.29'dan görülebileceği gibi, EUT'den elde edilen puanlar ile çocukların depresyon ve kaygı puanları arasındaki korelasyonlar 252 serbestlik derecesinde ve yine EUT puanları ile toplam problem puanları arasındaki korelasyon ise 350 serbestlik derecesinde en az $p < .05$ düzeyde anlamlıdır. Buna göre, evlilik uyumu azaldıkça, çocuklardaki davranış ve uyum problemleri gerek kendini değerlendirme ölçümlerinde, gerekse anne değerlendirmelerinde artmaktadır.

II.V.II EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ, CİNSİYET ve YAŞ GRUPLARI DEĞİŞKENLERİNE GÖRE ÇDDÖ ALT ÖLÇEK PUANLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Çocuklardaki davranış ve uyum problemlerine ilişkin bilgileri toplamada kullanılan ÇDDÖ'nün alt ölçeklerinden elde edilen puanların eşler arası evlilik niteliğine göre ortalama ve standart kaymaları hesaplanmış ve Tablo 3.30'da özetlenmiştir.

Eşler arası evlilik niteliği değişkenine göre, Tablo 3.30'da özetlenen ÇDDÖ Alt Ölçek puan ortalamaları tek-yönlü ANOVA tekniğiyle tek tek karşılaştırılmıştır. Uygulanan bu 16 ayrı ANOVA'da Somatik Yakınmalar ($F = 2.47$) ve Cinsiyet Problemleri ($F = 2.45$) dışında, tüm alt ölçeklerde Eşler Arası Evlilik Niteliği değişkenine göre anlamlı olarak fark bulunmuştur. Bu farkların hemen hemen tamamında ebeveynleri çatışmasız denekler, ebeveynleri çatışmalı ve boşanmış deneklerden daha düşük puanlar almışlardır. Bu farkların da bazıları Tukey sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlıdır. Tüm bu analizlere ilişkin Tablolar sırasıyla Ek 9'da özetlenmiştir.

Tablo 3.30 Eşler Arası Evlilik Niteliği Değişkenine Göre ÇDDÖ Alt Ölçek Puanlarının Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

ÇDDÖ ALT ÖLÇEKLERİ		EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ		
		ÇATIŞMASIZ	ÇATIŞMALI	BOŞANMIŞ
Toplam Yeterlik	X= S=	18.08 2.69	16.19 3.10	16.70 3.54
Etkinlik	X= S=	6.19 1.79	5.36 2.02	5.93 1.98
Okul	X= S=	5.38 0.74	5.07 0.84	4.78 1.04
Sosyallik	X= S=	6.47 1.56	5.83 1.59	6.12 2.02
İçe Yönelim	X= S=	6.59 4.97	9.24 5.79	9.16 6.37
Anksiyete/ Depresyon	X= S=	3.87 3.03	5.45 3.35	4.86 3.53
Somatik Yakınmalar	X= S=	0.99 1.63	1.44 1.95	1.54 2.06
Sosyal İçe Çekilme	X= S=	1.77 1.67	2.50 2.10	2.94 2.61
Dışa Yönelim	X= S=	5.99 5.34	9.06 6.73	9.96 8.12
Suça Yönelik Davranışlar	X= S=	0.97 1.26	1.32 1.50	1.86 2.20
Saldırgan Davranışlar	X= S=	5.02 4.52	7.74 5.72	8.10 6.25
Dikkat Problemleri	X= S=	2.82 2.19	4.12 2.69	4.70 3.34
Sosyal Problemler	X= S=	1.08 1.37	1.60 1.45	1.67 2.02
Cinsiyet Problemleri	X= S=	0.18 0.46	0.46 1.16	0.59 1.34
Düşünce Problemleri	X= S=	0.63 0.77	1.01 1.19	1.43 1.52
TOPLAM PROBLEM	X= S=	20.36 13.14	29.59 15.86	31.36 19.20

Buna ek olarak, ÇDDÖ alt ölçek puanları, eşler arası evlilik niteliği değişkeni dikkate alınmaksızın, cinsiyet ve yaş grupları değişkenlerine göre tüm deneklerin verileri esas alınarak karşılaştırılmıştır. Bu amaç çerçevesinde, ÇDDÖ alt ölçeklerinden elde edilen puanların cinsiyete göre ortalama ve standart kaymaları hesaplanmış ve Tablo 3.31’de özetlenmiştir.

Cinsiyet değişkenine göre, Tablo 3.31’de özetlenen ÇDDÖ Alt Ölçek puan ortalamaları t-test tekniğiyle tek tek karşılaştırılmış ve sonuçta, Etkinlik ($t = 2.34$; $p < .05$; s.d. = 414); Anksiyete/Depresyon ($t = 4.59$; $p < .01$; s.d. = 419); İçer Yönelim ($t = 3.98$; $p < .01$; s.d. = 419) ve Somatik Yakınmalar ($t = 2.73$; $p < .01$; s.d. = 419) dışında kalan diğer alt ölçek puanları arasındaki farkın anlamlı olmadığı görülmüştür. Anlamlı olan farklara göre ise, erkek deneklerin etkinlik puanları, kız deneklerden yüksekken; kız deneklerin anksiyete/depresyon, içer yönelim ve somatik yakınma puanları, erkek deneklerden yüksektir.

Tablo 3.31 Cinsiyet Değişkenine Göre ÇDDÖ Alt Ölçek Puanlarının Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

ÇDDÖ ALT ÖLÇEKLERİ	CİNSİYET	
	ERKEK	KIZ
Toplam Yeterlik X = S =	17.42 2.99	16.80 3.11
Etkinlik X = S =	6.02 1.94	5.56 2.01
Okul X = S =	5.02 0.88	5.19 0.82
Sosyallik X = S =	6.23 1.67	5.98 1.71
İçe Yönelim X = S =	6.91 5.22	9.10 5.98
Anksiyete/ Depresyon X = S =	3.85 3.04	5.30 3.38
Somatik Yakınmalar X = S =	0.99 1.42	1.47 2.08
Sosyal İçe Çekilme X = S =	2.14 2.14	2.47 2.17
Dışa Yönelim X = S =	8.57 6.84	7.94 6.64
Suça Yönelik Davranışlar X = S =	1.49 1.67	1.20 1.51
Saldırgan Davranışlar X = S =	7.08 5.65	6.87 5.76
Dikkat Problemleri X = S =	3.99 2.81	3.66 2.69
Sosyal Problemler X = S =	1.36 1.50	1.56 1.66
Cinsiyet Problemleri X = S =	0.33 0.79	0.38 0.99
Düşünce Problemleri X = S =	0.87 1.13	1.03 1.17
TOPLAM PROBLEM X = S =	25.63 15.90	27.53 16.72

Tablo 3.32 Yaş Grupları Değişkenine Göre ÇDDÖ Alt Ölçek Puanlarının Ortalama ve Standart Kayma Değerleri

ÇDDÖ ALT ÖLÇEKLERİ		YAŞ GRUPLARI			
		5 YAŞ	10 YAŞ	13 YAŞ	16 YAŞ
Toplam Yeterlik	X= S=	- -	17.08 3.04	16.94 3.09	17.23 3.10
Etkinlik	X= S=	4.93 2.17	6.08 1.71	6.29 1.85	5.87 1.91
Okul	X= S=	- -	5.20 0.75	4.87 0.89	5.27 0.86
Sosyallik	X= S=	5.52 1.66	6.21 1.70	6.27 1.71	6.48 1.55
İçe Yönelim	X= S=	6.51 4.69	8.07 5.67	9.41 6.02	8.57 5.71
Anksiyete/ Depresyon	X= S=	4.13 3.15	4.71 3.29	5.17 3.36	4.53 3.38
Somatik Yakınmalar	X= S=	0.57 1.07	1.29 1.72	1.59 2.13	1.66 2.06
Sosyal İçe Çekilme	X= S=	1.86 1.82	2.14 2.10	2.78 2.16	2.60 2.48
Dışa Yönelim	X= S=	10.91 6.37	7.67 6.63	8.50 7.08	5.43 5.65
Suç Yönelik Davranışlar	X= S=	1.81 1.48	1.18 1.50	1.36 1.75	0.95 1.53
Saldırgan Davranışlar	X= S=	9.11 5.41	6.49 5.51	7.14 5.70	4.80 4.45
Dikkat Problemleri	X= S=	3.79 2.14	4.09 2.59	4.34 2.95	2.95 3.17
Sosyal Problemler	X= S=	1.80 1.42	1.72 1.86	1.56 1.62	0.68 1.07
Cinsiyet Problemleri	X= S=	0.48 1.10	0.22 0.60	- -	2.00 0.
Düşünce Problemleri	X= S=	1.01 1.11	0.89 1.17	1.13 1.25	0.79 1.06
TOPLAM PROBLEM	X= S=	29.46 14.96	26.58 15.93	28.74 17.83	21.13 15.71

Son olarak da, ÇDDÖ'nün alt ölçeklerinden elde edilen puanların, yaş gruplarına göre ortalama ve standart kaymaları hesaplanmış ve Tablo 3.32'de özetlenmiştir.

Yaş grupları değişkenine göre, Tablo 3.32'de özetlenen ÇDDÖ Alt Ölçek puan ortalamaları tek-yönlü ANOVA tekniğiyle tek tek karşılaştırılmıştır. Uygulanan bu 16 ayrı ANOVA'da Anksiyete/Depresyon ($F = 1.80$), Toplam Yeterlik ($F = 0.22$), Cinsiyet Problemleri ($F = 4.19$) ve Düşünce Problemleri ($F = 1.67$) dışında, tüm alt ölçeklerde Yaş Grupları değişkenine göre anlamlı olarak fark bulunmuştur. Bu farklardan saldırgan davranışlar, suça yönelik davranışlar, dışa yönelim, sosyal problemler ve toplam problem puanlarında 5 yaşındaki çocuklar, diğer yaş grubundakilerden anlamlı olarak daha yüksek puanlar alırlarken; dikkat problemleri, içe yönelim ve sosyal içe çekilme puanlarında 13 yaşındaki çocukların; etkinlik, okul, sosyallik ve somatik yakınma puanlarında ise, 16 yaşındaki çocukların diğer yaş grubundakilerden anlamlı olarak daha yüksek puanlar aldıkları görülmüştür. Bu farkların da bazıları Tukey sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlıdır. Tüm bu analizlere ilişkin Tablolar sırasıyla Ek 10'da özetlenmiştir.

BÖLÜM IV

TARTIŞMA

Anımsanacağı gibi bu araştırmanın amacı, evli ve çatışmasız bir ilişkisi olan anne-babaların çocukları ile evli ve anne-baba çatışmasının yaşandığı bir aile ortamında yaşayan çocuklar ve boşanmış anne-babaların çocuklarının gösterdikleri davranış ve uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek düzeylerinde bir farklılık olup olmadığını bir Türk örnekleminde belirlemek; aynı zamanda, bu problemlerin gelişimsel olarak çocuğun yaşı ve cinsiyetine göre değişip değişmediğini ortaya çıkarmaktı.

Bu amaç çerçevesinde, 10 - 13 - 16 yaşlarındaki 308 kız ve erkek deneğe depresyon (Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği), kaygı (Çocuklar İçin Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri, Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri) ve sosyal destek (Çocuklar ve Ergenler İçin Sosyal Destek Ölçeği) ölçekleri uygulanmıştır. Bunun ardından, deneklerin annelerine, evliliklerindeki çatışma düzeyini belirlemek amacıyla 'Evlilikte Uyum Ölçeği' ve çocuklarının davranış ve uyum problemleri gösterip-göstermediklerini belirlemek amacıyla da '4-18 Yaş Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği' uygulanmıştır. Araştırmada 5 yaş grubu için seçilen 113 deneğe, yaşlarının uygun olmamasından dolayı herhangi bir ölçek uygulaması yapılmamış, ancak bu gruptaki gelişimsel durumu da gözlemek amacıyla, annelerine, diğer yaş gruplarına uygulanan ölçekler uygulanmıştır.

Birinci bölümde konuyla ilgili görüş ve çalışmalar kısaca gözden geçirilmiş, yanıtlanması amaçlanan sorular belirlenmiştir. İkinci bölümde, yapılan görgül çalışma, üçüncü bölümde ise söz konusu görgül çalışmanın bulguları anlatılmıştır. Bu bölümde ise elde edilen bulguların tartışılması ve yorumlanması yapılmıştır. Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgular, çocuklardaki davranış ve uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek değişkenleri bağlamında iki bölümde tartışılmıştır.

IV.I COCUKLARDAKİ DAVRANIŞ ve UYUM PROBLEMLERİNE İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI

Hatırlanabileceği gibi, bu araştırmanın bağımlı değişkenlerinden birini oluşturan ‘Çocuklarda gözlenen davranış ve uyum problemleri’, annelerin değerlendirmeleri sonucu elde edilen *toplam problem* puanları ile çocukların kendilerini değerlendirmeleri sonucu elde edilen *kaygı* ve *depresyon* puanları olmak üzere üç farklı ölçek aracılığıyla belirlenmiştir.

Elde edilen bulguların ışığı altında, çocukların *toplam problem* (Bkz. Tablo 3.4) ve *kaygı* (Bkz. Tablo 3.18) düzeylerinde eşler arası evlilik niteliğine bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma olduğu görülürken; *depresyon* (Bkz. Tablo 3.14) düzeylerinde anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür. Toplam problem ve kaygı düzeylerinde görülen anlamlı farklılaşma, çatışmalı ve boşanmış anne-babaların çocuklarının toplam problem ve kaygı düzeylerinin, çatışmasız anne-babaların çocuklarına oranla daha yüksek olduğu yönündedir. Buna ek olarak anlamlı olmamakla beraber, çatışmalı ve boşanmış anne-babaların çocuklarının depresyon düzeylerinin de, çatışmasız anne-babaların çocuklarına oranla biraz daha yüksek olduğu gözlenmiştir.

Anılan bulgu, ilgili araştırmaların bulgularını büyük oranda desteklemektedir. Konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalarda, çatışmasız anne-babaların çocuklarına oranla, çatışmalı anne-babaların çocuklarında uyum problemlerinin daha fazla görüldüğü (Hess & Camara 1979; Peterson & Zill 1986; Long & Forehand 1987; Mechanic & Hansell 1989; Grynych & Fincham 1990; Amato 1993), ebeveynler arasındaki gerek fiziksel gerekse sözel saldırganlığın, çocuklar tarafından model alındığı ve bu tür ortamlarda yetişen çocukların fikir birliği olunmayan durumlarda nasıl davranılacağını dolaylı yoldan ve onaylanmayan bir şekilde öğrendikleri (Tschann & ark. 1990) ve bu çocukların daha fazla duygusal ve davranış problemleri gösterdikleri (Jouriles & ark. 1988; Jenkins & Smith 1991; Weiner & ark. 1995) belirtilmektedir. Benzer şekilde, evli anne-babaların çocuklarına oranla, boşanmış anne-babaların çocuklarında daha fazla uyum problemlerinin görüldüğü (Hodges & ark. 1984; Demo & Acock 1988; Emery 1988; Kelly 1988; Zaslow 1988; 1989; Fauber & ark. 1990; Featherstone & ark. 1993; Tschann & ark. 1990; Abelson & Saayman 1991; Studer 1993), sözü edilen çocukların daha fazla düşmanlık, saldırganlık ve kaygı problemleri yaşadıkları (Wyman & ark. 1985; Spigelman & ark. 1991; Bossong 1995), cinsel tutum ve davranışlarında sapmaların olduğu (Young & ark. 1993), evlilik ve evliliğe ilişkin tutumlarının olumsuz bir şekilde etkilendiği (Kalter & ark. 1985; Jennings & ark. 1991) ve cinsiyet rol gelişimlerinde sapmaların olduğu (Vess & ark. 1983; Sack 1985) belirtilmektedir. Anılan araştırmalarda, uyumlu bir ilişki içinde olan evli çiftlerin, çocuklarının uyumuna olumlu katkılarda bulundukları; çiftler arasında yaşanan çatışma ve boşanmanın ise, çocukları olumsuz bir şekilde etkilediği belirtilmektedir.

Öte yandan, konuyla ilgili olarak yapılan 12 yıllık boylamsal bir çalışma sonucunda, anne-baba çatışmasının çok fazla olduğu ailelerde yetişen çocukların, anne-babaları birlikte yaşamak yerine boşanmayı tercih ettiklerinde, bunların daha sağlıklı yetişkinler oldukları bildirilmektedir (Amato, Loomis & Booth 1995). Benzeri görüş ve bulgulara ülkemizde daha önce yapılan bazı çalışmalarda da rastlanmaktadır (akmaklı 1992b; Arıkan 1996).

Ayrıca, kültürümüzde toplumsal ve dinsel değer yargılarına bağlı olarak boşanma oranları çok düşük düzeylerde olup, özellikle anne konumundaki kadınlarımızca en son çare olarak düşünülmektedir (Arıkan 1996). Nitekim Gökçe ve arkadaşları (1993) da araştırmalarının sonunda boşanmanın ancak “çok mutsuz olma” durumunda genel kabul gördüğünü bildirmişlerdir. Bu doğrultuda boşanma güçlüğünden dolayı ülkemizde evlilik çatışmasının giderek daha yoğun yaşanabileceği ve bunun da çocukların daha çok problem davranışlar göstermesine neden olabileceği beklenebilir. Bu araştırmada ise, evli ancak çatışmalı anne-babaların çocukları ile boşanmış anne-babaların çocukları arasında, gösterdikleri davranış ve uyum problemleri açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu bulgu, ülkemizde boşanmanın, değer yargıları çerçevesinde getirdiği olumsuzlukların, boşanmayla kavuşulması beklenen rahatlamının yerini aldığı ve çocuklar üzerinde yeni olumsuzluklar yarattığı şeklinde yorumlanabilir. Toplumumuzda boşanma sonucu ortaya çıkan söz konusu olumsuzluklar, (a) özellikle annelerin boşanma sonrasında ekonomik problemlerle karşı karşıya kalmaları; (b) çiftler dışında üçüncü şahısların evlilik ilişkisi ve boşanma kararına müdahalede bulunmaları ki, bu tür müdahaleler çoğu zaman eşler arasında çözümlenebilecek problemleri daha da karmaşık bir hale getirebilmekte ve bunların çözümünü zorlaştırabilmektedir ve (c) boşanma sonrası da eşler arasındaki olumsuz ilişkinin devam etmesi olabilir.

Bu araştırmadan elde edilen ‘çatışmalı-boşanmış’ farksızlığı, yabancı literatürdeki bulgularla ilk bakışta çelişkili görülebilir (Chess & ark. 1983; Long & ark. 1987; Mechanic & Hansell 1989; Amato 1991a; Garber 1991; Jennings & ark. 1991). Ancak, kültür farklılığını esas alan açıklamalar geçerli olmasa bile, anılan araştırmalar ile bu araştırma arasında bazı yöntem farklılıkları olduğu da dikkate alınmalıdır. Anılan araştırmalarda, gerek evli gerekse boşanmış ebeveynler arasındaki çatışma düzeylerine bakılmış; ayrıca bu araştırmaların bazılarında da, ebeveynler arasındaki çatışma düzeyi çocukların değerlendirmelerine bağlı olarak (Mechanic & Hansell 1989; Garber 1991; Jennings & ark. 1991) belirlenmiştir. Oysa bu araştırmada, ebeveynler arasındaki çatışma düzeyi annelerin değerlendirmeleri sonucu belirlenirken, boşanmış ebeveynler

arasındaki çatışma düzeyine bakılmamıştır. Dolayısıyla araştırmalar arasındaki yöntem açısından var olan farklılıklar dikkate alındığında bu türden bir çelişkiden söz edilemeyeceği görülmektedir.

Bu araştırmanın temel amacı eşler arası evlilik niteliğinin çocuklardaki davranış ve uyum problemleri üzerinde bir farklılık yaratıp yaratmadığını ortaya çıkarmak olduğu için, esas olarak eşler arası evlilik niteliğinin yaş ve cinsiyet değişkenleriyle ortak etkiler gösterip göstermediği üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın istatistiksel analizinde, eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş değişkenlerinin ikili ve üçlü ortak etkileri de incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, çocukların *toplam problem* düzeyleri üzerinde eşler arası evlilik niteliği ile cinsiyet arasındaki ortak etki anlamlı bulunurken (Bkz. Tablo 3.6); çocukların *depresyon* düzeyleri üzerinde, eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş grupları arasındaki ortak etki anlamlı bulunmuştur (Bkz. Tablo 3.14). Öte yandan, çocukların *kaygı* düzeyleri üzerinde hiç bir ortak etkinin anlamlı sonuç vermediği görülmüştür (Bkz. Tablo 3.18).

Toplam problem düzeyi üzerindeki eşler arası evlilik niteliği-cinsiyet ortak etkisi, çatışmasız anne-babaların kız ve erkek çocuklarının, hem çatışmalı hem de boşanmışların kız ve erkek çocuklarına oranla daha az toplam probleme sahip olduklarını göstermiştir. Ancak boşanmış anne-babaların kızlarında ortaya çıkan farkın anlamlılık düzeyine ulaşmadığı görülmüştür. Literatürde genel olarak, boşanmış ve evli anne-babaların çocukları ile çatışmalı ve çatışmasız anne-babaların çocukları arasındaki farklılıklara bakılmış; ancak, üç farklı anne-baba evlilik niteliği ile birlikte cinsiyet değişkeninin de bir arada değerlendirildiği herhangi bir araştırma bulgusuna rastlanmamıştır. Bu çerçevede, araştırmadan elde edilen, çatışmasız anne-babaların kız ve erkek çocuklarının toplam problem düzeylerinin, diğer gruplardan düşük olduğu yönündeki bulgu, Byrd (1982)'ın bulgularını destekler niteliktedir. Bryd (1982)'a

göre, anne-baba arası çatışma ve boşanma gerek kız gerekse erkek çocukları olumsuz olarak etkilemektedir (Aktaran: Jennings & ark. 1991).

Bunlara ek olarak bu araştırmada, boşanmış anne-babaların erkek çocuklarının toplam problem düzeylerinin, hem boşanmışların kız hem de çatışmalıların erkek çocuklarına oranla daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Anılan bulgu, bu konuda yapılan araştırmaların bulgularını büyük oranda desteklemektedir. Konuyla ilgili olarak yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular, boşanmanın, erkek çocukların uyumunu olumsuz yönde daha fazla etkilediğini belirtmektedir (Jennings & ark. 1991; Studer 1993; Wadsby & Svedin 1993; Thomas & ark. 1996).

Çatışmasız anne-babaların çocuklarının, çatışmalı ve boşanmış anne-babaların çocuklarına oranla daha az davranış problemleri göstermeleri, aile içinde yaşanan huzursuzlukların genelde çocukların psikolojik uyumu üzerinde olumsuz etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Anne-baba arasında yaşanan çatışma ve boşanma her ne kadar sadece çiftleri ilgilendiren bir olay gibi görünse ve bu tür olaylar karşısında genelde çocukların etkilenmeleri engellenmeye çalışılsa da, bunda pek başarılı olunamadığı, çocukların ebeveynler arasında yaşanan bu olaylardan fazlasıyla etkilendikleri gözlenmektedir. Olaya cinsiyetler açısından bakıldığında da, araştırma bulgusu, boşanmış anne-babaların erkek çocuklarının kızlara oranla daha fazla problem davranışlar gösterdiklerini ortaya koymaktadır ki, bu da boşanmaya bağlı olarak çocuklar üzerinde uygulanan disiplinde bir azalmanın ve model alınabilecek yeterli erkek figürün olmamasının, özellikle erkek çocuklarında daha olumsuz sonuçlara neden olduğu yorumunu (Porter & O'Leary 1980; Emery & O'Leary 1984) desteklemektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi, çocukların *depresyon* düzeyleri üzerinde eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş grupları ortak etkisinin gözlenmesi, çatışmalı anne-babaların 13 yaşındaki kız çocuklarının depresyon düzeylerinin, çatışmasız anne-babaların 13 yaşındaki kız çocuklarına oranla daha yüksek olduğunu göstermiştir. Literatürde bu türden bir araştırma bulgusuna rastlanmamıştır. Ancak konuyla ilgili olarak araştırma bulguları, cinsiyet ve yaştan bağımsız olarak, çatışmalı anne-babaların çocuklarının çatışmasızlara oranla daha olumsuz değerlendirildiklerini göstermektedir (Porter & O'Leary 1980; Emery & O'Leary 1984; Jeninngs & ark. 1991). Araştırmanın ilgili bulgusu da bunu destekler niteliktedir. Buna ek olarak, sadece 13 yaş kız çocukları arasında farklılık görülmesi, bu yaştan, kız çocuklarının ergenlik dönemine rastlamasının sonucu olabileceğini düşündürmektedir. Bu dönemdeki kız çocukları gelişimlerinin doğal sonucu olarak yaşadıkları bir takım problemlere ek olarak, bir de ebeveynleri arasında uyumsuzluk algıladıklarında, daha fazla depresif belirtiler gösteriyor olabilirler.

Bilindiği gibi, bu araştırmanın temel amacı eşler arası evlilik niteliğinin çocuklardaki davranış ve uyum problemleri üzerinde bir farklılık yaratıp yaratmadığını ortaya çıkarmaktır. Dolayısıyla bizi temelde ilgilendiren bulgular, eşler arası evlilik niteliği ve bu değişkenin diğer değişkenlerle girdiği etkileşimlerdir. Nitekim buraya kadar buna yönelik bulguların tartışılması yapılmıştır. Öte yandan araştırmanın temel amacı dışında kalmakla birlikte, elde edilen bulgulardan biri de, diğer değişkenlerden bağımsız olarak çocukların *kaygı* (Bkz. Tablo 3.18) düzeylerinde cinsiyete bağlı olarak kızlar aleyhine bir farklılaşma olduğunu gözlenmesi iken; *toplam problem* (Bkz. Tablo 3.4 ve Tablo 3.6) ve *depresyon* (Bkz. Tablo 3.14) düzeylerinde böyle bir farkın olmamasıdır.

Sözü edilen bulgular bu alanda yapılan araştırma bulgularının bir kısmını desteklerken, bir kısmını desteklememektedir. Literatürde, çocukluk ve ergenlik döneminde görülen davranış ve uyum problemlerini etkileyen bir takım etkenlerin

bulunduğu, bunlardan en önemlisinin de cinsiyet etkeni olduğu belirtilmektedir (Nevid, Rathus & Greene 1994). Bu görüşe göre, erkek çocuklar, kızlara oranla bu tür problemleri geliştirme açısından daha fazla risk taşımaktadırlar (Achenbach 1982; Rutter 1989). Ancak Achenbach ve Edelbrock (1978), çocuklarda görülen davranış ve uyum problemlerinin, içe ve dışa yönelim türü davranış belirtileri olmak üzere iki kategoride değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu araştırmacıların yaptıkları bir çalışma sonucunda, dışa yönelim türü davranış belirtilerinin (örn. saldırganlık) erkek çocuklarında; içe yönelim türü davranış belirtilerinin de (örn. kaygı ve depresyon), kız çocuklarında daha fazla görüldüğü bildirilmektedir (Achenbach ve Edelbrock 1981). Harold ve Conger (1997)'in bulguları bunu destekler niteliktedir. Konuyla ilgili bir başka bulgu ise, her iki cinsiyetin de depresyon ve kaygıyı yaşadığı; fakat sosyalleşme sürecine bağlı olarak kızların problemlerini rahatlıkla yansıtabilmelerine rağmen, erkeklerin yansıtmalarına toplumsal kalıpyargılar çerçevesinde izin verilmediği şeklindedir (Oltmanns & Emery 1995). Dolayısıyla kızların, erkeklere oranla daha kaygılı ve depresif görünmeleri bundan kaynaklanıyor olabilir. Ancak bu çalışmada, cinsiyetler açısından kaygı düzeyinde fark bulunmasına karşın depresyon düzeyinde böyle bir fark ortaya çıkmamıştır.

Yukarıda belirtilen bulgulara ek olarak, araştırmada diğer değişkenlerden bağımsız olarak yaş gruplarına göre çocukların *toplam problem* (Bkz. Tablo 3.9); *depresyon* (Bkz. Tablo 3.14) ve *kaygı* (Bkz. Tablo 3.18) düzeylerinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı yani yaş temel etkisinin anlamlı olmadığı görülmüştür. Konuyla ilgili araştırma bulguları da, çocukların gösterdikleri davranış ve uyum problemlerinde yaşa bağlı olarak artma veya azalma yönünde bir değişimin olabileceğini söylemenin zor olduğunu; bunun ancak boylamsal çalışmalar yapılarak ortaya çıkarılabileceğini belirtmektedir (Achenbach 1982). Literatürde bu türden bir bulguya ise rastlanmamıştır. Bu araştırmada enlemesine-kesitsel yöntem kullanılmıştır. Bilindiği gibi, enlemesine-kesitsel yöntemin bir dezavantajı, bu yöntem kullanılarak yapılan araştırmalarda ortaya çıkan sonucun yaşa bağlı olarak mı yoksa diğer faktörlerden mi kaynaklandığını söyleyebilmenin zor olmasıdır.

Özetle anılan bulgular, anne-baba çatışması ve boşanmanın çocukların psikolojik sağlıkları üzerinde olumsuz yönde rol oynadığını, çatışmalı ve boşanmış anne-babaların çocuklarının, uyumlu bir ilişki içinde olan anne-babaların çocuklarına oranla daha fazla davranış ve uyum problemleri sergilediklerini göstermektedir. Buna ek olarak, cinsiyetler açısından var olan farklılıklara bakıldığında, kızların erkeklere oranla daha kaygılı oldukları; ancak, gelişimsel açıdan yaşa bağlı olarak çocukların davranış ve uyum problemleri göstermeleri üzerinde herhangi bir anlamlı farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

IV.1.1 CDDÖ ALT ÖLÇEK PUANLARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI

Çalışmada yapılan bir başka analizde de CDDÖ alt ölçeklerinden elde edilen puanların eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş grupları değişkenlerine göre farklılık yaratıp yaratmadığına bakılmıştır.

Elde edilen bulgular ışığı altında, eşler arası evlilik niteliğine bağlı olarak, çocukların *toplam yeterlik, etkinlik, okul, sosyallik, içe yönelim, anksiyete/depresyon, sosyal içe çekilme, dışa yönelim, suça yönelik davranışlar, saldırgan davranışlar, dikkat problemleri, sosyal problemler, düşünce problemleri* ve *toplam problem* düzeylerinde anlamlı bir farklılaşma olduğu görülürken; *somatik yakınmalar* ve *cinsiyet problemleri* düzeylerinde anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür (Bkz. Tablo 3.31 ve Ek 10). Bu anlamlı farkların hemen hemen tamamında çatışmasız anne-babaların çocuklarının, çatışmalı ve boşanmış anne-babaların çocuklarına oranla daha düşük puanlar aldıkları, bir başka deyişle daha az problem davranışlar gösterdikleri görülmüştür.

Literatürde bu türden bir karşılaştırmaya rastlanmamakla beraber, bulgular bölümünde eşler arası evlilik niteliğine bağlı olarak elde edilen farklılaşmaya benzer bir farkın burada da ortaya çıktığı görülmüştür. Cinsiyet problemleri ile ilgili olarak, eşler arası evlilik niteliğine göre fark çıkmaması ise, Erol (1995)'un ÇDDÖ'nün geçerlik ve güvenirliği ile ilgili olarak belirttiği bulgular ile tutarlık göstermektedir. Erol (1995), cinsiyet problemleri alt ölçeğinin, diğer alt ölçeklere göre en düşük test-tekrar test korelasyonu gösterdiğini; dolayısıyla, cinsiyet problemleri alt ölçeğinin, şimdiki madde bileşimiyle, Türk çocuklarına uygun olmadığını belirtmektedir.

Öte yandan, elde edilen bulgular cinsiyete bağlı olarak çocukların *etkinlik, anksiyete/depresyon, içe yönelim ve somatik yakınma* düzeylerinde anlamlı bir farklılaşma olduğunu gösterirken; *toplam yeterlik, okul, sosyallik, sosyal içe çekilme, dışa yönelim, suça yönelik davranışlar, saldırgan davranışlar, dikkat problemleri, sosyal problemler, düşünce problemleri, cinsiyet problemleri ve toplam problem* düzeylerinde anlamlı bir farkın olmadığını göstermiştir (Bkz. Tablo 3.32). Anlamlı olan farklara göre, erkek çocukların etkinlik düzeyleri kızlardan yüksekken; kız çocukların içe yönelim ve somatik yakınma düzeylerinin erkeklerden yüksek olduğu gözlenmiştir.

Bu bulguyla aynı yönde bir bulguya literatürde rastlanmamıştır. Ancak, davranış problemleri ile ilgili araştırmalarda, genel olarak kızların içe yönelim türü problem davranışları (anksiyete/depresyon, somatik yakınmalar gibi), erkeklere oranla daha fazla gösterdikleri belirtilmektedir (Kelly 1988; Zaslow 1988; 1989; Doherty & Needle 1991).

Son olarak, yaş grupları açısından yapılan incelemede çocukların *etkinlik, okul, sosyallik, içe yönelim, somatik yakınmalar, sosyal içe çekilme, dışa yönelim, suça yönelik davranışlar, saldırgan davranışlar, dikkat problemleri, sosyal*

problemler, ve *toplam problem* düzeylerinde anlamlı bir farklılaşma olduğu görülürken; *anksiyete/depresyon*, *toplam yeterlik*, *cinsiyet problemleri* ve *düşünce problemleri* düzeylerinde böyle bir farkın olmadığı görülmüştür (Bkz. Tablo 3.33 ve Ek 11). Elde edilen bu anlamlı farklılardan saldırgan davranışlar, suça yönelik davranışlar, dışa yönelim, sosyal problemler ve toplam problem puanlarında 5 yaşındaki çocukların diğer yaş grubundakilerden anlamlı olarak daha yüksek puanlar aldıkları; dikkat problemleri, içe yönelim ve sosyal içe çekilme puanlarında 13 yaşındaki çocukların, diğer yaş grubundakilerden anlamlı olarak daha yüksek puanlar aldıkları ve etkinlik, okul, sosyallik ve somatik yakınma puanlarında ise 16 yaşındaki çocukların diğer yaş grubundakilerden anlamlı olarak daha yüksek puanlar aldıkları görülmüştür.

ÇDDÖ alt ölçeklerinden alınan puanlar arasındaki bu farklılıkların, yaşın beraberinde getirdiği bir takım değişim ve sosyalleşme sürecinden kaynaklanabileceğini düşündürmektedir. Örneğin, 5 yaşındaki çocukların dışa yönelim türü problem davranışlar ve bunun altında yer alan saldırgan davranışlar ve suça yönelik davranışlarda, diğer yaş gruplarına oranla daha fazla bulunmaları, bu yaş grubunun bu tür davranışlarının daha hoş görülebilmesi veya bu çocukların diğer yaş gruplarına oranla çevrelerinde gözledikleri dışa yönelim türü problem davranışları daha fazla taklit etme olasılıklarının olması olabilir. Benzer şekilde, 16 yaşındaki çocukların toplam yeterlik alt ölçeği altında bulunan etkinlik, okul ve sosyallik ile somatik yakınmalarda, diğer yaş gruplarına oranla daha yüksek puanlar almaları, bu yaş grubunun gelişimsel olarak kendine özgü bir özelliği olabilir düşüncesini akla getirmektedir.

IV.1.11 EVLİLİKTE UYUM ile COCUKLARDAKİ DAVRANIS ve UYUM PROBLEMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİYLE İLGİLİ BULGULARIN TARTIŞILMASI

Hatırlanabileceği gibi bu araştırmada, çocukların davranış ve uyum problemlerini belirlemede kullanılan ölçeklerden aldıkları puanlarla, annelerin kendi evliliklerinin niteliğini belirlemeleri amacıyla kullanılan “Evlilikte Uyum Testi (EUT)” niden elde edilen puanlar arasında bir ilişki olup olmadığını incelemek amacıyla bir analiz gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen bulguların ışığı altında, *EUT*’den elde edilen puanlar ile çocukların *toplam problem, depresyon ve kaygı* puanlarının anlamlı ve negatif bir korelasyon gösterdiği gözlenmiştir (Bkz. Tablo 3.29). Buna göre, ebeveynler arasındaki evlilik uyumu azaldıkça, gerek kendini değerlendirme ölçümleri gerekse annelerin değerlendirmeleri ile belirlenen çocuklardaki davranış ve uyum problemlerinin arttığı görülmüştür. Bu konuyla ilgili olarak yapılan diğer araştırmaların bulguları da, bu bulguyu destekler niteliktedir. Yapılan araştırmalar, çocukların boşanmadan hemen sonraki süre içinde “akut stres sendromu” yaşadıklarını (Rutter 1979); fakat bu sendromun, zaman içinde genellikle hafıflediğini (Hetherington 1979); oysa, eşler arasında yaşanan çatışmanın, çocuklar üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin daha kalıcı olduğunu belirtmektedir (Slater & Haber 1984; Enos & Handal 1986; Shaw & Emery 1986). Bir çok anne-baba, evliliklerinde uyumsuzluk yaşadıkları halde, boşanma olayından kaçınmakta ki, bu tür ailelerde yaşayan çocuklar, çok daha ciddi problemlerle karşı karşıya kalmaktadırlar (Hetherington & ark. 1978).

Ayrıca konuyla ilgili olarak yapılan bir çalışmada, eşler arasında yaşanan çatışmanın, ebeveyn rollerini üç yönden etkilediği belirtilmektedir. Buna göre çatışma, çocuklar üzerinde sağlanan disiplinin etkisinin ve tutarlığının azalmasına; bu da,

çocuklardaki antisosyal davranışların artmasına ve davranışlarının kontrolünün azalmasına neden olabildiği gibi; çatışma, anne-babaların kendilerini çocuklarından uzaklaştırmalarına veya onları reddetmelerine neden olabilmekte ve buna bir tepki olarak da çocuklar uyum problemleri gösterebilmektedirler. Son olarak da çatışma, anne-babaların çocuk üzerinde psikolojik ve duygusal kontrol kullanmalarını artırabilmekte; bu da, çocukta, kaygı ya da depresyon gibi içe yönelim türü problem davranış belirtilerinin görülmesine neden olabilmektedir (Fauber & ark. 1990). Tüm bu bulguların ışığı altında, anne-baba arasında yaşanan çatışma düzeyindeki artışın, çocuklarda görülen davranış ve uyum problemlerinde ki artışla bağlantılı olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

IV.III COCUKLARIN KENDİLERİNİ DEĞERLENDİRMELERİ ile ANNELERİN DEĞERLENDİRMELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK BULGULARIN TARTIŞILMASI

Hatırlanacağı gibi bu araştırmada, çocukların depresyon ve kaygı ölçeklerine verdikleri tepkilere dayanan kendini değerlendirme ölçümleri ile annelerinin değerlendirmelerine dayanan uyum ölçümleri arasında (5 yaş grubu hariç) bir ilişki olup olmadığına bakılmıştı.

Elde edilen bulgular ışığı altında, çocuklardan elde edilen *depresyon* puanları ile annelerden elde edilen ÇDDÖ'nün *saldırgan davranışlar, anksiyete/depresyon, dikkat problemleri, suça yönelik davranışlar, dışa yönelim, içe yönelim, somatik yakınmalar, sosyal problemler, düşünce problemleri, sosyal içe çekilme* alt ölçekleri ve *toplam problem* puanlarının anlamlı ve pozitif bir korelasyon gösterdiği; *toplam yeterlik* alt ölçeği ile de anlamlı ve negatif bir korelasyon gösterdiği gözlenmiştir (Bkz. Tablo 3.20). Yani çocukların depresyon düzeylerindeki artış, bunların saldırgan

davranışlar, anksiyete/depresyon, dikkat problemleri, suça yönelik davranışlar, dışa yönelim, içe yönelim, somatik yakınmalar, sosyal problemler, düşünce problemleri, sosyal içe çekilme ve toplam problem düzeylerindeki artışla; toplam yeterlik düzeylerinde ise bir azalmayla paralellik göstermektedir.

Ayrıca çalışmanın bulgularına göre, çocuklardan elde edilen *kaygı* puanları ile annelerden elde edilen ÇDDÖ'nün *anksiyete/depresyon, dikkat problemleri, içe yönelim, somatik yakınmalar, sosyal problemler, düşünce problemleri, sosyal içe çekilme* alt ölçekleri ve *toplam problem* puanlarının anlamlı ve pozitif bir korelasyon gösterdiği; *toplam yeterlik* alt ölçeği ile de anlamlı ve negatif korelasyon gösterdiği gözlenmiştir (Bkz. Tablo 3.20). Yani çocukların kaygı düzeylerindeki artış, bunların anksiyete/depresyon, dikkat problemleri, içe yönelim, somatik yakınmalar, sosyal problemler, düşünce problemleri, sosyal içe çekilme ve toplam problem düzeylerindeki artışla; toplam yeterlik düzeylerinde ise bir azalmayla paralellik göstermektedir.

Öte yandan, çocuklardan elde edilen *depresyon* puanları ile ÇDDÖ'nün cinsiyet problemleri alt ölçeği arasındaki korelasyon ve *kaygı* puanları ile ÇDDÖ'nün saldırgan davranışlar, suça yönelik davranışlar, dışa yönelim ve cinsiyet problemleri alt ölçekleri arasındaki korelasyonlar anlamlı sonuçlar vermemiştir.

Literatürde tam olarak yukarıda belirtilen türden bir karşılaştırmaya rastlanmamıştır. Çocuklarda görülen problemlerle ilgili olarak ebeveyn - çocuk değerlendirmesi arasındaki ilişkiye odaklanan araştırmacılar, genelde aynı ölçeğin iki ayrı formunu (ebeveyn-çocuk) kullanmışlardır. Oysa bu araştırmada, ebeveynler ve çocuklar üzerinde farklı ölçekler kullanılmıştır. Dolayısıyla, literatürde benzer bir karşılaştırmaya rastlanmamıştır. Araştırmada bu tür bir analizin yapılmasındaki amaç, daha önce bulgular bölümünde de belirtildiği gibi, davranış ve uyum problemleri açısından çocukların kendilerini değerlendirmeleri ile annelerinin değerlendirmeleri

arasında bir tutarlık olup olmadığını ortaya çıkarmaktı. Bu amaç çerçevesinde elde edilen bulgular, çok yüksek olmamakla beraber ki - bu da ebeveyn ve çocuklara verilen ölçeklerin farklı olmalarıyla açıklanabilir - çocuklar ile annelerin değerlendirmeleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu göstermiş ve bunun da çalışmayı daha güvenilir kıldığı düşünülmüştür.

IV.II COCUKLARIN ALGILADIKLARI SOSYAL DESTEĞE İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI

Hatırlanacağı gibi, bu araştırmadaki bir diğer bağımlı değişken olan ‘Çocukların çevrelerinden algıladıkları sosyal destek’, çocukların değerlendirmelerinin esas olduğu “Çocuklar ve Ergenler İçin Sosyal Destek Ölçeği” aracılığıyla belirlenmiştir.

Araştırmanın bir başka amacı da eşler arası evlilik niteliğinin çocukların çevrelerinden algıladıkları sosyal destek üzerinde bir farklılık yaratıp yaratmadığını ortaya çıkarmak olduğu için, burada da esas olarak eşler arası evlilik niteliğinin, yaş ve cinsiyet değişkenleriyle ortak etkiler gösterip göstermediği üzerinde durulmuştur.

Toplam sosyal destek puanı esas alınarak yapılan analizden, elde edilen bulguların ışığı altında, eşler arası evlilik niteliğine bağlı olarak çocukların *sosyal destek* (Bkz. Tablo 3.25) düzeylerinde anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Sosyal destek düzeyinde görülen bu anlamlı farklılaşmaya göre, çatışmasız anne-babaların çocukları, çatışmalı ve boşanmış anne-babaların çocuklarına oranla çevrelerinden daha fazla sosyal destek algılamaktadırlar.

Anılan bulgu daha önceki araştırmaların aynı konudaki bulgularını destekler niteliktedir (Wyman & ark. 1985; Cowen & ark. 1990; Lusting & ark. 1992; Teja & Stolberg 1993; Kurtz 1994; Gonzalez & ark. 1995; Obrein & ark. 1995; Wasserstein & Lagreca 1996). Eşler arası evlilik niteliğine bağlı olarak, çocukların çevrelerinden algıladıkları sosyal destek ile gösterdikleri davranış ve uyum problemleriyle ilgili bu araştırmada elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde, gerek çatışmalı gerekse boşanmış anne-babaların çocuklarının, çatışmasız anne-babaların çocuklarına oranla çevrelerinden daha az sosyal destek algıladıkları ve daha fazla davranış ve uyum problemleri gösterdikleri görülmektedir. Anne-baba arasında yaşanan çatışma ve boşanma sürecinde, ebeveynlerin çocuklarına çok fazla ilgi ve sevgi gösterememelerinin, bu çocukların ebeveynlerinden daha az sosyal destek algılamalarıyla ve buna bağlı olarak da daha yoğun bir stres yaşamaları, dolayısıyla da daha fazla davranış ve uyum problemleri göstermeleriyle bağlantılı olduğu düşünülebilir.

Çalışmanın istatistiksel analizinde, eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş değişkenlerinin sosyal destek algısı üzerindeki ikili ve üçlü ortak etkileri de incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, çocukların çevrelerinden algıladıkları *sosyal destek* düzeyleri üzerinde, eşler arası evlilik niteliği ile yaş grupları arasındaki ortak etki anlamlı bulunmuştur (Bkz. Tablo 3.25). Çocukların çevrelerinden algıladıkları sosyal destek düzeyleri üzerinde eşler arası evlilik niteliği ile yaş grupları ortak etkisinin gözlenmesi, çatışmalı anne-babaların 13 yaşındaki çocuklarının çevrelerinden algıladıkları sosyal destek düzeylerinin, çatışmasız ile çatışmalı anne-babaların 10 yaşındaki ve çatışmasız anne-babaların 13 ile 16 yaşındaki çocuklarına oranla daha düşük olmasına bağlıdır. Ayrıca, çatışmalı anne-babaların 10 yaşındaki çocuklarının çevrelerinden algıladıkları sosyal destek düzeylerinin, çatışmalı anne-babaların 16 yaşındaki ve boşanmış anne-babaların 13 ile 16 yaşındaki çocuklarına oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. Dolayısıyla anılan bulguya genel olarak bakıldığında, yaşla birlikte algılanan sosyal desteğin azaldığı ve çatışmasız anne-babaların

çocuklarının, çatışmalı ve boşanmışlara oranla çevrelerinden daha fazla sosyal destek algıladıkları gözlenmiştir.

Eşler arası evlilik niteliği ile yaş grupları ortak etkisine ilişkin olarak da literatürde herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Ancak eşler arası evlilik niteliği temel etkisi açısından çocukların algıladıkları sosyal destek yönünde farklılık olduğu bilinmektedir ki (Wyman & ark. 1985; Cowen & ark. 1990; Lusting & ark. 1992; Teja & Stolberg 1993; Kurtz 1994; Gonzalez & ark. 1995; Obrein & ark. 1995; Wasserstein & Lagreca 1996), burada da çatışmasız anne-babaların çocuklarının, çatışmalı ve boşanmış anne-babaların çocuklarına oranla daha fazla sosyal destek algıladıkları görülmüştür. Buna ek olarak eşler arası evlilik niteliğinin yaş grupları ile girdiği etkileşim sonucunda, yaş ilerledikçe, algılanan sosyal desteğin azaldığı görülmektedir ki, bu da anılan dönemlerde yaşı'n beraberinde getirdiği bir takım karıştırıcı değişkenlerin, bu farklılıkların görülmesine neden olabileceği düşüncesini akla getirmektedir.

Bilindiği gibi, bu araştırmanın amaçlarından biri de eşler arası evlilik niteliğinin çocuklarda algılanan sosyal destek üzerinde bir farklılık yaratıp yaratmadığını ortaya çıkarmaktır. Dolayısıyla bizi temelde ilgilendiren bulgular, eşler arası evlilik niteliği ve bu değişkenin diğer değişkenlerle girdiği etkileşimlerdir. Nitekim buraya kadar buna yönelik bulguların tartışılması yapılmıştır. Öte yandan tartışma bölümünün birinci kısmında da belirtildiği gibi, araştırmanın temel amacı dışında kalmakla birlikte, elde edilen bir diğer bulgu, diğer değişkenlerden bağımsız olarak çocukların *sosyal destek* (Bkz. Tablo 3.25) düzeylerinde cinsiyete bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma olduğunu göstermiştir. Sosyal destek düzeyinde görülen bu anlamlı farklılaşmaya göre, kız çocukları, erkek çocuklarına oranla çevrelerinden daha fazla sosyal destek algılamaktadırlar.

Anılan bulgu, bu alanda yapılan çalışmaların bulgularını destekler niteliktedir. Ergenler üzerinde yapılan bir çalışmada, kızların, erkeklere oranla arkadaşlarından daha fazla duygusal destek aldıkları; bunun da kızların erkeklere oranla daha fazla sayıda önemli ve güvenli ilişkilere sahip olmalarından kaynaklandığı bildirilmektedir (Frey & Röthlisberger 1996). Ayrıca, kızların diğer insanlarla iletişim kurmaya, onlarla ilişkiye girmeye daha fazla önem vermelerine karşın; erkeklerin paylaşılan faaliyetlere önem verdikleri belirtilmektedir. Konuyla ilgili olarak yetişkinler üzerinde yapılan çalışmalarda, kadınların erkeklere oranla kendilerine duygusal destek sağlama açısından daha büyük bir sosyal ağa sahip oldukları belirtilmektedir (Stokes & Wilson 1984; Schwarzer & Leppin 1989; Olson & Shultz 1994).

Bunlara ek olarak araştırmadan elde edilen bir diğer bulgu ise, çocukların çevrelerinden algıladıkları *sosyal destek* düzeylerinin yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği (Bkz. Tablo 3.25). Sosyal destek düzeyinde görülen bu anlamlı farklılaşmaya göre, çocukların yaşları büyüdükçe çevrelerinden daha az sosyal destek algıladıkları gözlenmiştir. Buna göre, 10 yaşındaki çocukların çevrelerinden algıladıkları sosyal desteğin, 13 ve 16 yaşındaki çocuklara oranla daha yüksek olduğu görülmüştür.

Çocuklarda algılanan sosyal desteğin yaşa bağlı olarak farklılık gösterip-göstermediği konusunda literatürde herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Bu araştırmada ise, yaş arttıkça algılanan sosyal desteğin azaldığı gözlenmiştir ki, üzerinde çalışılan yaş ranjı göz önüne alındığında, bunun doğal bir sonuç olabileceği söylenebilir. Bilindiği gibi bu araştırmada, sosyal destek algısı değişkeni üzerinde 5 yaş grubuna ölçek uygulaması yapılmadığından, 10-16 yaş aralığı üzerindeki gelişimsel farklılıklara bakılmıştır. Dolayısıyla, özellikle 13 ve 16 yaş grubundaki çocukların ergenlik-öncesi ve ergenlik dönemindeki çocuklar olmaları, bu dönemlerin kendine özgü özellikleri arasında yer alan, hiç kimsenin kendilerini anlamadıkları, her şeyi en iyi kendilerinin bildikleri ve en önemlisi kimlik arayışı içinde olmalarının, onları,

çevrelerinden uzaklaşmaya itebileceğini, bunun da var olan desteği algılayabilmelerini engelleyebileceğini düşündürmektedir.

Özetle anılan bulgular, eşler arası çatışma ve boşanmanın çocukların çevrelerinden algıladıkları sosyal destek üzerinde olumsuz yönde rol oynadığını, çatışmalı ve boşanmış anne-babaların çocuklarının, uyumlu bir ilişki içinde olan anne-babaların çocuklarına oranla ebeveynlerinden daha az sosyal destek algıladıklarını göstermektedir. Buna ek olarak, cinsiyetler açısından var olan farklılıklara bakıldığında, kızların erkeklere oranla çevrelerinden daha fazla sosyal destek algıladıkları; ayrıca, gelişimsel açıdan çocukların çevrelerinden algıladıkları sosyal desteğin, yaşla birlikte anlamlı düzeyde azaldığı görülmektedir.

IV.İLİ COCUKLARIN DAVRANIŞ ve UYUM PROBLEMLERİ GÖSTERMELERİ ile ALGILADIKLARI SOSYAL DESTEK ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK BULGULARIN TARTIŞILMASI

Hatırlanacağı gibi bu araştırmada çocukların algıladıkları sosyal destek ile gösterdikleri uyum problemleri arasında bir ilişki olup olmadığına da bakılmıştı.

Elde edilen bulguların ışığı altında, bu araştırmada çocuklarda görülen davranış ve uyum problemlerinden, *depresyon* ve *kaygı* puanları ile çocukların *ebeveyn*, *öğretmen*, *yakın arkadaş*, *sınıf arkadaşı* ve *toplam sosyal destek* puanları arasında anlamlı ve negatif korelasyon ve ayrıca *toplam problem* puanı ile çocukların *ebeveyn*, *yakın arkadaş*, *sınıf arkadaşı* ve *toplam sosyal destek* puanları arasında anlamlı ve negatif korelasyon gözlenirken, *öğretmen puanı* ile toplam problem puanı arasında

anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür (Bkz. Tablo 3.21). Buna göre, çocukların ebeveynlerinden, öğretmenlerinden, yakın arkadaşlarından, sınıf arkadaşlarından ve çevrelerinden algıladıkları toplam sosyal destek düzeylerindeki artış, bunların depresyon ve kaygı düzeylerindeki azalmayla paralellik gösterirken; çocukların ebeveynlerinden, yakın arkadaşlarından, sınıf arkadaşlarından ve çevrelerinden algıladıkları toplam sosyal destek düzeylerindeki artış, toplam problem düzeyindeki azalmayla paralellik göstermektedir.

Anılan bulgular, daha önceki araştırmaların aynı konudaki bulgularını destekler niteliktedir. Bu araştırmalarda, arkadaşlardan algılanan sosyal desteğin, çocukların, anne-baba çatışması karşısında gösterdikleri davranış ve uyum problemlerini azalttığı (Wasserstein & Lagreca 1996; Rogers & Holmbeck 1997) ve çatışmalı anne-babaların ergenlik-öncesi dönemindeki çocuklarının, bu durum ile başedebilmek amacıyla sosyal destek aldıklarında, anneleri tarafından daha uyumlu olarak değerlendirildikleri (Obrein & ark. 1995) belirtilmektedir. Benzer şekilde, boşanmış ve evli ebeveynlerin çocuklarının gösterdikleri uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek arasında ilişki olduğu ve sosyal destek algısı yükseldikçe, çocukların uyum problemlerinde azalma olduğu bildirilmektedir (Cowen & ark. 1990; Lusting & ark. 1992; Teja & Stolberg 1993). Bir başka araştırma bulgusu ise, ebeveynlerden sosyal destek algılanmamasının, bunların ergen çocuklarında depresif belirtilerin görülme olasılığını artırdığını belirtmektedir. Bunun aksine, yardım edici ebeveynler çocuklarıyla destekleyici bir ilişki oluşturmakta ve buna bağlı olarak da bu tür ev ortamında yaşayan ergenlerin depresif semptomlar gösterme olasılığı azalmaktadır (Patten & ark. 1997).

Yukarıda belirtilen bulgular ve bu araştırmanın ilgili bulgusu birlikte ele alındığında, çocukların eşler arası çatışma ve boşanma gibi hoş olmayan olaylar karşısında bir takım başa çıkma mekanizmaları kullandıkları ve bu mekanizmalardan en etkili olanlarından birinin de, sosyal destek olduğu görülmektedir. Buna bağlı

olarak, çocukların çevrelerinden, özellikle de arkadaşlarından algıladıkları sosyal destek arttıkça, daha uyumlu olmalarının doğal bir sonuç olduğu gözlenmektedir.

Ayrıca, hatırlanabileceği gibi bu araştırmada, çocukların toplam problem düzeyleri ile öğretmenlerden algılanan sosyal destek arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur. Bunun nedeni olarak, örneklemin büyük bir kısmını oluşturan problemli aile ilişkisine (çatışmalı-boşanmış) sahip çocukların, öğretmenlerin bu konuda yeterli bilgiye sahip olmamalarına bağlı olarak, öğretmenlerinden yeterli sosyal desteği alamamış olmaları gösterilebilir. Nitekim, bir açıdan bu bulguya yönelik olarak, Green ve Schaefer (1989), boşanma konusunda eğitimden geçen öğretmenlerin boşanmış aile çocuklarına karşı tutumlarının daha olumlu olduğunu; bu nedenle de öğretmenlerin boşanma konusunda kısa süreli kurslardan geçirilmesinin boşanmış aile çocuklarının sorunları konusunda duyarlıklarının artmasına; çocukların da boşanma sürecine uyumlarının kolaylaşmasına katkıda bulunacağını ileri sürmektedirler (aktaran : Arıkan 1996). Buna ek olarak, sınıfların çok kalabalık olmasına bağlı olarak, öğretmen-öğrenci arasında yeteri düzeyde yakın ilişki kurulamaması da bu tür bir sonuca yol açabilir düşüncesini akla getirmektedir.

IV.III SONUÇLAR

Bilindiği gibi bu araştırmanın amacı, çatışmasız anne-babaların çocukları ile anne-baba çatışmasının çok fazla yaşandığı ailelerin çocukları ve boşanmış ailelerin çocuklarının gösterdikleri davranış ve uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek düzeylerinde yaş ve cinsiyete bağlı olarak bir farklılık olup olmadığını Türk örnekleminde belirlemektir. Bu amaç çerçevesinde araştırmanın ilk dört sorusu *“Çocukların davranış ve uyum problemleri gösterip göstermemelerinde, eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş grupları açısından bir fark var mıdır? Varsa, bu*

farklar ne yöndedir? Çocukların davranış ve uyum problemleri gösterip göstermemelerinde, bu üç değişkenin anlamlı ortak etkileri var mıdır?” şeklinde idi. Anılan sorulara yönelik olarak, (a) çatışmalı ve boşanmış anne-babaların çocuklarının toplam problem ve kaygı düzeylerinin, çatışmasızlara oranla daha yüksek olduğu; (b) çatışmasız anne-babaların kız ve erkek çocuklarının, hem çatışmalıların kız-erkek çocuklarına hem de boşanmışların erkek çocuklarına oranla anlamlı olarak daha az toplam probleme sahip oldukları; boşanmış ailelerin kızlarında ortaya çıkan farkın ise aynı yönde olmasına rağmen anlamlılık düzeyine ulaşmadığı; (c) çatışmalı anne-babaların 13 yaşındaki kız çocuklarının depresyon düzeylerinin de, çatışmasız anne-babaların 13 yaşındaki çocuklarına oranla daha yüksek olduğu; (d) kız çocuklarının kaygı düzeylerinin, erkeklere oranla daha yüksek olduğu ve (e) çocukların toplam problem, depresyon ve kaygı düzeylerinde yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı bulunmuştur.

Çocukların algıladıkları sosyal destekle ilgili araştırmanın 7-10. soruları ise, “*Çocukların algıladıkları sosyal destek, eşler arası evlilik niteliği, cinsiyet ve yaş grupları açısından bir fark göstermekte midir? Gösteriyorsa, bu farklar ne yöndedir? Çocukların algıladıkları sosyal destek üzerinde, bu üç değişkenin anlamlı ortak etkileri var mıdır?”* şeklinde idi. Anılan sorulara yönelik olarak da, (a) çatışmasız anne-babaların çocuklarının, çatışmalı ve boşanmışların çocuklarına oranla çevrelerinden daha fazla sosyal destek algıladıkları; (b) eşler arası evlilik niteliği ile yaş grupları arasındaki ortak etkinin anlamlı olduğu; buna bağlı olarak, yaşla birlikte algılanan sosyal desteğin azaldığı ve çatışmasız anne-babaların çocuklarının, çatışmalı ve boşanmışlara oranla çevrelerinden daha fazla sosyal destek algıladıkları; (c) kız çocuklarının erkeklere oranla çevrelerinden daha fazla sosyal destek algıladıkları ve (d) çocukların yaşları büyüdükçe çevrelerinden daha az sosyal destek algıladıkları gözlenmiştir.

Yukarıda belirtilen bulgular dışında araştırmadaki (a) “Çocukların depresyon ve kaygı ölçeklerine verdikleri tepkilere dayanan kendini değerlendirme ölçümleri ile annelerinin değerlendirmelerine dayanan uyum ölçümleri arasında (5 yaş grubu hariç) anlamlı ve pozitif bir ilişki var mıdır?” şeklindeki beşinci soruya yönelik olarak, çocukların depresyon ve kaygı ölçeklerine verdikleri tepkilere dayanan kendini değerlendirme ölçümleri ile annelerinin değerlendirmelerine dayanan uyum ölçümleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve (b) “Çocukların algıladıkları sosyal destek ile gösterdikleri uyum problemleri arasında (5 yaş grubu hariç) anlamlı bir ilişki var mıdır? Varsa ne yöndedir?” şeklindeki altıncı soruya ilişkin olarak, çocukların çevrelerinden algıladıkları sosyal destekteki artışın, bunların toplam problem, depresyon ve kaygı düzeylerindeki azalmayla paralellik gösterdiği bulunmuştur.

Ayrıca araştırmada, ebeveynler arasındaki evlilik uyumunun azalmasıyla, çocuklardaki davranış ve uyum problemlerinin arttığı görülmüştür.

Bu araştırmanın sonuçlarının alana bir çok açıdan katkılar sağladığı düşünülmektedir. İlk olarak, ülkemizde eşler arası çatışma ve boşanmanın çocuklar üzerindeki psikolojik etkileri konusundaki çok sınırlı görgül bilgi genişletilmiş veya en azından gelişmesine bir zemin hazırlanmıştır. Bunun da evlilik, boşanma ve çocuk paylaşımı süreçlerinin yasal ve toplumsal düzenlemelerinde yapılabilecek değişikliklere ışık tutmak gibi bir işlevi olabileceği düşünülmektedir. İkincisi, literatürde, eşler arasında yaşanan çatışma ve boşanmanın bir arada incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırma, literatürdeki bu açığı az da olsa kapatmak amacını gerçekleştirmiştir. Son olarak da, literatürde, boşanmış-evli anne-babaların çocuklarının gösterdikleri uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek arasında ilişki olduğu ve boşanmış anne-babaların çocuklarının sosyal destek algıları yükseldikçe daha az uyum problemleri gösterdikleri belirtilirken; eşler arası

çatışmanın, çocuğun yakın çevresinden algıladığı sosyal desteğe bağlı olarak bir farklılık yaratıp yaratmadığı konusunda, herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu araştırma literatürdeki bu açığı az da olsa kapatmak amacını gerçekleştirmiştir.

Öte yandan, araştırmada denek sayısının fazla olmasına bağlı olarak pratikte uygulama açısından bazı problemler yaratabileceği düşünülerek alınamayan bir takım ölçümlerin, ileride bu konuda gerçekleştirilecek olan araştırmalarda yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Bundan sonra yapılacak olan araştırmalarda boşanmış ebeveynler arasındaki çatışma düzeyinin de belirlenmesi; çocukların davranış ve uyum problemlerini belirlerken annelerin değerlendirmelerine ek olarak bir başka kaynaktan da (örneğin öğretmenler) bilgi alınması; eşler arası evlilik niteliğinin çocuğun yaşına bağlı olarak fark yaratıp yaratmadığını belirleyebilmek için daha fazla yaş grubu üzerinde inceleme yapılması ve bu yapılırken de özellikle okul öncesi grubun örnekleme birden fazla yaş grubuyla temsil edilmesi ve eşler arası çatışma ve boşanmanın çocuklar üzerinde yaratabileceği olumsuz etkileri hafiflettiği görülen sosyal destekle ilgili olarak, bu araştırmada belirtilenler dışında özellikle büyük anne-büyük baba gibi farklı kaynakların etkilerinin de incelenmesi önerilebilir.

Bu araştırmanın bulguları ışığında, toplumumuzdaki ebeveynlere şu noktanın önerilebileceği düşünülmüştür. Anne-babaların evlilik çatışmalarının yüksek düzeyde olması ve boşanmayla sonuçlanmış olması çocuklarının ruh sağlığı üzerinde olumsuz bir rol oynamaktadır. Anne-babaların bu durumun bilincinde olmalarının sağlanmasının araştırmanın pratik yararını oluşturduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

ABELSOHN D. ve G.S. SAAYMAN

- 1991 “Adolescent Adjustment to Parental Divorce: An Investigation From the Perspective of Basic Dimensions of Structural Family Therapy Theory.”
Family Process, 30: 177-191

ACHENBACH, T.M.

- 1978 “The Child Behavior Profile: I. Boys Aged 6-11”.
Journal of Consulting and Clinical Psychology, 46: 478-488.
- 1982 **Developmental Psychopathology**.
John Wiley and Sons, Inc.
- 1991 **Manual for the Child Behavior Checklist 4-18 and 1991 Profile**.
Burlington, V.T. University of Vermont Department of Psychiatry.
- 1993 “The Cross-Information Program Version 4.0”.
University of Vermont, Department of Psychiatry.

ACHENBACH, T.M. ve C.S. EDELBROCK

- 1978 “The Clasification of Child Psychopathology: A Review and Analysis of Empirical Efforts.”
Psychological Bulletin, 85: 1275-1301.
- 1979 “The Child Behavior Profile: II. Boys Aged 12-16 and Girls Aged 6-11 and 12-16”.
Journal of Consulting and Clinical Psychology, 47: 223-233.

- 1981 "Behavioral Problems and Competencies Reported by Parents of Normal and Disturbed Children Aged Four Through Sixteen."
Monograph Social Research Child Development, 46, 188.

AKÇAKIN,M.

- 1983 "Çocuklar ve Anababalarının Psikiyatrik Belirtiler Yönünden İncelenmesi." (Yayımlanmamış Doktora tezi)
Ankara : Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AMATO, P.R.

- 1986 "Marital Conflict, the Parent-Child Relationship, and Child Self-Esteem."
Family Relationships, 35: 103-110.
- 1987 "Family Process in One-Parent, Stepparent and Intact Families: The Child's Point of View."
Journal of Marriage and the Family, 49: 327-337.
- 1993 "Children's Adjustment to Divorce: Theories, Hypotheses, and Empirical Support."
Journal of Marriage and the Family, 55: 23-28.

AMATO, P.R. ve B. KEITH

- 1991a "Parental Divorce and the Well-Being of Children: A Meta Analysis."
Psychological Bulletin, 110: 26-46.
- 1991b "Parental Divorce and Adult Well-Being."
Journal of Marriage and the Family, 53: 43-58.

- 1993 “Children’s Adjustment to Divorce: Theories, Hypothesis, and Empirical Support.”
Journal of Marriage and the Family, 55: 23-38.

AMATO, P.R., L.S. LOOMIS ve A. BOOTH

- 1995 “Parental Divorce, Marital Conflict and Offspring Well-Being During Early Adulthood.”
Social Forces, 73, 3: 895-915.

ANGOLD, A. ve M. RUTTER

- 1992 “Effects of Age and Pubertal Status on Depression in a Large Clinical Sample.”
Development and Psychopathology, 4: 5-28.

ARIKAN, Ç.

- 1996 **Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması.**
Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.

ATKINSON, B.R. ve D.G. OGSTON

- 1974 “The Effect of Father Absence on Male Children in the Home and School.”
Journal of School Psychology, 12: 213-221.

BANK, L., M.S. FORGATCH, G.R. PATTERSON ve R.A. FETROW

- 1993 “Parenting Practices of Single Mothers: Mediators of Negative Contextual Factors.”
Journal of Marriage and the Family, 55: 371-384.

BELSKY, J.

- 1990 "Parental and Nonparental Child Care and Children's Socioemotional Development: A Decade in Review."
Journal of Marriage and the Family, 52: 885-903.

BERG, B. ve R. KELLY

- 1979 "The Measured Self-Esteem of Children From Broken, Rejected, and Accepted Families."
Journal of Divorce, 2: 363-369.

BERNARD, J.M. ve S. NESBITT

- 1981 "Divorce: An Unreliable Predictor of Children's Emotional Predispositions."
Journal of Divorce, 4, 4: 37-41.

BERTHOLD, B. ve R. KELLY

- 1979 "The Measured Self-Esteem of Children from Broken, Rejected and Accepted Families."
Journal of Divorce, 2, 4: 363-369.

BILLER, H.B. ve R.M. BAHM

- 1971 "Father Absence, Perceived Maternal Behaviors, and Masculinity of Self-Concept Among Junior High School Boys."
Developmental Psychology, 4: 178-181.

BLECHMAN, E.A.

- 1982 "Are Children with One Parent at Psychological Risk? A Methodological Review."
Journal of Marriage and the Family, 44: 179-195.

BLOOM, B.L., S.J. ASHER ve S.W. WHITE

- 1978 "Marital Disruption as a Stressor: A Review and Analysis."
Psychological Bulletin, 85: 827-840.

BOND, C.R. ve R.J. McMAHON

- 1984 "Relationships Between Marital Distress and Child Behavior Problems, Maternal Personal Adjustment, Maternal Personality, and Maternal Parenting Behavior."
Journal of Abnormal Psychology, 93: 348-351.

BOOTH, A. ve P.R. AMATO

- 1994 "Parental Marital Quality, Divorce and Relations with Offspring in Young Adulthood."
Journal of Marriage and The Family, 56: 21-34.

BOSSONG, B.

- 1995 "Teachers Assessment of Children of Divorce in Elementary - School - Deficits and Reactions."
Psychologie in Erziehung und Unterricht, 42, 4: 270-277.

BRANDWEIN, R.A., C.A. BROWN ve E.M. FOX

- 1974 "Women and Children Last: The Social Situation of Divorced Mothers and Their Families."
Journal of Marriage and the Family, 36: 498-514.

BROWN, J.H., P.R. PORTES ve D.N. CHRISTENSEN

- 1989 "Understanding Divorce Stress on Children: Implications for Research and Practice."
The American Journal of Family Therapy, 17, 4: 315-325.

CASPI, A. ve G.H.ELDER

1988 "Emergent Family Patterns: The Intergenerational Construction of Problem Behavior and Relationships."

In R.Hinde and J.Stevenson-Hinde (Eds.), **Understanding Family Dynamics.**

New York: Oxford University Press.

CHAWLA, P.L. ve K. GUPT

1979 "A Comparative Study of Parents of Emotionally Disturbed and Normal Children."

British Journal of Psychiatry, 134: 406-411.

CHESS, S., A. THOMAS, S. KORN, M. MITTLEMAN ve H. COHEN

1983 "Early Parental Attitudes, Divorce and Seperation and Young Adult Outcome: Findings of a Longitudinal Study."

Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 22: 47-51.

COONEY, T.M., M.A. SMYER, G.O. HAGESTAD ve R. KLOCK

1986 "Parental Divorce in Young Adulthood: Some Preliminary Findings."

American Journal of Orthopsychiatry, 56: 470-477.

COWEN, E.L., J.L. PEDRO-CARROL ve G.L.J. ALPERT

1990 "Relationsips Between Support and Adjustment Among Children of Divorce."

Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines, 31, 5: 727-735.

CROWTHER, J.H.

- 1985 "The Relationship Between Depression and Marital Adjustment: A Descriptive Study."
The Journal of Nervous and Mental Disease, 173: 227-231.

ÇAKMAKLI, K.

- 1992a **Sorunlu Çocuklar**
 Ankara: AAK Yayınları Bizim Dünyamız: 10.
- 1992b **Sorunlu Aileler**
 Ankara: AAK Yayınları Bizim Dünyamız: 20.

DAVID, C., R. STEELE, R. FOREHAND ve L. ARMISTEAD

- 1996 "The Role of Family Conflict and Marital Conflict in Adolescent Functioning."
Journal of Family Violence, 11: 81-91.

DAVIES, P.T. ve E.M. CUMMINGS

- 1994 "Marital Conflict and Child Adjustment: An Emotional Security Hypothesis."
Psychological Bulletin, 116, 3: 387-411.

DELANEY, E., J.E. RICHARDS ve S. STRATH

- 1984 "Children of Divorce Perceive Own Behavior As More Negative Than Peers."
Marriage and Divorce Today Newsletter, 10, 20:2-3.

DEMO, D.H. ve A.C. ACOCK

- 1988 "The Impact of Divorce on Children."
Journal of Marriage and the Family, 50: 619-648.

DOHERTY, W.J. ve R.H. NEEDLE

- 1991 "Psychological Adjustment and Substance Use Among Adolescents Before and After a Parental Divorce."
Child Development, 62: 328-337.

DUNCAN, G.J. ve S.D. HOFFMAN

- 1985 "A Reconsideration of the Economic Consequences of Marital Disruption."
Demography, 22: 485-498.

EMERY, R.E.

- 1982 "Interparental Conflict and the Children of Discord and Divorce."
Psychological Bulletin, 92: 310-330.
- 1988 **Marriage, Divorce and Children's Adjustment.**
Newbury Park, CA: Sage.

EMERY, R.E. ve K.D. O'LEARY

- 1982 "Children's Perceptions of Marital Discord and Behavior Problems of Boys and Girls."
Journal of Abnormal Child Psychology, 10: 11-24.
- 1984 "Marital Discord and Child Behavior Problems in a Nonclinical Sample."
Journal of Abnormal Child Psychology, 12: 411-420.

ENOS, D.M. ve P.J. HANDAL

- 1986 "The Relationship of Parental Marital Status and Perceived Family Conflict to Adjustment in White Adolescents."
Journal of Consulting and Clinical Psychology, 54: 820-824.

EROL, N.

- 1992 "Hyperkinetic Disorder: A Multi National, Multi-Center Study".
Paper presented at the Third Eunethidis Meeting, Santorini, May.

EROL, N.; M. AKÇAKIN ve L. ASLAN

- 1995 "Çocuk Davranış Değerlendirme Ölçeğinin Uyarlanması ve
Standardizasyon Çalışması".
V. Ulusal Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Kongresi, 30 Nisan-3 Mayıs,
A.Ü. Tıp Fak. Çocuk Psikiyatrisi, Ankara.

FANTUZZO, J.W. ve C.U. LINDQUIST

- 1989 "The Effects of Observing Conjugal Violence on Children: A review and
Analysis of Research Methodology."
Journal of Family Violence, 4: 77-94.

FAUBER, R., R. FOREHAND, A.M. THOMAS ve M. WIERSON

- 1990 "A Mediatonal Model of the Impact of Marital Conflict on Adolescent
Adjustment in Intact and Divorced Families: The Role of Disrupted
Parenting."
Child Development, 61: 1112-1123.

FEATHERSTONE, D.R., B.P. CUNDICK ve L.C. JENSEN

- 1993 "Differences in School Behavior and Achievement Between
Children From Intact, Reconstituted and Single-Parent Families."
Family Therapy, 20: 37-48.

FREDMAN, N. ve R. SHERMAN

- 1987 **Handbook of Measurements for Marriage and Family Therapy**.
New York: Bruner, Masel Pub.

FREY, U.C. ve C. RÖTHLISBERGER

- 1996 "Social Support in Healthy Adolescents."
Journal of Youth and Adolescence, 25, 1: 17-31.

FRY, P.S.

- 1983 "Father Absence and Deficits in Children's Social-Cognitive Development: Implications For Intervention and Training."
Journal of Psychiatric Treatment and Evaluation, 5: 113-120.

FRY, P.S. ve S.C. GROVER

- 1982 "The Relationship Between Father Absence and Children's Social Problem Solving Competencies."
Journal of Applied Developmental Psychology, 3: 105-120.

FULTON, J.A.

- 1979 "Parental Reports of Children's Post-Divorce Adjustment."
Journal of Social Issues, 35, 4: 126-139.

FURSTENBERG, F.F. ve C.W. NORD

- 1985 "Parenting Apart: Patterns of Childrearing After Marital Disruption."
Journal of Marriage and the Family, 47, 893-904.

GABARDI, L. ve L.A. ROSEN

- 1991 "Differences Between College Students From Divorced and Intact Families."
Journal of Divorce and Remarriage, 15, 3/4: 175-191.

GARBER R.J.

- 1991 "Long-Term Effects of Divorce on the Self-Esteem of Young Adults."
Journal of Divorce and Remarriage, 17, 1/2: 131-137.

GLASBERG, R. ve F.E. ABOUD

- 1981 "A Developmental Perspective on the Study of Depression: Children's Evaluative Reactions to Sadness."

Developmental Psychology, 17: 195-202.

- 1982 "Keeping One's Distance From Sadness: Children's Self-Reports of Emotional Experience."

Developmental Psychology, 18: 287-293.

GLICK, P.C.

- 1989 "The Family Cycle and Social Changes."

Family Relations, 38: 123-129.

GONZALEZ, K.P., T.M. FIELD, T.M., D. LASKO, J. HARDING ve R. YANDO

- 1995 "Adolescents From Divorced and Intact Families."

Journal of Divorce and Remarriage, 23, 3-4: 165-175.

GÖKÇE, B., F.ACAR, A.AYATA, A.KASAPOĞLU, İ.ÖZER ve H.UYGUN

- 1993 **Gecekonduarda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü.**

Ankara: T.C.Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları. Genel Yayın no: 75, Seri: Bilim.

GRANT, L.S., T.A. SMITH, J.J. SINCLAIR ve C.J. SALTS

- 1993 "The Impact of Parental Divorce on College Adjustment."

Journal of Divorce and Remarriage, 19, 1/2: 183-193.

GREENBERG, E.F. ve W.R. NAY

- 1982 "The Intergenerational Transmission of Marital Instability Reconsidered."

Journal of Marriage and the Family, 10: 73-82.

GRYNCH, J.H. ve F.D. FINCHAM

- 1990 "Marital Conflict and Children's Adjustment : A Cognitive- Contextual Framework."

Psychological Bulletin, 108: 267-290.

- 1992 "Interventions for Children of Divorce : Toward Greater Integration of Research and Action."

Psychological Bulletin, 111, 434-454.

GUIBALDI, J. ve J.D. PERRY

- 1984 "Divorce, Socio-Economic Status, and Children's Cognitive-Social Competence at School Entry."

American Journal of Orthopsychiatry, 54, 3: 459-468.

- 1985 "Divorce and Mental Health Sequelae for Children: A Two-Year Follow-Up of A Nationwide Sample."

Journal of the American Academy of Child Psychiatry, 24: 531-537.

GUIBALDI, J., J.D. PERRY, H.K. CLEMINSHAW ve C.S. McLOUGHLIN

- 1983 "The Impact of Parental Divorce on Children: Report of the Nationwide NASP Study."

School Psychology Review, 12: 300-323.

GUIBALDI, J., J.D. PARRY ve B. NASTASI

- 1986 "Long Term Impact of Divorce on Children: A Report of A Two-and Three-Year Follow-Up."

Marriage and Divorce Today Newsletter, 11, 41: 1-2.

HAGAN, J., J. SIMPSON ve A.R. GILLIS

- 1988 "Feminist Scholarship, Relational and Instrumental Control, and a Power-Control Theory of Gender and Delinquency."
The British Journal of Sociology, 34: 301-336.

HAROLD, G.T. ve R.D. CONGER

- 1997 "Marital Conflict and Adolescent Distress: The Role of Adolescent Awareness."
Child Development, 68, 2: 333-350.

HAROLD, G.T., F.D. FINCHAM, L.N. OSBORNE ve R.D. CONGER

- 1997 "Mom and Dad Are at It Again-Adolescent Perceptions of Marital Conflict and Adolescent Psychological Distress."
Developmental Psychology, 33, 2: 333-350.

HARTER, S.

- 1985 **The Social Support Scale for Children and Adolescents.**
Manual. University of Denver.

HATZICHRISTOU, C.

- 1993 "Childrens Adjustment After Parental Separation - Teacher, Peer and Self-Report in Greek Sample - A Research Note."
Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines, 34, 8: 1469-1478.

HEISEL, J.S., S. REAM, R. RAITZ, M. RAPPAPORT VE R.D. CODDINGTON

- 1973 "The Significances of Life Events as Contributing Factors in the Diseases of Children, III :A study of Pediatric Patients."
Behavioral Pediatrics, 83: 113-123.

HEISEL, J.S., S. REAM, R. RAITZ, M. RAPPAPORT ve R.D. CODDINGTON
 1973 "The Significances of Live Events as Contributing Factors in the Diseases
 of Children, III: A Study of Pediatric Patients."
Behavioral Pediatrics, 83: 113-123.

HESS, R.D. ve K.A. CAMARA
 1979 "Post-Divorce Family Relationships as Mediating Factors in the
 Consequences of Divorce for Children."
Journal of Social Issues, 35: 79-96.

HETHERINGTON, E.M.
 1972 "Effects of Father Absence on Personality Development in Adolescent
 Daughters."
Developmental Psychology, 7: 313-326.
 1979 "Divorce: A Child's Perspective."
American Psychologist, 34: 851-858.

HETHERINGTON, E.M., M. COX ve R. COX
 1978 **Mother/Child Father/Child Relationships.**
 J.H.Stevens, Jr.&M.Mathews (Eds.) National Association for the
 Education of Young Children, Washington.D.C. 149-176.
 1979 "Play and Social Interaction in Children Following Divorce."
Journal of Social Issues, 35, 4: 26-29.
 1985 "Long Term Effects of Divorce and Remarriage on the Adjustment of
 Children."
Journal of the American Academy of Child Psychiatry, 24, 5: 518-
 530.

HODGES, W.F., H.K. BUCHSBAUM ve C.W. TIERNEY

- 1983 "Parent-Child Relationships and Adjustment in Preschool Children in Divorce and Intact Families."

Journal of Divorce, 7: 43-57.

HODGES, W.F., C.W. TIERNEY ve H.K. BUCHSBAUM

- 1984 "The Cumulative Effect of Stress on Preschool Children of Divorced and Intact Families."

Journal of Marriage and the Family, 46: 611-619.

HODGES, W.F., J. LONDON ve B.J. COLWELL

- 1990 "Stress in Parents and Late Elementary Age Children in Divorced and Intact Families and Child Adjustment."

Journal of Divorce and Remarriage, 14, 1: 63-79.

HOUSE, J.S., K.R. LANDIS ve D. UMBERSON

- 1988 "Social Relationships and Health."

Science, 241: 540-545.

İLKİN, Z.

- 1994 "İlkokul Çağındaki Çocuklarda Kendilik Algısı."

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi)

Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

JENKINS, J.M. ve M.A. SMITH

- 1991 "Marital Disharmony and Children's Behavior Problems: Aspects of a Poor Marriage that Affect Children Adversely."

Journal of Child Psychology and Psychopathology, 32, 5: 793-810.

JENNINGS, A.M., C.J. SALTS ve T.A. SMITH

- 1991 "Attitudes Toward Marriage: Effects of Parental Conflict, Family Structure and Gender."

Journal of Divorce and Remarriage, 17, 1/2: 67-79.

JOHNSTON, J.R., M. KLINE ve J.M. TSCHANN

- 1989 "Ongoing Postdivorce Conflict: Effects on Children of Joint Custody and Frequent Access."

American Journal of Orthopsychiatry, 59: 576-592.

JOURILES, E.N., L.J. PFIFFNER ve S.G. O'LEARY

- 1988 "Marital Conflict, Parenting, and Toddler Conduct Problems."

Journal of Abnormal Child Psychology, 16, 2: 197-206.

KALTER, N., A. KLONER, S. SCHREIER ve K. OKLA

- 1989 "Predictors of Children's Postdivorce Adjustment."

American Journal of Orthopsychiatry, 59: 605-618.

KALTER, N. ve J. REMBAR

- 1981 "The Significance of a Child's Age at the Time of a Divorce."

American Journal of Orthopsychiatry, 41, 1: 85-101.

KALTER, N., B. RIEMER, A. BRICKMAN ve J.W. CHEN

- 1985 "Implications of Parental Divorce for Female Development."

Journal of the American Academy of Child Psychiatry, 24, 5: 538-544.

KELLY, J.B.

- 1988 "Longer-Term Adjustment of Children of Divorce: Converging Findings and Implications for Practice."

Journal of Family Psychology, 2: 119-140.

KELLY, J.B. ve J.S. WALLERSTEIN

- 1976 "The Effects of Parental Divorce: Experiences of the Child in Early Latency."

American Journal of Orthopsychiatry, 46: 20-32.

KING, K.B., H.T. REIS, L.A. PORTER ve L.H. NORSEN

- 1993 "Social Support and Long-Term Recovery From Coronary Artery Surgery: Effects on Patients and Spouses."

Health Psychology, 12: 56-63.

KITSON, G. ve H. RASCHKE

- 1981 "Divorce Research: What We Know."

Journal of Divorce, 4: 1-38.

KOVACS, M

- 1985 "The Children's Depression Inventory (CDI)."

Psychopharmacology Bulletin, 21: 995-998.

KULKA, R.A. ve H. WEINGARTEN

- 1979 "The Long-Term Effects of Parental Divorce in Childhood on Adult Adjustment."

Journal of Social Issues, 35, 4: 50-77.

KURDEK, L.A.

- 1981 "An Integrative Perspective on Children's Divorce Adjustment."

American Psychologist, 36: 856-866.

KURDEK, L.A. ve A.E. SIESKY

- 1980 "Children's Perceptions of Their Parents' Divorce."

Journal of Divorce, 3, 4: 339-377.

KURDEK, L.A., E. BLISK ve A.E. SIESKY

- 1981 "Correlates of Children's Long-Term Adjustment to Their Parents' Divorce."
Developmental Psychology, 17: 565-579.

KURTZ L.

- 1994 "Psychosocial Coping Resources in Elementary School Age Children of Divorce."
American Journal of Orthopsychiatry, 64, 4: 554-563.

LAMB, M.E.

- 1977 "The Effects of Divorce on Children's Personality Development."
Journal of Divorce, 1, 2: 163-173.

LeCORGNE, L.L. ve L.M. LAOSA

- 1976 "Father Absence in Low-Income Mexican-American Families: Children's Social Adjustment and Conceptual Differentiation of Sex Role Attributes."
Developmental Psychology, 12: 470-471.

LOCKE, H. ve K. WALLACE

- 1959 "Short Marital Adjustment and Prediction Tests : Their Reliability and Validity."
Marriage and Family Living, 2:251-255.

LONG, N. ve R. FOREHAND

- 1987 "The Effects of Parental Divorce and Parental Conflict on Children: An Overview."
Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics, 8: 292-296.

LONG, N., R. FOREHAND, R. FAUBER ve G.H. BRODY

- 1987 "Self-Perceived and Independently Observed Competence of Young Adolescents as a Function of Parental Marital Conflict and Recent Divorce."

Journal of Abnormal Child Psychology, 15, 1: 15-27.

LOPEZ, F.G., V.L. CAMPBELL ve C.E. WATKINS

- 1989 "The Relation of Parental Divorce to College Student Development."

Journal of Divorce, 12: 83-90.

LOWENSTEIN, J.S. ve E.J. KOOPMAN

- 1978 "A Comparison of Self-Esteem Between Boys Living With Single-Parent Mothers and Single Parent Fathers."

Journal of Divorce, 2, 2: 195-208.

LUSTING, J.L., S.A. WOLCKIK ve S.L. BRAVER

- 1992 "Social Support in Chumships and Adjustment in Children of Divorce."

American Journal of Community Psychology, 20, 3: 393-399.

McLANAHAN, S.

- 1985 "Family Structure and the Reproduction of Poverty."

American Journal of Sociology, 90: 873-901.

McLANAHAN, S. ve K. BOOTH

- 1989 "Mother-Only Families: Problems, Prospects and Politics."

Journal of Marriage and the Family, 51: 557-580.

MECHANIC, D. ve S. HANSELL

- 1989 "Divorce, Family Conflict and Adolescents' Well-Being."

Journal of Health and Social Behavior, 30: 105-116.

MILLER, B.C., R. HIGGINSON, J.K. McCOY ve T.D. OLSON

- 1987 "Family Configuration and Adolescent Sexual Attitudes and Behavior."
Population and Environment, 9, 2: 111-123.

MILLER, B.C., J.K. McCOY, T.D. OLSON ve C.M. WALLACE

- 1986 "Parental Discipline and Control Attempts in Relation to Adolescent Sexual Attitudes and Behavior."
Journal of Marriage and the Family, 48: 503-512.

MITCHELL, A.K.

- 1983 "Adolescents' Experiences of Parental Separation and Divorce."
Journal of Adolescence, 6, 2: 175-187.

MONTGOMERY, M.J., E.R. ANDERSON, E.M. HETHERINGTON ve W.G. CLINGEMPEEL

- 1992 "Patterns of Courtship for Remarriage: Implications for Child Adjustment and Parent-Child Relationships."
Journal of Marriage and the Family, 54: 686-698.

MURANSKY, J.M. ve D. DEMARIEDREBLOW

- 1995 "Differences Between High-School-Student from Intact and Divorced Families."
Journal of Divorce and Remarriage, 23, 3-4: 187-196.

NEEDLE, R.H., S.S. SU ve W.J. DOHERTY

- 1990 "Divorce, Remarriage, and Adolescent Substance Use: A Prospective Study."
Journal of Marriage and the Family, 52: 157-169.

NEVID, J.S., S.A. RATHUS ve B. GREENE

1994 **Abnormal Psychology : In a Changing World.**
Prentice-Hall, Inc.

NORRIS, F.H. ve K. KANIASTY

1996 "Received and Perceived Social Support in Times of Stress: A Test of the Social Support Deterioration Deterrence Model."
Journal of Personality and Social Psychology, 71, 3: 498-511.

OBREIN, M., M.A. BAHADUR, C. GEE, K. BALTO ve S. ERBER

1997 "Child Exposure to Marital Conflict and Child Coping Responses as Predictors of Child Adjustment."
Cognitive Therapy and Research, 21, 1: 39-59.

OBREIN, M., G. MARGOLIN ve R.S. JOHN

1995 "Relation Among Marital Conflict, Child Coping and Child Adjustment."
Journal of Clinical Child Psychology, 24, 3: 346-361.

OLSON, D.A. ve K.S. SHULTZ

1994 "Gender Differences in the Dimensionality of Social Support"
Journal of Applied Social Psychology, 24,14: 1221-1232.

OLTMANN, T.F. ve R.E. EMERY

1995 **Abnormal Psychology.**
Prentice-Hall, Inc.

OSBORNE, L.N. ve F.D. FINCHAM

- 1996 "Marital Conflict, Parent-Child Relationships, and Child Adjustment - Does Gender Matter."
Merrill-Palmer Quarterly - Journal of Developmental Psychology, 42: 48-75.

ÖNER, N.

- 1977 "Durumluk/Sürekli Kaygı Envanterinin Türk Toplumunda Geçerliği."
 (Yayımlanmamış Doçentlik tezi)
 Ankara : Hacettepe Üniversitesi.

ÖNER, N.ve A. LeCOMPTE

- 1983 **Durumluk/Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı.**
 Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ÖY, B.

- 1991 "Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması."
Türk Psikiyatri Dergisi, 2: 132-135.

ÖZUSTA, Ş.

- 1993 "Çocuklar İçin Durumluk-Sürekli Kaygı Envanterinin Uyarılama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması."
 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi)
 Ankara : Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

PAGANI, L., B. BOULERICE, R.E. TREMBLAY ve F.VITARO

- 1997 "Behavioural Development in Children of Divorce and Remarriage."
Journal of Child Psychology and Psychiatry, 38, 7: 769-781.

PATTEN, C.A., J.C. GILLIN, A.J. FARKAS, E.A. GILPIN ve C.C. BERRY

1997 "Depressive Symptoms in California Adolescents-Family-Structure and Parental Support."

Journal of Adolescent Health, 20, 4: 271-278.

PETERSON, J.L. ve N. ZILL

1986 "Marital Disruption, Parent-Child Relationships and Behavior Problems in Children."

Journal of Marriage and the Family, 49: 295-307.

PORTER, B. ve K.D. O'LEARY

1980 "Marital Discord and Childhood Behavior Problems."

Journal of Abnormal Child Psychology, 8: 287-295.

PORTES, R.P., R.C. HAAS ve J. BROWN

1991 "Identifying Family Factors That Predict Children's Adjustment to Divorce: An Analytic Synthesis."

Journal of Divorce and Remarriage, 15, 3/4: 87-103.

REID, W.J. ve A. CRISAFULLI

1990 "Marital Discord and Child Behavior Problems: A Meta-Analysis."

Journal of Abnormal Child Psychology, 18: 105-117.

REINHARDT, D.W.

1977 "The Reaction of Adolescent Boys and Girls to the Divorce of Their Parents."

Journal of Clinical Child Psychology, 7: 21-23.

ROBIN, M.W.

1979 "Life Without Father: A Review of the Literature."

International Journal of Group Tensions, 9: 169-174.

ROGERS, M.J ve G.N. HOLMBECK

- 1997 "Effects of Interparental Aggression on Childrens Adjustment-The Moderating Role of Cognitive Appraisal and Coping."
Journal of Family Psychology, 11, 1: 125-130.

ROSEN, R.

- 1977 "What They Feel About Access and Other Aspects of the Divorce Experience."
Journal of Clinical Child Psychology, 7: 24-27.

RUTTER, M.

- 1971 "Parent-Child Separation: Psychological Effects on Children."
Journal of Child Psychology and Psychiatry, 12: 233-260.
- 1979 "Maternal Deprivation, 1972-1978: New Findings, New Concepts, New Approaches."
Child Development, 50: 283-305.
- 1980 "Protective Factors in Children's Responses to Stress and Disadvantage."
In M.W.Kent&J.E.Rolf (Eds), **Primary Prevention of Psychopathology: III.Promoting Social Competence & Coping in Children**.
Hanover, NH: University Press of New England.
- 1989 "Isle of Wight Revisited: Twenty-Five Years of Child Psychiatric Epidemiology."
Journal of the American Academy of Child Psychiatry, 28: 633-653.

SACK, W.H.

- 1985 "Divorce Can Produce Gender Identity Problems In Children."
Marriage and Divorce Today Newsletter, 11, 10: 3.

SANDLER, I.N. ve T.B. RAMSAY

- 1980 "Dimensional Analysis of Children's Stress Life Events."
American Journal of Community Psychology, 8: 285-302.

SANTROCK, J.W.

- 1975 "Father Absence, Perceived Maternal Behavior, and Moral Development in Boys."
Child Development, 46: 753-757.

- 1977 "Effects of Father Absence of Sex-Typed Behaviors in Male Children: Reason for the Absence and Age of Onset of the Absence."
Journal of Genetic Psychology, 130: 3-10.

SANTROCK, J.W. ve R.A. WARSHAK

- 1979 "Father Custody and Social Development in Boys and Girls."
Journal of Social Issues, 35: 112-125.

SCHMIDTDENTER, U. ve W. BEELMANN

- 1997 "Childrens Problems Following Parental Seperation-A Differential and Longitudinal Approach."
Zeitschrift Fur Entwicklungspsychologie und Padagogische Psychologie, 29, 1: 26-42.

SCHWARZER, R. ve A. LEPPIN

- 1989 "Social Support and Health: A Meta-Analysis"
Psychological Health, 3: 1-15.

SELTZER, J.

- 1991 "Relationships Between Fathers and Children Who Live Apart: The Father's Role After Seperation."
Journal of Marriage and the Family, 53: 79-102.

SHAW, D.S. ve R.E. EMERY

- 1986 "Parental Conflict and Other Correlates of the Adjustment of School-Age Children Whose Parents Have Separated."
Journal of Abnormal Child Psychology, 15: 269-281.

SLATER, E. ve D. HABER

- 1984 "Adolescent Adjustment Following Divorce as a Function of Familial Conflict."
Journal of Consulting and Clinical Psychology, 52: 920-921.

SLATER, E.J., K. STEWART ve M. LINN

- 1983 "The Effects of Family Disruption on Adolescent Males and Females."
Adolescence, 18: 933-942.

SMITH, J., D.BERTHELSEN ve O.CONNOR

- 1997 "Child Adjustment in High Conflict Families."
Child: Care, Health and Development, 23, 2: 113-133.

SOROSKY, A.D.

- 1977 "The Psychological Effects of Divorce on Adolescents."
Adolescence, 12: 123-136.

SPIELBERGER, C.

- 1973 **Manual for the State-Trait Anxiety Inventory for Children.**
Palo Alto: Consulting Psychologists Press.

SPIELBERGER, C.D.; R.L. GORSUCH ve R.E. LUSHENE

- 1970 **Manual for State-Trait Anxiety Inventory.**
California Consulting Psychologists Press.

SPIGELMAN, G., A. SPIGELMAN ve I. ENGLESSION

- 1991 "Hostility, Aggression and Anxiety Levels of Divorce and Nondivorce Children as Manifested in Their Responses to Projective Tests."
Journal of Personality Assessment, 56, 3: 438-452.

STERN, M., J.E. NORTHMAN ve M.R. VAN SLYCK

- 1984 "Father Absence and Adolescent "Problem Behaviors": Alcohol Consumption, Drug Use, and Sexual Activity."
Adolescence, 19, 74: 301-312.

STOKES, J.P. ve D.G. WILSON

- 1984 "The Inventory of Socially Supportive Behaviors: Dimensionality, Prediction, and Gender Differences."
American Journal of Communication Psychology, 12: 53-69.

STOLBERG, A.L. ve J.P. BUSH

- 1985 "A Path Analysis of Factors Predicting Children's Divorce Adjustment."
Journal of Clinical Child Psychology, 14: 49-54.

STUDER, J.

- 1993 "A Comparison of the Self-Concepts of Adolescents From Intact, Maternal Custodial, and Paternal Custodial Families."
Journal of Divorce and Remarriage, 19, 1/2: 219-227.

TEJA, S. ve A.L. STOLBERG

- 1993 "Peer Support, Divorce and Childrens' Adjustment."
Journal of Divorce and Remarriage, 20, 3-4: 45-64.

THOMAS, G., M.P. FARRELL ve G.M. BARNES

- 1996 "The Effects of Single Mother Families and Nonresident Fathers on Delinquency and Substance Abuse in Black and White Adolescents."
Journal of Marriage and the Family, 58: 884-894.

TSCHANN, J.M., J.R. JOHNSTON, M. KLINE ve J.S. WALLERSTEIN

- 1989 "Family Process and Children's Functioning During Divorce."
Journal of Marriage and the Family, 51: 431-444.

TSCHANN, J.M., J.R. JOHNSTON, M.KLINE ve J.S. WALLERSTEIN

- 1990 "Conflict, Loss, Change and Parent-Child Relationships: Predicting Children's Adjustment During Divorce."
Journal of Divorce, 13, 1: 1-22.

TUTAREL-KIŞLAK, Ş.

- 1995 "Cinsiyet, Evlilik Uyumu, Depresyon ile Nedensel ve Sorumluluk Yüklemeleri Arası İlişkiler Üzerine Bir Araştırma."
(Yayımlanmamış Doktora tezi)
Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

VESS, J.D., A.I. SCHWEBEL ve J. MORELAND

- 1983 "The Effects of Early Parental Divorce on the Sex Role Development of College Students."
Journal of Divorce, 7, 1: 83-95.

VISHER, E.

- 1986 "It Is Predicted That By 1990 Less Than One Third of All Families Will Be Traditional Households."
Marriage and Divorce Today Newsletter, 11, 41: 4.

WADSBY, M ve C.G. SVEDIN

- 1993 "Childrens Behavior and Mental-Health 2 Years After Parental Divorce-A Follow Up Study."
Nordic Journal of Psychiatry, 47, 5: 325-334.

WALLERSTEIN, J.S.

- 1984 "Children of Divorce: Preliminary Report of a 10 Year Follow-Up of Young Children."
American Journal of Orthopsychiatry, 54: 444-458.

WALLERSTEIN, J.S. ve S.B. CORBIN

- 1989 "Daughters of Divorce: Report From a Ten-Year Follow-Up."
American Journal of Orthopsychiatry, 59: 593-604.

WALLERSTEIN, J.S. ve J.B. KELLY

- 1976 "The Effects of Parental Divorce: Experiences of the Child in Later Latency."
American Journal of Orthopsychiatry, 46, 2: 256-269.

WASSERSTEIN, S.B. ve A.M. LAGRECA

- 1996 "Can Peer Support Buffer Against Behavioral Consequences of Parental Discord."
Journal of Clinical Child Psychology, 25, 2: 177-182.

WEBSTER-STRATTON, C.

- 1989 "The Relationship of Marital Support, Conflict and Divorce to Parent Perceptions, Behaviors, and Childhood Conduct Problems."
Journal of Marriage and the Family, 51: 417-430.

WEED, J.

- 1986 "Marriage Rate Down, Divorce Rate Up For 1985."
Marriage and Divorce Today Newsletter, 11, 38: 2.

WEINNER, J., L. HARLOW, J. ADAMS ve L. GREBSTEIN

- 1995 "Psychological Adjustment of College Students from Families of Divorce."
Journal of Divorce and Remarriage, 23; 3-4: 75-95.

WEISS, R.S.

- 1979 "Growing up a Little Faster: The Experience of Growing Up in a Single-Parent Household."
Journal of Social Issues, 35, 4: 111.

WERNER, E.E.

- 1989 "High-Risk Children in Young Adulthood: A Longitudinal Study From Birth to 32 Years."
American Journal of Orthopsychiatry, 59: 72-81.

WHITE, L.K., D. BRINKERHOFF ve A. BOOTH

- 1985 "The Effect of Marital Disruption on Child's Attachment to Parents."
Journal of Family Issues, 6: 5-22.

WILLIAMS, D.R.

- 1990 "Socioeconomic Differentials in Health: A Review and Redirection."
Social Psychology Quarterly, 52: 81-99.

WOLFE, D.A., P. JAFFE, S.K. WILSON ve L. ZAK

- 1985 "Children of Battered Women: The Relation of Child Behavior to Family Violence and Maternal Stress."
Journal of Consulting and Clinical Psychology, 53: 657-665.

WYMAN, P.A., E.L. COWEN, A.D. HIGHTOWER ve J.L. PEDRO-CARROLL

1985 "Perceived Competence, Self-Esteem and Anxiety in Latency-Aged Children of Divorce."

Journal of Clinical Child Psychology, 14, 1: 20-26.

YOUNG, E.W., L.C. JENSEN, J.A. OLSEN ve B.P. CUNDICK

1993 "The Effects of Family Structure on the Sexual Behavior of Adolescents."

Family Therapy, 20, 1: 49-58.

ZASLOW, M.J.

1988 "Sex Differences in Children's Response to Parental Divorce: 1.

Research Methodology and Postdivorce Family Forms."

Journal of Orthopsychiatry, 58: 355-378.

1989 "Sex Differences in Children's Response to Parental Divorce: 2.

Samples, Variables, Ages, and Sources."

Journal of Orthopsychiatry, 59: 118-141.

EK 1
EVLİLİKTE UYUM TESTİ

Madde Örnekleri:

1. Evliliğinizin mutluluk derecesini en iyi temsil ettiğine inandığınız ifadeyi aşağıda işaretleyiniz.

çok mutsuzum	biraz mutsuzum	ne mutlu ne de mutsuzum	biraz mutluyum	çok mutluyum
()	()	()	()	()

Aşağıdaki maddelerde verilen konular hakkında, siz ve eşiniz arasındaki anlaşma ya da anlaşmazlık derecesini işaretleyiniz. Lütfen her maddeyi dikkate alarak boş madde bırakmayınız.

	Her zaman anlaşırız	Hemen her zaman anlaşırız	Arasıra anlaşamadığımız olur	Hemen hiç bir zaman anlaşamayız	Hiç bir zaman anlaşamayız
2. Aile bütçesini idare etmede	()	()	()	()	()

Aşağıdaki maddelerde evliliğinizi en iyi ifade ettiğine inandığınız seçeneği işaretleyiniz:

3. Ortaya çıkan uyumsuzluklar genellikle :

- () erkeğin susması ile sonuçlanır
() kadının susması ile sonuçlanır
() karşılıklı tavizlerle anlaşmaya varılarak sonuçlanır

Yazışma Adresi: Dr.Şennur Tutarel Kışlak
Ankara Üniversitesi D.T.C.F., Psikoloji Bölümü, Ankara.

EK 2
GÖRÜŞME FORMU

Adı Soyadı :

Görüşme Tarihi :

1. Evliliğinizi genel olarak nasıl değerlendiriyorsunuz? Yani mutluluğunuz, evlilik ilişkinizin verdiği doyum, ilk baştaki beklentilerinize uygunluğu gibi konularda neler düşünüyorsunuz?

Görüşmeci derecelendirmesi : 0---1---2---3---4---5---6---7---8---9---10

2. Eşinizle; çocuk yetiştirme, akraba ve arkadaşlarla ilişkiler, hedefleriniz, harcamalar, ev işlerine yardım gibi konularda anlaşabiliyor ve ortak hareket edebiliyor musunuz?

Görüşmeci derecelendirmesi : 0---1---2---3---4---5---6---7---8---9---10

3. Eşinizle; sevinçleriniz, üzüntüleriniz, kızgınlıklarınız, cinsel duygularınız gibi çeşitli duygularınızı birbirinize açabiliyor musunuz?

Görüşmeci derecelendirmesi : 0---1---2---3---4---5---6---7---8---9---10

4. Evliliğinizin geleceğini nasıl değerlendiriyorsunuz? Yani, sizce evliliğiniz gelecekte ne durumda olacak?

Görüşmeci derecelendirmesi : 0---1---2---3---4---5---6---7---8---9---10

Özel Notlar :

EK 3

4 - 18 YAŞ ÇOCUK ve GENÇLER İÇİN DAVRANIŞ DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ

Madde Örnekleri :

0	1	2	Yaşından daha küçük bir çocuk gibi davranır
0	1	2	Çok tartışır
0	1	2	Karşı cinsten biri gibi davranır
0	1	2	Tırnaklarını yer
0	1	2	Çok kiloludur

Yazışma Adresi: Doç.Dr.Neşe Erol
A.Ü.Çocuk Psikiyatrisi Anabilim Dalı, Ankara.

EK 4
ÇOCUKLAR İÇİN DEPRESYON ÖLÇEĞİ

Madde Örnekleri :

Aşağıda gruplar halinde bazı cümleler yazılıdır. Her gruptaki cümleleri dikkatlice okuyunuz. Her grup için bugün dahil son iki hafta içinde size en uygun olan cümlenin önündeki parantezin içine bir (X) işareti koyunuz.

1. () Kendimi arada sırada üzgün hissederim
 () Kendimi sık sık üzgün hissederim
 () Kendimi her zaman üzgün hissederim
2. () İşlerim hiç bir zaman yolunda gitmeyecek
 () İşlerimin yolunda gidip gitmeyeceğinden emin değilim
 () İşlerim yolunda gitmeyecek
3. () İşlerimin çoğunu doğru yaparım
 () İşlerimin çoğunu yanlış yaparım
 () Her şeyi yanlış yaparım

Yazışma Adresi: Doç.Dr.Belma Öy
Dr.Sami Ulus Çocuk Hastanesi, Psikiyatri Kliniği, Ankara.

EK 5

ÇOCUKLAR İÇİN DURUMLUK-SÜREKLİ KAYGI ENVANTERİ SÜREKLİ KAYGI ÖLÇEĞİ

Madde Örnekleri:

Kızların ve erkeklerin kendilerini anlattıkları bazı cümleler aşağıda verilmiştir. Her cümleyi okuyun ve hangisinin sizin için doğru olduğuna karar verin. “hemen hemen hiç” mi, “bazen” mi yoksa “sık sık” mı? Daha sonra, **sizi en doğru anlatan ifade önündeki parantezlerin arasına (X) işareti koyun.** Yanlış veya doğru diye birşey yoktur. Herhangi bir cümle üzerinde fazla zaman geçirmeyin. **Genellikle** nasıl hissettiğinizi anlatan ifadeyi seçmeyi unutmayın.

1. Yanlış yapacağım diye endişelenirim	() hemen hemen hiç	() bazen	() sık sık
2. Ağlayacak gibi olurum	() hemen hemen hiç	() bazen	() sık sık
3. Kendimi mutsuz hissederim	() hemen hemen hiç	() bazen	() sık sık

Yazışma Adresi: Uzm.Psk.Şeniz Özusta Düzen
Hacettepe Üniversitesi Çocuk Psikiyatrisi A.B.D., Ankara.

EK 6

DURUMLUK-SÜREKLİ KAYGI ENVANTERİ SÜREKLİ KAYGI ÖLÇEĞİ

Madde Örnekleri :

Aşağıda kişilerin kendilerine ait duygularını anlatmada kullandıkları bir takım ifadeler verilmiştir. Her ifadeyi okuyunuz ve **genel** olarak nasıl hissettiğinizi, ifadelerin sağ tarafındaki parantezlerden uygun olanını işaretlemek suretiyle belirtiniz. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Herhangi bir ifadenin üzerinde fazla zaman harcamaksızın **genel** olarak nasıl hissettiğinizi gösteren cevabı işaretleyiniz.

	Hemen hiç bir zaman	Bazen	Çok zaman	Hemen her zaman
1. Genellikle keyfim yerindedir	()	()	()	()
2. Genellikle çabuk yorulurum	()	()	()	()
3. Genellikle kolay ağlarım	()	()	()	()

Yazışma Adresi : Prof.Dr.Necla Öner
B.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, İstanbul.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

EK 7

ÇOCUKLAR ve ERGENLER İÇİN SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ*

Madde Örnekleri :

Aşağıda örnek bir cümle bulunmaktadır. Bu cümlede iki tür çocuktan söz edilmektedir. Bu cümleyi okuduktan sonra “Eğlenceli şeyleri bir çok kişiyle beraber yapmayı seven” bir çocuğa mı benzediğinize yoksa “Eğlenceli şeyleri az sayıda kişiyle beraber yapmayı seven” bir çocuğa mı benzediğinize karar veriniz. Diyelim, “Eğlenceli şeyleri az sayıda kişiyle beraber yapmayı seven” çocuğa benzediğinize karar verdiniz, şimdi de bu özelliğin size çok mu yoksa az mı uygun olduğuna karar veriniz. Diyelim, az uygun olduğunu düşünüyorsanız, o halde aşağıda gördüğünüz şekilde işaretliyorsunuz.

Örnek Cümle :

Bazı çocuklar eğlenceli şeyleri bir çok diğer çocuklar eğlenceli şeyleri az sayıda kişiyle beraber yapmayı sever, **OYSA** kişiyle beraber yapmayı sever
() çok uygun () az uygun () çok uygun (X) az uygun

Bunun gibi, izleyen diğer cümleler için de size en uygun seçimi yaparak, önce hangi çocuğa benzediğinize karar verip, sonra da az ya da çok uygun olup olmadığına karar vererek bunu gösteren parantezin içini işaretleyiniz. Unutmayın her cümle için sadece bir kutuyu işaretleyeceksiniz. Bu bir test değildir ve doğru ya da yanlış cevap diye bir şey yoktur.

1. Bazı çocuklar, onları anlamayan anne ve babalara sahiptir, OYSA
() çok uygun () az uygun	diğer çocuklar, onları gerçekten anlayabilen anne-babalara sahiptir.
() çok uygun () az uygun
2. Bazı çocukların, onları oldukları gibi seven sınıf arkadaşları vardır, OYSA
() çok uygun () az uygun	diğer çocukların, onları oldukları gibi seven sınıf arkadaşları yoktur.
() çok uygun () az uygun

* Z. İlkın'ın “İlkokul Çağındaki Çocuklarda Kendilik Algısı” başlıklı Yüksek Lisans tezinden alınmıştır.

EK 8
KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Sayın Anne,

Hacettepe Üniversitesinde yürütülmekte olan bir araştırma çerçevesinde yapılan tesadüfi seçim sonucunda çocuğunuz, okul yönetiminin bilgi ve izni dahilinde, araştırmada bilgi toplanacak öğrenciler arasına girmiştir.

Araştırma, anne-baba tutumlarının çocukların davranışları üzerindeki etkileri konusundadır. Bu çerçevede sizden aşağıdaki soruları ve ekte sunulan iki ayrı anketi cevaplandırarak çocuğunuz aracılığıyla okula göndermenizi bekliyorum. Ayrıca, çocuğunuza da okulda grup halinde bir kaç farklı anket uygulanmıştır (Anaokulu / anasınıfı çocukları hariç).

Sizden sonuçları itibariyle gelecekte ülkemizde aile ve çocuk eğitimi konusunda önemli etkileri olabilecek bu bilimsel araştırmaya içtenlikle katılmanızı, sorulara tek başınıza ve samimi cevaplar vermenizi, hiç bir soruyu atlamamanızı rica ediyor ve vereceğiniz bilgilerin yalnızca tarafımdan bilineceğinin (bunun için lütfen zarfı kapalı gönderiniz); grup sonuçlarına bakılıp, tek tek isimlerle ilgilenilmeyeceğini bilmenizi istiyorum.

Yardımlarınız ve bilime katkılarınız için çok teşekkür ederim.

Uzm.Psk.Dilek ŞİRVANLI-ÖZEN

ÇOCUĞUNUZA İLİŞKİN BİLGİLER :

Çocuğunuzun adı, soyadı :

Çocuğunuzun cinsiyeti :

Çocuğunuzun doğum tarihi : / / 19.....

Varsa kardeş(lerinin) cinsiyet(leri) ve yaş(ları) : Yaş : Cinsiyet :

Yaş : Cinsiyet :

Yaş : Cinsiyet :

Çocuğunuz sosyal faaliyetlere (sanat, spor klübü vb.gibi) katılıyor mu? Hobileri var mı?
Kısaca belirtiniz.

.....
.....
.....

AİLEYE İLİŞKİN BİLGİLER :

Annenin en son mezun olduğu okul :

() okur-yazar () ilkokul () ortaokul () lise () üniversite () lisans üstü

Babanın en son mezun olduğu okul :

() okur-yazar () ilkokul () ortaokul () lise () üniversite () lisans üstü

Annenin işi / mesleği :

Kaç yıldır çalıştığı :

İşinden memnun olup-olmadığı :

() hiç memnun değilim () idare ediyorum () çok memnunum

Babanın işi / mesleği :

Kaç yıldır çalıştığı :

Evlilik statüsü : () evli, birlikte yaşıyoruz

() evli, ayrı yaşıyoruz

() kocamı kaybettim

() boşandık

Eğer boşandıysanız;

Kaç yıl önce boşandınız? :

Çocuğunuzla birlikte yalnız mı yaşıyorsunuz? : () Evet () Hayır

Çocuğunuz babasını ne kadar sıklıkla görebiliyor? :

(Not: Boşanmış anneler ekteki anketi cevaplandırmayacaklardır)

Ailenin toplam geliri ile maddi açıdan geçinebiliyor musunuz?

() çok zor geçiniyoruz () idare edebiliyoruz () çok rahat geçinebiliyoruz

EK 9

EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ DEĞİŞKENİNİN ÇDDÖ ALT ÖLÇEK PUANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN ANOVA SONUÇLARI

TOPLAM YETERLİK

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s. d.	Ortalama Kare	F
EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ	154.74	2	77.37	8.29**
HATA	1997.03	214	9.33	
TOPLAM	2151.77	216		

** p < .01

Ortalamalar	Eşler Arası Evlilik Niteliği	Eşler Arası Evlilik Niteliği		
		çatışmasız	çatışmalı	boşanmış
18.08	çatışmasız		*	*
16.19	çatışmalı			
16.70	boşanmış			

* anlamlı farklılıklar

ETKİNLİK

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s. d.	Ortalama Kare	F
EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ	37.73	2	18.86	5.13**
HATA	1043.58	284	3.67	
TOPLAM	1081.30	286		

** p < .01

Ortalamalar	Eşler Arası Evlilik Niteliği	Eşler Arası Evlilik Niteliği		
		çatışmasız	çatışmalı	boşanmış
6.19	çatışmasız		*	
5.36	çatışmalı			
5.93	boşanmış			

* anlamlı farklılıklar

OKUL

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ	12.49	2	6.25	8.51**
HATA	157.15	214	0.73	
TOPLAM	169.64	216		

** p < .01

Ortalamalar	Eşler Arası Evlilik Niteliği	Eşler Arası	Evlilik	Niteliği
		çatışmasız	çatışmalı	boşanmış
5.38	çatışmasız		*	*
5.07	çatışmalı			
4.78	boşanmış			

* anlamlı farklılıklar

SOSYALLİK

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ	22.70	2	11.35	3.97*
HATA	812.61	284	2.86	
TOPLAM	835.30	286		

* p < .05

Ortalamalar	Eşler Arası Evlilik Niteliği	Eşler Arası	Evlilik	Niteliği
		çatışmasız	çatışmalı	boşanmış
6.47	çatışmasız		*	
5.83	çatışmalı			
6.12	boşanmış			

* anlamlı farklılıklar

İÇE YÖNELİM

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ	475.01	2	237.50	7.52**
HATA	8965.96	284	31.57	
TOPLAM	9440.97	286		

** p < .01

Ortalamalar	Eşler Arası Evlilik Niteliği	Eşler Arası	Evlilik	Niteliği
		çatışmasız	çatışmalı	boşanmış
6.59	çatışmasız		*	*
9.24	çatışmalı			
9.16	boşanmış			

* anlamlı farklılıklar

ANKSİYETE / DEPRESYON

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ	138.14	2	69.07	6.47**
HATA	3032.39	284	10.68	
TOPLAM	3170.54	286		

** p < .01

Ortalamalar	Eşler Arası Evlilik Niteliği	Eşler Arası	Evlilik	Niteliği
		çatışmasız	çatışmalı	boşanmış
3.87	çatışmasız		*	
5.45	çatışmalı			
4.86	boşanmış			

* anlamlı farklılıklar

SOSYAL İÇE ÇEKİLME

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ	65.43	2	32.71	7.58**
HATA	1225.59	284	4.32	
TOPLAM	1291.02	286		

** p < .01

Ortalamalar	Eşler Arası Evlilik Niteliği	Eşler Arası	Evlilik	Niteliği
		çatışmasız	çatışmalı	boşanmış
1.77	çatışmasız		*	*
2.50	çatışmalı			
2.94	boşanmış			

* anlamlı farklılıklar

DIŞA YÖNELİM

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ	852.44	2	426.22	9.84**
HATA	12301.50	284	43.31	
TOPLAM	13153.94	286		

** p < .01

Ortalamalar	Eşler Arası Evlilik Niteliği	Eşler Arası	Evlilik	Niteliği
		çatışmasız	çatışmalı	boşanmış
5.99	çatışmasız		*	*
9.06	çatışmalı			
9.96	boşanmış			

* anlamlı farklılıklar

SUÇA YÖNELİK DAVRANIŞLAR

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ	33.78	2	16.89	6.52**
HATA	735.23	284	2.59	
TOPLAM	769.02	286		

** p < .01

Ortalamalar	Eşler Arası Evlilik Niteliği	Eşler Arası	Evlilik	Niteliği
		çatışmasız	çatışmalı	boşanmış
0.97	çatışmasız			*
1.32	çatışmalı			
1.86	boşanmış			

* anlamlı farklılıklar

SALDIRGAN DAVRANIŞLAR

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ	577.92	2	288.96	9.91**
HATA	8279.50	284	29.15	
TOPLAM	8857.41	286		

** p < .01

Ortalamalar	Eşler Arası Evlilik Niteliği	Eşler Arası	Evlilik	Niteliği
		çatışmasız	çatışmalı	boşanmış
5.02	çatışmasız		*	*
7.74	çatışmalı			
8.10	boşanmış			

* anlamlı farklılıklar

DİKKAT PROBLEMLERİ

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ	176.82	2	88.41	12.33**
HATA	2036.43	284	7.17	
TOPLAM	2213.25	286		

** p < .01

Ortalamalar	Eşler Arası Evlilik Niteliği	Eşler Arası	Evlilik	Niteliği
		çatışmasız	çatışmalı	boşanmış
2.82	çatışmasız		*	*
4.12	çatışmalı			
4.70	boşanmış			

* anlamlı farklılıklar

SOSYAL PROBLEMLER

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s. d.	Ortalama Kare	F
EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ	21.27	2	10.64	4.28*
HATA	705.65	284	2.48	
TOPLAM	726.92	286		

* p < .05

Ortalamalar	Eşler Arası Evlilik Niteliği	Eşler Arası	Evlilik	Niteliği
		çatışmasız	çatışmalı	boşanmış
1.08	çatışmasız		*	*
1.60	çatışmalı			
1.67	boşanmış			

* anlamlı farklılıklar

DÜŞÜNCE PROBLEMLERİ

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s. d.	Ortalama Kare	F
EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ	28.87	2	14.44	11.15**
HATA	367.54	284	1.29	
TOPLAM	396.41	286		

** p < .01

Ortalamalar	Eşler Arası Evlilik Niteliği	Eşler Arası	Evlilik	Niteliği
		çatışmasız	çatışmalı	boşanmış
0.63	çatışmasız		*	*
1.01	çatışmalı			*
1.43	boşanmış			

* anlamlı farklılıklar

TOPLAM PROBLEM

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s. d.	Ortalama Kare	F
EŞLER ARASI EVLİLİK NİTELİĞİ	7006.27	2	3503.13	14.18**
HATA	70173.46	284	247.09	
TOPLAM	77179.73	286		

** p < .01

Ortalamalar	Eşler Arası Evlilik Niteliği	Eşler Arası	Evlilik	Niteliği
		çatışmasız	çatışmalı	boşanmış
20.36	çatışmasız		*	*
29.59	çatışmalı			
31.36	boşanmış			

* anlamlı farklılıklar

EK 10

**YAŞ GRUPLARI DEĞİŞKENİNİN ÇDDÖ ALT ÖLÇEK PUANLARI
ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN ANOVA SONUÇLARI**

ETKİNLİK

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
YAŞ GRUPLARI	118.86	3	39.62	10.72**
HATA	1540.70	417	3.69	
TOPLAM	1659.56	420		

** p < .01

Ortalamalar	Yaş Grupları	Yaş Grupları			
		5 Yaş	10 Yaş	13 Yaş	16 Yaş
4.93	5 Yaş		*	*	*
6.08	10 Yaş				
6.29	13 Yaş				
5.87	16 Yaş				

* anlamlı farklılıklar

OKUL

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
YAŞ GRUPLARI	9.01	2	4.50	6.52**
HATA	210.00	304	0.69	
TOPLAM	219.01	306		

** p < .01

Ortalamalar	Yaş Grupları	Yaş Grupları		
		10 Yaş	13 Yaş	16 Yaş
5.20	10 Yaş		*	
4.87	13 Yaş			
5.27	16 Yaş		*	

* anlamlı farklılıklar

SOSYALLİK

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
YAŞ GRUPLARI	55.53	3	18.51	6.70**
HATA	1152.28	417	2.76	
TOPLAM	1207.81	420		

** p < .01

Ortalamalar	Yaş Grupları	Yaş Grupları			
		5 Yaş	10 Yaş	13 Yaş	16 Yaş
5.52	5 Yaş		*	*	*
6.21	10 Yaş				
6.27	13 Yaş				
6.48	16 Yaş				

* anlamlı farklılıklar

İÇE YÖNELİM

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
YAŞ GRUPLARI	476.58	3	158.86	4.97**
HATA	13334.67	417	31.98	
TOPLAM	13811.25	420		

** p < .01

Ortalamalar	Yaş Grupları	Yaş Grupları			
		5 Yaş	10 Yaş	13 Yaş	16 Yaş
6.51	5 Yaş			*	*
8.07	10 Yaş				
9.41	13 Yaş				
8.57	16 Yaş				

* anlamlı farklılıklar

SOMATİK YAKINMALAR

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
YAŞ GRUPLARI	79.90	3	26.63	8.50**
HATA	1306.41	417	3.13	
TOPLAM	1386.31	420		

** p < .01

Ortalamalar	Yaş Grupları	Yaş Grupları			
		5 Yaş	10 Yaş	13 Yaş	16 Yaş
0.57	5 Yaş		*	*	*
1.29	10 Yaş				
1.59	13 Yaş				
1.66	16 Yaş				

* anlamlı farklılıklar

SOSYAL İÇE ÇEKİLME

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
YAŞ GRUPLARI	55.73	3	18.58	4.07**
HATA	1903.26	417	4.56	
TOPLAM	1958.98	420		

** p < .01

Ortalamalar	Yaş Grupları	Yaş Grupları			
		5 Yaş	10 Yaş	13 Yaş	16 Yaş
1.86	5 Yaş			*	
2.14	10 Yaş				
2.60	13 Yaş				
2.78	16 Yaş				

* anlamlı farklılıklar

DIŞA YÖNELİM

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
YAŞ GRUPLARI	1594.90	3	531.63	12.71**
HATA	17436.28	417	41.81	
TOPLAM	19031.19	420		

** p < .01

Ortalamalar	Yaş Grupları	Yaş Grupları			
		5 Yaş	10 Yaş	13 Yaş	16 Yaş
10.91	5 Yaş		*	*	*
7.67	10 Yaş				*
8.49	13 Yaş				*
5.43	16 Yaş				

* anlamlı farklılıklar

SUÇA YÖNELİK DAVRANIŞLAR

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
YAŞ GRUPLARI	41.86	3	13.95	5.70**
HATA	1020.24	417	2.45	
TOPLAM	1062.10	420		

** p < .01

Ortalamalar	Yaş Grupları	Yaş Grupları			
		5 Yaş	10 Yaş	13 Yaş	16 Yaş
1.81	5 Yaş		*		*
1.18	10 Yaş				
1.35	13 Yaş				
0.95	16 Yaş				

* anlamlı farklılıklar

SALDIRGAN DAVRANIŞLAR

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
YAŞ GRUPLARI	988.90	3	329.63	10.84**
HATA	12680.64	417	30.41	
TOPLAM	13669.53	420		

** p < .01

Ortalamalar	Yaş Grupları	Yaş Grupları			
		5 Yaş	10 Yaş	13 Yaş	16 Yaş
9.11	5 Yaş		*	*	
6.49	10 Yaş				*
7.14	13 Yaş				
4.80	16 Yaş				

* anlamlı farklılıklar

DİKKAT PROBLEMLERİ

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
YAŞ GRUPLARI	107.09	3	35.70	4.85**
HATA	3067.09	417	7.36	
TOPLAM	3174.18	420		

** p < .01

Ortalamalar	Yaş Grupları	Yaş Grupları			
		5 Yaş	10 Yaş	13 Yaş	16 Yaş
3.79	5 Yaş				*
4.09	10 Yaş				*
4.34	13 Yaş				
2.95	16 Yaş				

* anlamlı farklılıklar

SOSYAL PROBLEMLER

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
YAŞ GRUPLARI	78.59	3	26.20	11.12**
HATA	982.28	417	2.36	
TOPLAM	1060.88	420		

** p < .01

Ortalamalar	Yaş Grupları	Yaş Grupları			
		5 Yaş	10 Yaş	13 Yaş	16 Yaş
1.80	5 Yaş				*
1.72	10 Yaş				*
1.56	13 Yaş				
0.68	16 Yaş				

* anlamlı farklılıklar

CİNSİYET PROBLEMLERİ

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
YAŞ GRUPLARI	6.59	2	3.29	4.19*
HATA	177.76	226	0.79	
TOPLAM	184.35	228		

* p < .05

Ortalamalar	Yaş Grupları	Yaş Grupları		
		5 Yaş	10 Yaş	16 Yaş
0.48	5 Yaş		*	
0.22	10 Yaş			
2.00	16 Yaş			

* anlamlı farklılıklar

TOPLAM PROBLEM

Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Ortalama Kare	F
YAŞ GRUPLARI	4190.88	3	1396.96	5.39**
HATA	108093.68	417	259.22	
TOPLAM	112284.56	420		

** p < .01

Ortalamalar	Yaş Grupları	Yaş Grupları			
		5 Yaş	10 Yaş	13 Yaş	16 Yaş
29.46	5 Yaş				*
26.58	10 Yaş				
28.74	13 Yaş				*
21.13	16 Yaş				

* anlamlı farklılıklar